

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Ana TEPINA

**VLOGA IN UREJANJE DVORIŠČ V SREDIŠČU
LJUBLJANE KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA
MESTNEGA PROSTORA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

Ljubljana, 2009

UNIVERZA V LJUBLJANI
BIOTEHNIŠKA FAKULTETA
ODDELEK ZA KRAJINSKO ARHITEKTURO

Ana Tepina

**VLOGA IN UREJANJE DVORIŠČ V SREDIŠČU LJUBLJANE KOT
SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA**

DIPLOMSKO DELO
Univerzitetni študij

**ROLE AND DESIGN OF COURTYARDS IN THE CITY CENTER OF
LJUBLJANA AS CONSTITUENT PARTS OF PUBLIC CIVIC SPACE**

GRADUATION THESIS
University studies

Ljubljana, 2009

Diplomsko delo je zaključek univerzitetnega študija krajinske arhitekture.

Študijska komisija Oddelka za krajinsko arhitekturo je za mentorja diplomskega dela imenovala prof. dr. Ano Kučan in za recenzentko prof. dr. Kaliopo Dimitrovska Andrews.

Komisija za oceno in zagovor:

Predsednik: prof. dr. Davorin GAZVODA
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Ana KUČAN
Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta,
Oddelek za krajinsko arhitekturo

Član: prof. dr. Kaliopa DIMITROVSKA ANDREWS
Urbanistični inštitut Republike Slovenije

Datum zagovora:

Naloga je rezultat lastnega raziskovalnega dela. Podpisana se strinjam z objavo svoje naloge v polnem tekstu na spletni strani Digitalne knjižnice Biotehniške fakultete. Izjavljam, da je naloga, ki sem jo oddala v elektronski obliki, identična tiskani obliki.

Ana Tepina

KLJUČNA DOKUMENTACIJSKA INFORMACIJA

ŠD	Dn
DK	UDK 711.523:712.25 (497.4 Ljubljana) (043.2)
KG	dvorišča / odprt javni prostor / mestni prostor / Ljubljana
AV	TEPINA, Ana
SA	KUČAN, Ana (mentor)
KZ	SI -1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
ZA	Univerza v Ljubljani, Biotehniška fakulteta, Oddelek za krajinsko arhitekturo
LI	2009
IN	VLOGA IN UREJANJE DVORIŠČ V SREDIŠČU LJUBLJANE KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA
TD	Diplomsko delo (univerzitetni študij)
OP	IX, 88 str., 66 sl., 50 vir.
IJ	sl
JI	sl/en
AI	Diplomsko delo obravnava dvorišča v mestnem središču Ljubljane. Ti so največkrat nosilci zasebne domene, vendarle pa imajo nekatera med njimi potencial, da postanejo tudi del javnega prostora in tako prispevajo h kakovostnejšemu bivalnemu okolju. Naloga se zato srečuje z vprašanjem odnosa med zasebnim in javnim v urbanem prostoru, med katerima išče medsebojne povezave. Prav tako prepoznava, da je dvorišče, če želimo, da deluje kot javni prostor, odvisno od svoje navezave na aktivne odprte prostore mesta. Sledi tezi, da sta obe merili prostora (manjše in večje) medsebojno odvisni. Umeščanje dvorišč v mrežo zelenih površin (parkov) in drugih odprtih prostorov (trgov, ulic), kot tudi v mrežo drugih mestnih entitet, vzpostavlja pogoje za bolj sinhrono in povezano delovanje, saj tak pristop omogoča obravnavanje prostora kot celote. V nadaljevanju se naloga osredotoči predvsem na iskanje načina, kako bi lahko vzpostavili interakcijo med tem, kar se dogaja znotraj in zunaj dvorišč in kako to posledično vpliva na (notranjo) prostorsko zasnovo dvorišč. Sklepni del naloge podaja nekaj ključnih ugotovitev in smernic za oblikovanje, ki jih predstavi s konkretnimi primeri.

KEY WORDS DOCUMENTATION

DN	Dn
DC	UDC 711.523:712.25 (497.4 Ljubljana) (043.2)
CX	courtyards / public open space / urban space / Ljubljana
AU	TEPINA, Ana
AA	KUČAN, Ana (supervisor)
PP	SI -1000 Ljubljana, Jamnikarjeva 101
PB	University of Ljubljana, Biotechnical Faculty, Department of Landscape Architecture
PY	2009
TI	ROLE AND DESIGN OF COURTYARDS IN THE CITY CENTER OF LJUBLJANA AS CONSTITUENT PARTS OF PUBLIC CIVIC SPACE
DT	Graduation Thesis (University studies)
NO	IX, 88 p., 66 fig., 50 ref.
LA	sl
AL	sl/en
AB	The graduation thesis discusses the potential of the courtyards of Ljubljana's city centre to become parts of urban open space system. Concerning the structure of space and the nature of uses attached to these places, they mainly belong to private domain. Nevertheless, some of them clearly have the potential to become parts of public space and hence to contribute to the quality of the living environment. The treatise discusses the possibilities of the interaction between private and public domains, seeking for feasible connections between the two. It recognises the fact that courtyards as public spaces depend on active open spaces of the city. It follows the thesis that the scale of the city (the planning scale) and the scale of the courtyard (the scale of design) are interrelated. Investing the network of green areas (urban parks) and other open public spaces (squares and streets), as well as other urban networks, with courtyards, establishes conditions for a more synchronous and interrelated functioning of the open space system. This approach enables the urban open space to be treated as a whole. In the second part the treatise focuses on finding modes of possible connections and interactions between the inner space of the courtyards and the outer space of the town and how this could consecutively change the structure (and design) of courtyards. The conclusion brings some key statements and suggestions for design, applied to some concrete examples.

KAZALO VSEBINE

	str.
Ključna dokumentacijska informacija (KDI) z izvlečkom	III
Key words documentation (KWD) including abstract	IV
Kazalo vsebine	V
Kazalo slik	VII
1 UVOD	1
1.1 OPREDELITEV PROBLEMA IN HIPOTEZ	2
1.2 NAMEN IN CILJI NALOGE	3
1.3 METODE DELA	4
2 TIPOLOGIJA DVORIŠČ IN OPREDELITEV DVORIŠČ V MESTNEM SREDIŠČU LJUBLJANE	5
2.1 TIPOLOGIJA DVORIŠČ	5
2.2 OPREDELITEV DVORIŠČ V MESTNEM SREDIŠČU LJUBLJANE	8
3 ODNOS MED JAVNIM IN ZASEBNIM	10
3.1 ZASEBNA IN JAVNA DOMENA URBANEGA PROSTORA	10
3.2 MEJE ZASEBNEGA IN JAVNEGA PROSTORA	12
4 MESTNO SREDIŠČE	13
4.1 LJUDJE IN NARAVA	13
4.2 MESTNO SREDIŠČE IN UPORABNIK	15
5 VLOGA DVORIŠČ ZNOTRAJ MESTNEGA PROSTORA	17
6 PROBLEMI UREJANJA DVORIŠČ	19
7 UMESTITEV DVORIŠČ V ŠIRŠI KONTEKST MESTNEGA PROSTORA	21
7.1 POVEZAVE DVORIŠČ Z ODPRTIM JAVNIM PROSTOROM	22
7.2 DVORIŠČE KOT DEJAVNI MESTNI PROSTOR	25
8 PROGRAMSKA OPREDELITEV DVORIŠČ	30
9 MERILA ZA IZBOR DVORIŠČ	33
9.1 DOSTOPNOST	33

9.2	LEGA V PROSTORU	33
9.3	PROSTORSKE ZNAČILNOSTI	34
10	PREGLED IN INVENTARIZACIJA DVORIŠČ V SREDIŠČU LJUBLJANE	35
10.1	ANALIZE IZBRANIH DVORIŠČ	36
10.1.1	Dvorišče 1	36
10.1.2	Dvorišče 2	37
10.1.3	Dvorišče 3	38
10.1.4	Dvorišče 4	39
10.1.5	Dvorišče 5	40
10.1.6	Dvorišče 6	41
10.1.7	Dvorišče 7	42
10.1.8	Dvorišče 8	43
10.1.9	Dvorišče 9	44
10.1.10	Dvorišče 10	45
10.1.11	Dvorišče 11	46
10.1.12	Dvorišče 12	47
10.2	ZAKLJUČKI ANALIZ	48
11	PRIMERI UREJANJA DVORIŠČ	52
11.1	KOPENHAGEN	52
11.2	TILBURG (NIZOZEMSKA) – FRIEZENLAAN	53
11.3	MÜNCHEN (NEMČIJA) – FÜNF HÖFE	54
11.4	MÜNCHEN (NEMČIJA) – DVORIŠČE LOTHINGER STRASSE	55
11.5	MÜNCHEN (NEMČIJA) – DVORIŠČE WIENER PLATZ	55
11.6	BERLIN (NEMČIJA) – TRANS PAVILJON	56
11.7	DUNAJ (AVSTRIJA) – SARGFABRIK	56
12	SMERNICE ZA UREJANJE DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA	57
13	SKLEP	59
14	PREDLOG UREDITVE DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA	61
14.1	PREDLOG UREDITVE DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA	61
14.2	PRIMERI UREDITEV TREH DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA	63

14.2.2	Primer 1: Dvorišče 3 – tip urejanja 1	64
14.2.2	Primer 2: Dvorišče 4 – tip urejanja 2	69
14.2.3	Primer 3: Dvorišče 5 – tip urejanja 3	74
15	ZAKLJUČEK	80
16	POVZETEK	82
17	VIRI	85
17.1	CITIRANI VIRI	85
17.2	DRUGI VIRI	88
	ZAHVALA	

KAZALO SLIK

Slika 1	Analiza zelenih površin v mestnem središču	17
Slika 2	Shemi poteka dogajanja v povezavi z dvoriščem	22
Slika 3	Shemi gibanja ljudi v dvorišču	22
Slika 4	Shemi odnosa enega dvorišča z drugim	23
Slika 5	Sheme členjenosti grajene strukture	23
Slika 6	Sheme navezovanj dvorišč na zunanji odprti prostor	24
Slika 7	Shema dvorišč s programskimi jedri, ki niso v neposrednem sosledstvu	24
Slika 8	Shemi gibanja ljudi v prostoru glede na tip ulice	26
Slika 9	Sheme dialoga med dvoriščem in zunanjim prostorom	27
Slika 10	Analiza aktivnosti odprtega prostora v mestnem središču	28
Slika 11	Prikaz povezav dvorišč in mestnih entitet	29
Slika 12	Prikaz različnih rab odprtega javnega prostora	31
Slika 13	Shema združitve zasebnega vrta in mestnega parka	34
Slika 14	Prikaz lokacij izbranih dvorišč	35
Slika 15	Analize dvorišča 1	36
Slika 16	Analize dvorišča 2	37
Slika 17	Analize dvorišča 3	38
Slika 18	Analize dvorišča 4	39
Slika 19	Analize dvorišča 5	40
Slika 20	Analize dvorišča 6	41
Slika 21	Analize dvorišča 7	42
Slika 22	Analize dvorišča 8	43
Slika 23	Analize dvorišča 9	44
Slika 24	Analize dvorišča 10	45
Slika 25	Analize dvorišča 11	46
Slika 26	Analize dvorišča 12	47
Slika 27	Fotografija dvorišča med Pražakovo, Čufarjevo in Miklošičevo ulico	48
Slika 28	Fotografija dvorišča med Gregorčičevo in Rimsko ulico	49
Slika 29	Fotografija dvorišča ob Trubarjevi	50
Slika 30	Fotografija dvorišča ob Vegovi gimnaziji	50
Slika 31	Fotografija dvorišča ob Vegovi gimnaziji	50
Slika 32	Tlorisni prikaz dvorišča Friezenlaan	53
Slika 33	Fotografija ureditve dvorišča Friezenlaan	53
Slika 34	Tlorisni prikaz dvorišča Fünf Höfe	54
Slika 35	Fotografija ureditve dvorišča Portia	54
Slika 36	Fotografija ureditve dvorišča Almira	54
Slika 37	Tlorisni prikaz dvorišča Almira	54

Slika 38	Tlorisni prikaz dvorišča Portia	54
Slika 39	Tlorisni prikaz dvorišča Lothringer Strasse	55
Slika 40	Fotografija ureditve dvorišča Lothringer Strasse	55
Slika 41	Fotografija ureditve dvorišča Lothringer Strasse	55
Slika 42	Tlorisni prikaz dvorišča Wiener Platz	55
Slika 43	Fotografija ureditve dvorišča Wiener Platz	55
Slika 44	Fotografija ureditve dvorišča Wiener Platz	55
Slika 45	Fotografija A Trans paviljona	56
Slika 46	Fotografija A Trans paviljona	56
Slika 47	Prikaz situacije Sargfabrik	56
Slika 48	Fotografija ureditve odprtega prostora Sargfabrik	56
Slika 49	Fotografija ureditve odprtega prostora Sargfabrik - Otroško igrišče	56
Slika 50	Fotografija ureditve odprtega prostora Sargfabrik	56
Slika 51	Prostorska zasnova dvorišč kot sestavnih delov javnega odprtega prostora	62
Slika 52	Sheme dvorišča 3	64
Slika 53	Sheme dvorišča 3	65
Slika 54	Idejna zasnova dvorišča 3 - varianta A	66
Slika 55	Idejna zasnova dvorišča 3 - varianta B	67
Slika 56	Perspektivni prikazi dvorišča 3	68
Slika 57	Sheme dvorišča 4	69
Slika 58	Sheme dvorišča 4	70
Slika 59	Izbrana igrala iz kataloga Richter	71
Slika 60	Idejna zasnova dvorišča 4	72
Slika 61	Perspektivni prikazi dvorišča 4	73
Slika 62	Sheme dvorišča 5	74
Slika 63	Sheme dvorišča 5	75
Slika 64	Idejna zasnova dvorišča 5 - varianta A	77
Slika 65	Idejna zasnova dvorišča 5 - varianta B	78
Slika 66	Perspektivni prikazi dvorišča 5	79

1 | UVOD

Preplet stavbne strukture in mestne krajine ustvarja značilno mestno morfologijo. S prepoznavanjem njenih elementov si posameznik oblikuje vtise in ustvarja simbolne pomeni. V takšnem okolju išče svoje mesto, se z njim identificira in ob tem začuti vzajemno pripadnost. Kot trdi Alan Gussow (1971), so kraji celostne entitete, sinteze delovanja narave in človeka, dejavnosti, funkcij in pomenov.

S preoblikovanjem prostorskih razmerij se urbani kraji znotraj širših prostorskih sistemov vedno znova določajo, revitalizirajo in na novo oblikujejo. Vedno znova se vzpostavljajo hierarhična razmerja različno usmerjenih domen, ki jih glede na njihovo dostopnost in rabo ločimo na zasebne in javne. Obe domeni, tako javnega, kot zasebnega značaja, zadovoljujejo specifične potrebe posameznikov in skupin (Harvey, 1989).

Dvorišča so težko določljivi vmesni prostori znotraj grajene strukture mesta, razpeti med javno in zasebno domeno. Zaradi svoje zaprtosti so to tudi introvertirana območja, ki so zaradi te zaprtosti pred javnim prostorom največkrat del zasebne domene. Na ta način ostajajo relativno slabo izkoriščena in taka, kot so, brez možnosti za vključitev v proces revitalizacije mesta oziroma ponovne oživitve in razvoja ne dovolj izkoriščenih njegovih delov. S preureditvijo in redefinicijo njihove vloge in preoblikovanjem, bi lahko v veliki meri prispevali tudi k oživitvi mestnega središča.

Kvaliteto javnega okolja, kot pravi Jan Gehl (2006), označuje stopnja aktivnosti ljudi v prostoru. To, da so ljudje združeni v času in prostoru, je predpogoj kakršne koli dejavnosti, še pomembneje pa je, katerim dejavnostim je dano, da se razvijejo. Ni dovolj, da je ljudem zagotovljen prehod, ključno je, da je omogočeno gibanje in zadrževanje, kakor tudi sodelovanje v širokem razponu družbenih in rekreacijskih dejavnosti. Sklepam, da je zaznavnost prostora med drugim odvisna tudi od njegove kvalitete. Iz dane situacije mesta Ljubljane lahko razberemo, da je najbolj aktiven del mestnega središča območje med Tivolijem in Staro Ljubljano pod Grajskim gričem ter med sodiščem na Miklošičevi cesti in Zoisovo cesto. Tu je ljudem zagotovljeno bolj ali manj prosto gibanje, javni programi pa omogočajo zadrževanje, zato je v tem delu mesta stopnja aktivnosti višja in je s tem odprti javni prostor kvalitetnejši, večja pa je tudi njegova zaznavnost.

Medtem, ko nam dane prostorske razmere mestnega središča Ljubljane kažejo, da je v njem skoraj nemogoče najti prostor za oblikovanje novih javnih odprtih površin, se nam po drugi strani nizajo skriti prostori znotraj grajene strukture, ki ponujajo rešitve. Z odpiranjem dvorišč javni domeni bi želela razširiti kvaliteten javni prostor mesta, hkrati pa ga, na novo

preoblikovanega, ponuditi tudi zdajšnjim uporabnikom. Ob tem se izpostavi vprašanje, na kakšen način lahko vključimo dvorišča v že obstoječi sistem, da bodo lahko prispevala h kvalitetnejšemu bivanju, družbenemu življenju, oblikovanju mestne podobe in identitete ter konkurirala obstoječim odprtim prostorom.

Pri samem izboru lokacij in programskih jeder dvorišč ne zadošča navezovanje na mikro-lokacije, enako pomembno je vprašanje njihove vloge, vpliva ter povezanosti v širši kontekst mestnega prostora. Vpletanje dvorišč v mrežo zelenih površin (parkov) in drugih odprtih prostorov (trgov, ulic), kot seveda tudi v mrežo drugih mestnih entitet (družbene, storitvene, prostočasne dejavnosti), pomeni korak k boljšemu mestu, saj tak pristop k urejanju omogoča obravnavanje prostora kot celote.

Kot vzorčni primer revitalizacije mestnega jedra sem izbrala Kopenhagen na Danskem, ki je primer uspešnega poizkusa izboljšanja razmer v javnem odprtem prostoru. Pod vodstvom arhitekta Jana Gehla so ulice in trge preuredili v aktivne prostore. V preteklosti so ti pripadali predvsem motoriziranim vozilom, od leta 1962 pa jih postopoma vračajo pešcem, s čimer se izboljšujejo družbene in bivalne razmere v mestu. Takšni odprti prostori predstavljajo komunikacijske povezave, ki omogočajo prehajanje ljudi med enim in drugim mestnim ambientom. So ključnega pomena za vzdrževanje manjših razpršenih enot. Mednje bi bilo smiselno umestiti tudi dvorišča, če bi le-ti postali del javne rabe.

Glede na dostopnost, povezanost z obstoječim javnim prostorom, lokacijo ter specifične lastnosti dvorišč, sem obravnavala dvorišča ob Rimski in Vegovi ulici, v okolici Miklošičeve ceste in dvorišča v smeri proti Kliničnemu centru Ljubljana. Izbor vključuje tista dvorišča, pri katerih lahko predvidimo možnost, da se lahko povežejo v celovit sistem odprtega javnega prostora.

1.1 OPREDELITEV PROBLEMA IN HIPOTEZ

Dvorišča so trenutno programsko in strukturno neopredeljeni prostori, brez oprijemljivega značaja, predvsem pa so slabo vzdrževana. Z ustreznimi ureditvami bi lahko zadovoljili določene socialne in funkcionalne potrebe prebivalcev, kar bi prispevalo h kakovostnejšemu prostoru v smislu bivanja, pa tudi preživljanja prostega časa ljudi. Preurejena dvorišča bi lahko prispevala tudi v ekološkem smislu, saj bi izboljšala mestno mikroklimo.

Dejavnosti ljudi v prostoru odražajo družbene in prostorske razmere. Različna poseganja ljudi v prostor (npr. vrtičkarjev, deloma celo suburbanizacija in razpršeni vzorci individualne

gradnje) po mnenju M. Uršiča in M. Hočevarja (2007) izhajajo tudi iz potreb po zasebnem prostoru in stiku z naravo. Ugotavljata, da prebivalci ne prepoznajo svojega mesta kot prostora s pomembno bivanjsko vlogo, temveč kot prostor manjše kakovosti življenjskega okolja. Res je, da obseg zelenih površin v povprečju ustreza normativom, vendar so te v prostoru neenakomerno razporejene, kar lahko vidimo na načrtu mestnega središča, kot tudi v načrtu mesta v celoti. Dvorišča ponujajo možnost novih ureditev, s katerimi bi lahko vplivali na enakomernjšo razporejenost zelenih površin v mestnem središču, s čimer bi zagotovili zadovoljevanje potreb različnih skupin uporabnikov, predvsem tistih, ki živijo oziroma delujejo v njihovi neposredni bližini.

Lahko bi se vzpostavila dva sistema dvorišč z raznolikimi programskimi jedri. Prvi, primarni sistem, bi bil lahko vezan na pomembnejše komunikacijske povezave, drugi, sekundarni, pa bi v prostoru ostal razpršen. V medsebojni povezavi bi lahko oba sistema enakovredno zadovoljevala potrebe prebivalcev in obiskovalcev mestnega središča, izboljšala kakovost bivanja ter prispevala k mestni podobi in njegovi identiteti. To bi lahko pripomoglo k reševanju strukturno in programsko neopredeljenih dvorišč v ožjem kontekstu mestnega prostora, istočasno pa bi ureditev dvorišč vplivala na širši mestni prostor. Menim, da sta obe merili prostora med seboj soodvisni – kar se zgodi v večjem merilu, vpliva na manjšega in obratno.

1.2 NAMEN IN CILJI NALOGE

Diplomska naloga obravnava dvorišča v mestnem središču kot potencialne sestavne dele javnega mestnega prostora. Osnovni namen naloge je predstaviti različne načine urejanja dvorišč.

Cilji diplomske naloge so:

- podati splošen pregled in opredeliti odnos med javnim in zasebnim prostorom,
- ugotoviti, na kakšen način lahko dvorišče postane javni kakovostni prostor,
- ugotoviti, na kakšen način se lahko dvorišča povezujejo z obstoječim odprtim mestnim prostorom,
- ugotoviti, zakaj prebivalci mestnega središča svojega okolja ne prepoznavajo kot prostora s pomembno bivanjsko vlogo,
- ugotoviti, kako privabiti potencialne uporabnike prostora ter zagotoviti višjo stopnjo aktivnosti,
- pregledati in inventarizirati dvorišča v mestnem središču,
- narediti izbor tipičnih primerov dvorišč in oblikovati predloge za njihovo ureditev.

1.3 METODE DELA

Reševanje problema urejanja se naloga najprej loti s pregledom dvorišč v mestnem središču. S pregledom in analizo opredelimo problematiko teh prostorov. Pri preoblikovanju iz zasebne v javno domeno naletimo na vprašanje odnosa med obema domenama, ki ga naloga opredeli s pomočjo uporabe različnih virov in literature. Drugi del diplomske naloge je v prvi vrsti namenjen raziskovanju načina, kako vzpostaviti komunikacijo med tem, kar se dogaja znotraj dvorišč in tem, kar se dogaja zunaj njih. Temu sledi splošna obravnava in določitev smernic za urejanje teh prostorov. Načrtovalsko delo se zaključi s predlogi ureditve dvorišč. Predlaganih rešitev je več, ker naloga prepoznava možnost različnih pristopov k urejanju in oblikovanju teh prostorov.

Naloga se izogne vprašanju lastništva zemljišč, da bi lažje prepoznali izbrane rešitve in obravnavali prostor kot celoto.

2 | TIPOLOGIJA DVORIŠČ IN OPREDELITEV DVORIŠČ V MESTNEM SREDIŠČU LJUBLJANE

2.1 TIPOLOGIJA DVORIŠČ

Namen in oblikovanost dvorišč sta se v skladu s časom, prostorom in rabo spreminjala, zaradi česar je prihajalo do različnih pojavnih oblik in s tem kategorizacij dvorišč. Sama beseda dvorišče je izpeljanka iz besede dvór (Bezljaj, 1977), ki je bila nekoč (v kaki funkciji) splošno rabljena za dvorišče, navadno kmečko. Beseda dvorišče, kot jo opredeli slovar slovenskega jezika (1994: 186), pa pomeni »prostor pred hišo, za njo ali med hišo in pripadajočimi gospodarskimi poslopji«. Gre za prostor, ki pripada določenemu objektu (v tem primeru hiši) in ima glede na pripadajoči objekt lahko različen položaj in pomen.

Navadno z izrazom dvorišče označujemo odprt prostor, ki ga z ene ali več strani obdaja grajena struktura in se odpira proti nebu. Beseda dvorišče se lahko uporablja za različne vrste dvorišč, npr. kmečko, šolsko, kraško dvorišče itd. Pričujoča diplomska naloga se zanima izključno za tista dvorišča, ki sodijo v kontekst mestnega prostora ali še natančneje v kontekst mestnega središča. Takšna dvorišča so največkrat vezana na večje število bivalnih enot (stanovanj), te pa so lahko vezane na eno ali več stavbnih enot. Grajena struktura lahko takšna dvorišča obdaja povsem ali le deloma.

V povezavi s tem bi izpostavila tri avtorje, ki v svojih delih navajajo različne kategorizacije dvorišč.

1 P. Gulič (1982) v svoji diplomski nalogi z naslovom Socialno prostorska problematika notranjih dvorišč v Ljubljani in predlogi za njihovo preureditev razdeli dvorišča v dve glavni skupini, razvrščeni po kronološkem zaporedju:

- notranja dvorišča vezana na individualno stanovanjsko celico, kjer loči *rimске insule*, *notranja dvorišča meščanskih hiš* in *palačni tip dvorišča*;

- kolektivno notranje dvorišče več stanovanjskih enot, kjer loči:

- a) *karejska dvorišča*: dvorišče ima navadno pravokotno ali kvadratno obliko s pravokotno križajočimi se cestami in je vezano na več stavbnih enot. Prostor dvorišča je lahko enoten ali razdeljen na več manjših dvorišč, ki so med seboj ločeni z dvoriščnimi zidovi. Na ta način je vsaka stavbna enota imela svoj del dvorišča. Danes so karejska dvorišča večinoma pozidana z lopami, garažami, gospodarskimi in stanovanjskimi objekti in so tlakovana.

b) notranja dvorišča stanovanjskih blokov¹: za razliko od prejšnjega tipa dvorišča, je to dvorišče vezano na eno prostostoječo stavbno enoto in je bistveno manjše. Navadno ima pravokotno obliko tlorisa. Dvorišče je dostopno preko skupnih hišnih vhodov, kot tudi iz ulice. Ta je običajno eden in je monumentalen.

c) notranja dvorišča nastala v povojnem obdobju¹: v urbanizem se je vrnil koncept stanovanjskega "bloka" z zaprtim zasebnim prostorom v zelenju.

2 A. K. Polutnik (1986, 1988) glede na skupne značilnosti dvorišč in vrtov v starem mestnem jedru Celja razvrsti dvorišča v tri skupine:

- *manjša zaprta dvorišča*: dvorišča, ki se nahajajo ob enem objektu in so omejena z vseh strani. Dostop in uporabo dvorišča nadzorujejo stanovalci.

- *večja dvorišča in vrtovi*: dvorišča, ki se nahajajo ob večjem številu objektov. Dostop in uporaba dvorišča sta nenadzorovana.

- *notranji prostor obuličnega kareja*: dvorišča se nahajajo ob večjem številu objektov (ob uličnega kareja). Dostop in uporaba dvorišča sta tudi pri tem tipu dvorišč nenadzorovana.

3 K. Ludwig (1987) v svojem delu uvrsti dvorišča v štiri skupine dvorišč:

- *atrijsko dvorišče (der Atriumhof)*: dvorišče je vezano na eno bivalno enoto, navadno gre za enodružinsko hišo, ki pa je največkrat pritlična. Dvorišče leži v središču objekta, tako da je z vseh strani obdan z bivalnimi prostori in je dostopno le iz samega objekta. V tem primeru gre za dosledno ločitev notranjega in zunanjega prostora, pri čemer ta tip dvorišča predstavlja med vsemi najbolj zasebno obliko dvorišča.

¹ Oba tipa dvorišč, *notranja dvorišča stanovanjskih blokov* in *notranja dvorišča nastala v povojnem obdobju*, P.Gulič povezuje z izrazom *stanovanjski blok*. Uporaba izraza v kontekstu pričujoče naloge je problematična, saj se izraz, kot ga opredeli Urbanistični terminološki slovar (Železnikar in Mihevc, 1975), uporablja za večnadstropno in večstanovanjsko stavbo, pri kateri je poudarjena podolžna dimenzija. Izraz se pojavlja v povezavi z *lamelnim blokom*, *blokom v zamaknjeni vrsti*, *blokom v ravni vrsti* in *blokom v različni višini*. Ob ravnavana dvorišča niso vezana na takšen tip blokovne gradnje, zato bi bila za ta dva tipa dvorišč verjetno primernejša izraza "*notranja dvorišča večstanovanjskih stavb med obema vojnama*" in "*notranja dvorišča večstanovanjskih stavb po drugi svetovni vojni*", ki ju bom nadalje tudi uporabljala.

-*vrtno dvorišče (der Gartenhof)*: to dvorišče je prav tako vezano na eno bivalno enoto (na enodružinsko hišo). V primerjavi s prejšnjo skupino objekt ne omejuje dvorišča z vseh strani, temveč ga z ene ali več strani omejujejo zidovi, ograja, latniki ali slepe fasade sosednjih hiš. V tem primeru je tloris objekta v obliki črke L, T ali U, pri tem pa dopušča tudi vmesne možnosti. Zasebni prostor dvorišča je še vedno fizično ločen od zunanjega prostora, vendar pa njegova značilna oblika omogoča vizualno povezavo z okolico (vedute). Takšno dvorišče dostopno ne samo neposredno iz bivalnih prostorov objekta, temveč tudi iz ulice.

-*skupinsko dvorišče (der Gruppenthof)*: dvorišče je vezano na več bivalnih enot, navadno na večje število vrstnih ali enodružinskih hiš, ki se nizajo okoli osrednjega odprtega prostora. Ponavadi je prostor ob objektu namenjen zasebni rabi, medtem ko je osrednji prostor namenjen vsem stanovalcem. Dvorišče je dostopno tako iz bivalnih prostorov posameznega stanovanja, kot tudi skozi skupne vhode iz ulic. Odprti prostor lahko prekriva tudi zastekljena streha.

-*skupna dvorišča (Gemeinschaftshöfe)*: ta tip dvorišč je vezan na večje število bivalnih enot, navadno na večje število večstanovanjskih objektov (stanovanjskih blokov). Dvorišče je dostopno vsem in je ponavadi v skupni rabi, pri tem pa ne izključuje možnosti, da so lahko posamezni deli dvorišča v zasebni rabi (v obliki bivalne terase, vrtičkov itd.). Praviloma je dvorišče dostopno preko skupnega hišnega vhoda. To skupino dvorišč Ludwig (1987) razdeli v dve podskupini:

a) *notranja dvorišča karejev (Blockinnenhöfe)* in b) *zadnja dvorišča (Hinterhöfe)*. V obeh primerih gre za osrednja prostora, ki ju obdaja blokovna pozidava. Dostopna so pretežno skozi posamezne hišne vhode, kot tudi preko dodatnih vhodov z ulic. V primeru notranjih dvorišč karejev gre za osrednje prostore, ki so lahko razčlenjeni na manjše med seboj ločene enote ali pa so te enote združene v skupen enoten prostor. V tem primeru ima prostor lahko značilnosti parka. Zadnja dvorišča, ki so nastala z naraščajočo pozidavo odprtega prostora notranjih dvorišč, so za razliko od prejšnjega tipa praviloma namenjena boljši osvetlitvi bivalnih prostorov interierja, manj pa drugim oblikam koriščenja. Stanovanjske enote bloka, ki obkrožajo dvorišče, so v različnih nivojih.

Iz opisanih definicij dvorišč lahko razberemo, da v osnovi ločimo dvorišča glede na število objektov, ki jim dvorišče pripada. Torej na dvorišča, ki so vezana na en objekt in na dvorišča, ki so vezana na večje število objektov. Kadar je dvorišče vezano na en objekt je to navadno namenjeno zasebni rabi in je običajno dostopno le iz bivalnih prostorov objekta, med tem ko je dvorišče, vezano na več objektov, namenjeno skupni rabi in je lahko dostopno tako iz objekta (skozi skupen hodnik ali neposredno iz stanovanj), kot z ulice. Pri vseh tipih dvorišč, z izjemo *vrtnega dvorišča – der Gartenhof*, kakor ga opredeli Ludwig (Ludwig 1987), gre za odprte prostore, ki se glede na svoj položaj (v razmerju do pripadajočega objekta) navadno

nahajajo v središču stavbne strukture. Pri tem je potrebno poudariti, da stavbna struktura, ki jih obdaja, ni vedno sklenjena, kar je še posebej značilno za tiste tipe dvorišč, pri katerih se odprti prostor veže na večje število objektov. Na ta način so se izoblikovala različno odprta oziroma zaprta dvorišča, pri katerih je osrednji prostor s stavbno (grajeno) strukturo ločen od uličnega prostora.

Pri tem je potrebno opozoriti na določene težave, ki se pojavljajo pri definicijah. P. Gulič (1982) dvorišča kronološko razvrsti, pri tem pa, kot tudi sam omenja, prihaja do problema določitve časa nastanka posameznih dvorišč. Menim, da ravno zaradi tega prihaja pri definicijah do določenega neskladja. Določena dvorišča, ki jih naloga obravnava, namreč ne ustrezajo njegovim opisom tipov dvorišč in jih zato ne moremo uvrstiti v posamezno kategorijo. Takšna dvorišča so na primer tista, ki so se oblikovala postopoma z gradnjo objektov v različnih časovnih obdobjih po sistemu sklenjene ulične obzidave in imajo prosto obliko tlorisa (npr. dvorišče 7, 8, 9, ki se nahajajo ob Trubarjevi ulici, str. 35). Glede na Guličevo opredelitev dvorišč, bi tem dvoriščem najbolj ustrezal opis *karejskih dvorišč*, vendar naj bi le-ta imela pravokotno ali kvadratno obliko. Beseda *karé*, kot jo opredeli slovar slovenskega jezika (1994), sicer pomeni »kvadratast, četverokoten kompleks«, medtem ko izraz *karé* Urbanistični terminološki slovar (Železnikar in Mihevc, 1975) ne uporablja v povezavi z določeno obliko. Izraz namreč opredeli kot strnjeno skupino stavb med ulicami, ki tvorijo stavbno enoto. Torej bi lahko tudi zgoraj omenjena dvorišča prištevali h *karejskemu tipu dvorišč*.

Prav tako se zdita z vidika obravnave mestnega prostora problematični prvi dve kategoriji dvorišč po kategorizaciji K. Ludwiga (1987), in sicer: *atrijsko dvorišče (der Atriumhof)* in *vrtno dvorišče (der Gartenhof)*. V obeh primerih gre za zunanji prostor, ki je izvirno izrazito vezan na eno bivalno enoto – na enodružinsko hišo.

2.2 OPREDELITEV DVORIŠČ V MESTNEM SREDIŠČU LJUBLJANE

Izvirna oblikovanost dvorišča je odvisna tako od razvoja mestnega tkiva v določenem časovnem obdobju, kot tudi od rabe prostora. V mestnem središču Ljubljane je v osnovi mogoče prepoznati štiri tipe karakterističnih mestnih območij, ki se ločijo po specifični zrnatosti in izoblikovanosti grajenega tkiva in razmerju med grajenim in odprtim (Prostorska zasnova, 2002):

- srednjeveško mestno jedro (1200–1850);
- strnjeno pozidano mesto 19. stoletja (1850–1918);

- organizirana blokovna gradnja (1918–1945);
- organizirana stanovanjska gradnja (1945–1960).

V skladu z gradnjo objektov in razvojem grajenega tkiva so se izoblikovali različni tipi dvorišč. Glede na to, da je P. Gulič (1982) obravnaval isti prostor (Ljubljano) in je dvorišča tudi kronološko razvrstil, je v nalogi obravnavanemu problemu najbližje njegova razvrstitev dvorišč.

To pomeni, da bi lahko v mestnem središču dvorišča opredelili po naslednjih tipih:

- a) srednjeveško mestno jedro (1200–1850) – *dvorišča meščanskih hiš, palačni tip dvorišč*;
- b) strnjeno pozidano mesto 19. stoletja (1850–1918) – *karejska dvorišča*;
- c) organizirana blokovna gradnja (1918–1945) – *notranja dvorišča večstanovanjskih stavb med obema vojnama*;
- d) organizirana stanovanjska gradnja (1945–1960) – *notranja dvorišča večstanovanjskih stavb po drugi svetovni vojni*.

Glede na to, da pričujoča naloga obravnava dvorišča v povezavi s širitvijo javnega odprtega prostora, zaprta dvorišča in dvorišča, ki so vezana na individualno stanovanjsko enoto za vključitev v obravnavo niso ustrezna. Kot zaprti tip dvorišča označujem tista dvorišča, ki z ulice niso ali so zelo težko dostopna – takšna so predvsem dvorišča *meščanskih hiš* in *palačni tip dvorišč*. Veliko bolj ustrezna so *karejska dvorišča*, *notranja dvorišča večstanovanjskih stavb v predvojnem in povojnem obdobju*. Prav tako so, zaradi zaščite zasebnosti stanovalcev, za vključitev v obravnavo ustreznejša tista dvorišča, ki so vezana na objekte, ki v pritličju nimajo stanovanjskih enot, temveč javni program.

V mestnem središču Ljubljane, poleg jasno opredeljivih mestnih dvorišč, najdemo številna dvorišča, ki jih časovno in oblikovno težko natančno opredelimo. Razlog je verjetno v dejstvu, da se dvorišča, zaradi različnih posegov v grajeno tkivo (npr. zaradi rušitve ali novogradnje objektov, tudi zaradi zapolnjevanja prostora znotraj dvorišča), nenehno spreminjajo, na novo nastajajo ali izginjajo. Na ta način dvorišče izgubi svojo značilno obliko, obliko določenega tipa dvorišča, pri čemer se postavi vprašanje, ali lahko takšno dvorišče še vedno uvrščamo v isti tip dvorišč? Menim, da določitev tipa posameznega dvorišča za obravnavano nalogo ni ključnega pomena, temveč je ključno spoznanje, da kljub gradbenim posegom, dvorišča v večini primerov ostajajo osrednji prostori znotraj grajenih struktur, ki dvorišča bolj ali manj fizično ločujejo od uličnega prostora. Med obravnavanimi dvanajstimi dvorišči je sedem takšnih, ki jih grajena struktura obdaja z vseh strani (dvorišče 3, 4, 6, 7, 8, 9, 11, str.35), tri dvorišča se neposredno navezujejo na odprti javni prostor (dvorišče 1, 2, 5), dvorišči 10 in 12 pa sta težko opredeljivi.

3 | ODNOS MED JAVNIM IN ZASEBNIM

Grajena struktura, ki obdaja prostor dvorišča, ovira vzajemno komunikacijo med notranjim prostorom (dvoriščem) in zunanjim prostorom (mestom). Predstavlja mejo, ki ostro ločuje zaprti notranji zasebni prostor dvorišča in odprti zunanji javni prostor ulice.

Delitev prostora na zasebno in javno domeno pomeni tudi politično ureditev prostora. Ta je opredeljen z abstraktno idejo o lastništvu, oziroma pripadanju izključne pravice do vsakodnevne rabe. Torej je razlikovanje med zasebnim in javnim pravzaprav razlikovanje med prostorom posameznika in prostorom družbenih skupin (Robbins, 2008).

3.1 ZASEBNA IN JAVNA DOMENA URBANEGA PROSTORA

Kadar govorimo o prostoru kot o delu fizičnega sveta, je *zasebni prostor* del dejanskega prostora, ki pripada posamezniku in je pod njegovim nadzorom. Namenjen je izključno njegovi rabi in je zunaj opazovanj in vedenj javnosti. Ob tem se ustvarja občutek pripadnosti, kar izzove teritorialno vprašanje, kako institucionalizirati tiste legalne strukture, ki naslavljajo posameznika, da jih imenuje privatna lastnina (Madanipour, 2003). Med tipe odprtega prostora kot nosilce zasebne domene v mestnem središču uvrščamo vrtove in dvorišča, ki so fizično (z ograjo, zidom ali grajeno strukturo) ločeni od javnih prostorov. Najdemo pa tudi takšne odprte prostore, ki so, kljub zasebni rabi, javno dostopni. Takšna odprta dvorišča ustvarjajo občutek zasebnosti, vendar njihov lastniški status ni povsem jasno določen.

Navadno govorimo o *javnih prostorih* takrat, ko so ti oskrbovani in upravljani preko javne oblasti ter so odprti in dostopni vsem, ne glede na funkcijo, razsežnost, uro, program, lastništvo, posameznikovo spolno usmerjenost ali etično pripadnost, oziroma socialno ozadje. So zunaj nadzora posameznika ali manjših skupnosti, opravljajo funkcijo posredovanja med zasebnimi prostori in so namenjeni raznolikim, pogosto prekrivajočim se funkcionalnim in simbolnim namenom. Med tipe odprtega prostora kot nosilce javne domene uvrščamo mestne parke, trge, plaze, ulice, avenije, bulvarje, kot tudi prostore pred javnimi objekti.

Javni prostor je javno dobro in je namenjen vsem članom družbe, torej vsem prebivalcem oziroma obiskovalcem mesta. Ob tem pa se postavi tudi vprašanje obstoja javnega prostora v polnem pomenu besede. Ali je javni prostor še vedno javni, kadar je dostopen le določeni skupini ljudi? U.A. Lehrer (2007) meni, da je javni prostor sam po sebi brez pomena. Ne določajo ga le njegovi fizični pogoji, temveč predvsem socialne prakse (dejanja, opravila,

konvencija, spomin, skratka kontekst). Prostor, pa naj bo to notranji ali zunanji, v katerega ljudje ne morejo vstopiti, ni javni prostor, ne glede na lastništvo. Javni so tisti prostori, kamor javnost lahko vstopa, oziroma si je izborila pravico do vstopa vanj.

Dvorišča kot javni prostori lahko delujejo hkrati na različnih ravneh. U. A. Lehrer (2007) loči javni prostor na *fizični*, *socialni* in *simbolni* javni prostor.

- *Fizični javni prostor* opredeljuje njegov materialni obstoj. Ta pri ljudeh najpogosteje sproži asociacije in predstave o tem, kaj javni prostor je, torej ceste, trgi, parki, itd. Opredeljen je z določeno obliko skupnega lastništva, tako v grajenem kot v naravnem okolju;

- *Socialni javni prostor* se razprostira tako tam, kjer prevladuje javna lastnina, kot tudi na krajih, ki pripadajo posameznikom oziroma podjetjem. To so prostori, ki jih je moč preoblikovati in jim na novo določiti lastništvo, kar urbanemu okolju zagotavlja vedno nove pomene. Pri tem nastajajo konflikti med uporabno in menjalno vrednostjo resničnih prostorov;

- Lehrerjeva izpostavi tudi *simbolni javni prostor*, ki ga Lefebvre (1974, cit. po Lehrer, 2007) imenuje *l'espace vécu*. Za razliko od fizičnih prostorov, so to prostori na katere se vežejo različne predstave, spomini in so pogosto kratkotrajna izkušnja, navadno omejena na določeno skupino ljudi. Ločimo tudi simbolne pomene, ki lahko veljajo daljše obdobje.

Javni prostor lahko povezuje različna obdobja, kar mu omogoča stik s tradicijo. "Urbano je prostorski okvir za prihodnost in hkrati tudi tisto, kar ohranja zveze s preteklostjo. Je vrednota, ne nazadnje tudi zato, ker ohranja spomin na preteklost" pravi A. Černe (2007: 110) in nadaljuje, da se s prisotnostjo ljudi v nekem prostoru delijo izkustva sveta, s čimer se ustvarjajo povezave med preteklimi in bodočimi generacijami, ki so že ali še bodo izkusili njegovo fizično realnost. Torej je javni prostor prostor sočasnosti, razkrivanja in uprizarjanja, raziskovanja drugačnosti in identitete, priznavanja prisotnosti drugega in zavedanja samega sebe ter raziskovanja odnosov med določenim in splošnim, med osebnim in neosebnim.

A. Madanipour (2003) navaja, da so javni in zasebni prostori medsebojno odvisni ter v veliki meri vplivajo drug na drugega. To najbolje kažejo odnosi med nami in drugimi, kar je temelj za vzpostavitev zasebno-javnih odnosov. Iz tega sledi, da je odnos med zasebnim in javnim prostorom pravzaprav odnos med posameznikom in družbo.

Javno-zasebne zveze uravnavajo želeno ravnotežje obeh in če se, ali kako se vzpostavi določena domena. Ob tem prihaja do napetosti med njima. Na eni strani se postavlja vprašanje: kako vzpostaviti domeno, ki bo zadovoljevala kulturne in biološke potrebe vsakega posameznika in ga hkrati zavarovala pred vdorom drugih? Na drugi strani pa nastopi vprašanje: kako lahko vzpostavimo domeno, ki bo zadovoljevala potrebe družbe kot celote in bo zavarovana pred neprimernimi posegi posameznikov? Opravičevanje posamezne domene je odvisno od njenega namena. Če je njen namen zaščita zasebnosti,

bomo zagovarjali razširitev individualne domene, pospeševanje različnih oblik individualne svobode in omejitev javnega nadzora. Če bo namen zaščititi javnost, bomo zagovarjali ravno nasprotno, torej razširitev javne domene s strožjim in širšim javnim nadzorom.

Ravnotežje med prikrivanjem in razkrivanjem, med zasebnim in javnim, uravnavajo meje v prostoru. Te po eni strani varujejo zasebno domeno pred vdorom javnosti, po drugi pa javno domeno pred individualnim poseganjem. Čeprav je njihova vloga ločevanje in varovanje je istočasno tudi medij komunikacije – vhod v dvorišče je stik med notranjim prostorom dvorišča in zunanjim prostorom ulice, torej stik dveh domen, zasebne in javne.

3. 2 MEJE ZASEBNEGA IN JAVNEGA PROSTORA

Zasebni in javni prostori so kontinuum. Skozi zgodovino smo bili priče nenehnemu preoblikovanju mej in s tem spreminjanjem prostorskih konfiguracij, ki so vedno znova določale območja z različnimi funkcijami in pomeni, ki so izraženi v javnih, ali zasebnih prostorih. Bile so ustvarjene z namenom preoblikovanja vzorcev obnašanja, nadzorovanja dostopnosti in upravljanja različnih družbenih skupin. Same pa so bile in so nadzorovane s strani družbe preko miroljubnih ali vsiljenih dogovorov (Madanipour, 2003).

Ali javno okolje vabi ali odvrča ljudi od aktivnosti je odvisno od tega, v kakšnem odnosu je javno okolje z zasebnim in kako je oblikovana meja med obema domenama. Kadar so te meje izrazite, se človek znajde ali v povsem zasebnem ali v povsem javnem prostoru. V mnogih situacijah to otežuje spontano prehajanje iz enega v drugi tip prostora. Po drugi strani pa so prostori s prilagodljivimi mejami izraženi s prehodnimi območji (pol-javni in pol-zasebni prostori). Ti niso izrazito javni ali izrazito zasebni in delujejo kot povezovalni členi, ki ukinjajo psihološke in fizične meje in omogočajo lažje prestopanje iz privatnega v javni prostor in obratno.

Z definiranjem in omejevanjem prostora se oblikujejo posebne prostorske oblike socialnih zvez. "Kljub kulturnim, družbenim in političnim razlikam se prostorski odnosi na novo določajo vedno na podlagi vzpostavitve spremenjenega odnosa med javnim in zasebnim" (Lehrer, 2007: 211). Iz te perspektive je urbani prostor oblikovan v številnih pojavnih oblikah in z različnimi nivoji mej, vsaka s številnimi konfiguracijami in pomeni. Potekajo procesi s katerimi se prostor neprestano deli in preoblikuje. "Spremembe razmerij v urbanem okolju so neprestani proces družbeno-okoljskih sprememb. To pomeni dolgoročno urbano zasnovano evolucijo, ki mora imeti za cilj ustvarjanje alternativnih družbenih procesov in prostorskih oblik" (Černe, 2007: 110).

4 | MESTNO SREDIŠČE

Diplomska naloga sledi tezi, da sta obe merili prostora (večje in manjše) med seboj povezni. Takšen pristop k urejanju prostora omogoča obravnavanje prostora kot celote, saj vzpostavlja pogoje za bolj povezano in sinhrono delovanje. Z vidika urejanja to pomeni vnašanje problematike manjših prostorskih enot, v tem primeru dvorišč, v širši kontekst mestnega prostora. Urejanje dvorišč kot sestavnih delov (odprtega) javnega prostora lahko pozitivno vpliva tudi na kakovost mestnega prostora kot celote. To poglavje je zato posvečeno raziskovanju mestnega središča z vidika bivalnega okolja in njegovega uporabnika.

4.1 LJUDJE IN NARAVA

Zelene površine so prostorske prvine z oblikovalsko strukturnimi, funkcionalno programskimi in zdravstveno higijenski funkcijami. Narava in naravne prvine imajo za človeka poseben psihosocialen pomen, kar priča dejstvo o navezanosti človeka na naravo. Zadovoljujejo temeljne človeške (biološke in socialne) potrebe. Ena teh je tudi potreba po avtentičnosti, kar je pravzaprav temeljna potreba po naravi (Kos, 2007).

Strategija prostorskega razvoja Mestne občine Ljubljana (2007) navaja informacije o količini javnih parkovnih površin na prebivalca, ki ustrezajo predpisanim normativom (18 m²/preb. Daten zur Reumplanung, 1982; 15 m²/preb. Pogačnik, 1999). Po teh podatkih mesto ponuja 3,4 m²/preb. javnih parkovnih površin, skupaj z Golovcem in Rožnikom pa je skupnih javnih površin s parkovnim in rekreacijskim značajem 18 m²/preb. Iz tega lahko sklepamo, da je zelenih površin v mestu dovolj, pa vendarle vrsta domačih sociologov (M. Uršič, M. Hočevar, D. Kos, M. Simoneti in drugi), ki se ukvarjajo s problematiko mestnega prostora, opozarjajo, da prebivalci svojega mesta ne prepoznajo kot kakovostnega bivalnega okolja.

Drago Kos (2007) navaja, da mesta za ljudi nimajo pomembne bivanjske vloge, temveč ga vidijo kot prostor z manjšo kakovostjo bivalnega okolja, ker omogoča nižjo stopnjo izražanja posebnega življenjskega stila, kot ga omogoča podeželje. Zelenje in mir predstavljata ljudem večjo vrednoto od živahnega mestnega utripa. Po drugi strani pa mesto cenijo kot prostor vozlišč določenih storitev, institucij in dostopa do pomembnih dobrin. V mestu jih najbolj moti onesnaževanje ulic, sledijo prometni hrup in smrad, gneča na ulicah mestnega središča ter vandalizem.

Maja Simoneti (2005: 120) je v članku v reviji Hiše zapisala: "Potreba po odprtem prostoru naj bi bila prvinsko povezana s človekovim razvojem. Možnost bivanja z naravo, doživljanja vremenskih pojavov in sprememb v naravi pa je tisto, kar je človeka od nekdaj gnalo, da so bila dvorišča, atriji, vrtovi in gaji sestavni deli bivališč. Strokovnjaki človekovo tesno navezanost na odprte prostore povezujejo tudi z dejstvom, da je naše vedenje na prostem mnogo manj določeno kot v zgradbah".

Zelene površine v mestu zadovoljujejo bolj ali manj posreden stik z naravo, medtem ko večini mestnega prebivalstva pomeni "možnost gojenja rastlin, okrasnih ali užitnih, vrtnarjenje v najširšem pomenu besede" (M. Simoneti, 1997: 48) dodatno vrednost, s čimer ta stik postane neposrednejši. Neizživetost lastnih potreb se kaže z nezainteresiranostjo, česar posledice so onesnaževanje, uničevanje urbane opreme in rastlinskega gradiva, neuporabo in usmeritvijo delovanja na območja, ki za to največkrat niso primerna (M. Simoneti, 1997). Ljudje čutijo potrebo po dejavnem vplivu na svoje okolje, medtem ko doživlja odziv na svoja dejanja in se tako potrjuje in preverja (Ristič, 1986).

Nespravljivo razliko med "natura in kulturo", ki se v konkretni obliki kaže med naravnim in mestnim prostorom, Kos (2007) pripisuje nostalgичnemu romantičnemu hrepenenju po tistem, česar mesto kot umetni prostor ne more ponuditi. Mesto kot kulturni prostor ne more nadomestiti naravnega prostora, kot tudi narava ne more nadomestiti urbanega. Vendarle pa, kot opozarja D. Kos (2007), z vnašanjem elementov, ki posnemajo naravo, blažimo šok ločitve človeka od avtentične narave. Narava v mestu je simbolna reprezentacija narave, ki bolj ali manj uspešno blaži nelagodje, ki ga povzročajo urbanost, modernost in kultura. Ima simbolni pomen, ki pomaga ohranjati nostalgični spomin na "izgubo raja", kjer razlika med naravo in kulturo pravzaprav ne obstaja.

Drago Kos (2007) dodaja, da dojemanje konkretne narave ni zgolj abstraktno, vedno je v konkretno podobo vgrajen kompleksen zaveden ali nezaveden, tj. z individualno izkušnjo določen pogled na naravo. Iz tega izhajajo individualne in kolektivne ideologije in identifikacija s prostorom.

Vsak kraj ima svoj značaj, svoje bistvo. Določa ga njegova materialna substanca, oblika in njegove različne interpretacije. Ta razmerja skupaj ustvarjajo njegov značilen karakter in vzdušje. Kraj ni abstrakcija ali koncept, je integralen del naše eksistence in center neposredne zaznave sveta, pri čemer ne gre toliko za samo fizično prisotnost, temveč za to, kako ga človek doživlja oziroma interpretira. Doživljanje, občutek pripadnosti, ustrežanje človeškim potrebam in merilom (prilagojenost fizičnemu in kulturnemu kontekstu) ter lokalni pomen – vse to zaznamuje kvaliteto kraja. Ljudje zaznajo njegove fizične elemente, jih poimenujejo in jim dajo pomen v skladu s svojimi izkušnjami. S tem se ustvarjajo močne

čustvene in psihološke vezi, prek katerih se identificira tako posameznik kot družba. Vpliv prostora na človeka je pomemben del njegove izkušnje.

Identifikacija s prostorom pogojuje občutek pripadnosti. Prostor pa mora ponujati tudi dovolj možnosti, da lahko človek v njem razvije svoj osebni izraz. Če želimo posamezniku resnično zagotoviti pripadnost kraju, morata biti dokončno razviti obe eksistencialni psihološki funkciji. Iz tega sledi, da pripadati kraju pomeni imeti eksistencialno oporo v vsakdanjem smislu.

Iz tega razloga naloga skuša poiskati nove možnosti vzpostavljanja tudi neposrednega stika človeka z naravo. Maja Simoneti (1997) opozarja, da bi vključevanje javnosti pri urejanju in vzdrževanju javnih zelenih površin posledično pomenilo tudi novo dejavno rabo, ki bi hkrati predstavljala osnovo za nove in kvalitetnejše odnose med ljudmi in za spletanje novih socialnih zvez. Zaradi časovnega in prostorskega okvira diplomske naloge nisem posebej upoštevala javnega mnenja.

4.2 MESTNO SREDIŠČE IN UPORABNIK

Povečane migracije, socialna razslojenost in vedno pestrejša sestava prebivalstva vplivajo na spreminjanje vzorca uporabnikov ter na vlogo in pomen javnih prostorov. Tako danes govorimo o bivanjski začasnosti, občasnosti in prehodnosti ob istočasnem povečanju raznolikosti strukture mestnih uporabnikov, kot so skupine ali posamezniki različnih geografskih, statusnih, etičnih in kulturnih ozadij (začasni ali občasni prebivalci, obiskovalci, študentje, poslovneži, investitorji itd.) (Uršič in Hočevar, 2007).

Starostna struktura prebivalstva, ki je bila ugotovljena s popisom prebivalstva leta 2002 priča, da se iz mestnih območij na obrobja preseljujejo predvsem mlajše družine z dvema otrokoma. Po mnenju Uršiča in Hočevarja (2007) takšni trendi lahko vodijo v socio-kulturno prestrukturiranje mest – pojav pomlajevanja nemestnega prebivalstva in staranje mestnega. Razlog selitve mladih družin na suburbana območja so najverjetneje visoki stroški nepremičnin in zemljišč v večjih slovenskih mestih (predvsem v Ljubljani, Kopru in Mariboru), med drugim pa tudi vzpostavljanje novih vrednot.

Praznjenje mestnega središča pomeni širjenje mesta navzven in nazadovanje mestnih jeder. Trgovine, storitve, kulturne in zabavne prostočasne dejavnosti, ki so zaradi specifičnih življenjskih stilov predvsem vezane na mladega človeka, v mestu zagotavljajo ohranjanje pestrejše ponudbe in raznolikost dogodkov. Urbani prostori znotraj grajene strukture (dvorišča) bi morda skupaj z novimi odprtimi površinami (mestnimi parki ali trgi) in s pestrejšo

ponudbo programov odprtih prostorov prispevali k izboljšanju kakovosti bivanja v mestih, s tem pa bi lahko sčasoma vplivali na prepoznavanje mesta kot kakovostnega bivalnega okolja ter tako posledično vplivali tudi na ohranjanje raznolike strukture prebivalstva v mestih.

Mestno središče ima svoje zakonitosti, po katerih se razlikuje od preostalih delov mesta. Je hkrati prostor bivanja in izvajanja različnih mestnih funkcij. V mestnem središču se zato srečujeta dva tipa uporabnikov, uporabnik, ki v njem biva in uporabnik, ki mestno središče obiskuje. Dvorišče je zaradi svoje zaprtosti pred javnim prostorom vedno vzbujalo občutek zasebnosti in odmaknjenosti od javnega življenja, zato so ta dvorišča v glavnem pripadala bližnjim stanovalcem. V primeru, da bi dvorišče odprli za javnost, bi lahko to izzvalo različne konflikte. Zato je razumevanje odnosa med zasebno in javno domeno, in temu prilagojeno oblikovanje prostora, še kako pomembno. Če opredeljujemo prostor kot del zasebne ali javne domene, se pri tem postavlja vprašanje, komu je prostor namenjen. Pri tem Robbins (2008) poudarja, da je za učinkovito delovanje prostora ključno, da vsak posameznik ve, kaj mu v prostoru pripada.

Urejanje odprtih prostorov bi moralo upoštevati pestrost interesov in potreb različnih tipov uporabnikov prostora. Zadovoljevanje potreb različnih uporabnikov je pripeljalo do zahtev po različno funkcionalnih in demokratiziranih prostorih. Tako so načrtovalci pogosto oblikovali tako imenovane "fleksibilne prostore", pri čemer Lynch (cit. po Goličnik, 2006: 135) opozarja, "da se za zaznamkom fleksibilni prostor prepogosto skrivata načrtovalčeva neodločnost in nepripravljenost na odločanje o prostorskih strukturah ali lokacijah in da je takšno ravnanje v načrtovanju neodgovorno."

5

VLOGA DVORIŠČ ZNOTRAJ MESTNEGA PROSTORA

Slika 1 Analiza zelenih površin z mrežo, ki ponazarja oddaljenosti 5 min hoje (400m).

Dvorišča bi lahko kot del zelenega sistema mesta temeljila na treh glavnih vlogah - na socialni, ekološki in morfološki vlogi. Z njihovim urejanjem bi tako soustvarjala mestno podobo, izboljševala bivalno okolje in prispevala k identiteti mesta.

Zgornja analiza prikazuje neenakomerno razporejenost zelenih površin v mestnem središču Ljubljane. Ker menim, da bi morala biti razporejenost zelenih površin, kot tudi drugih odprtih javnih prostorov, enakomernejša, sem znotraj grajene strukture mesta iskala nove potencialne prostore.

Po mnenju Chapin F. Stuarta bi morala biti dostopnost igrišč in lokalnih parkov v oddaljenosti 400 do 800 m ali 5 do 10 min, dostopnost športnih igrišč in rekreacijske cone v oddaljenosti 1600 m ali 20 min, dostopnost javnega parka ali parkovne krajine pa 30 do 60 min (Chapin, cit. po Mušič, 1997). Iz tega sledi, da bi bilo v tem smislu potrebno preurediti vsaj nekatera dvorišča znotraj tega območja.

Po mnenju Barbare Šepec Mlakar (1994) se vrsta aktivnosti spreminja glede na oddaljenost uporabnika. Potrebe po aktivnostih kot so igranje, branje, posedanje, sončenje, prirejanje piknikov, gojenje sadja in zelenjave, zadovoljujejo ljudje le v svoji najbližji okolici, prebivalci, ki živijo v stanovanjih z lastnimi vrtovi pa že v svojem vrtu. Potrebe po aktivnostih kot so sprehajanje, kolesarjenje, uživanje narave ljudje zadovoljujejo na zelenih površinah, ki so oddaljene od 5 do 10 minut. Novi odprti prostori na ustreznih lokacijah bi lahko pripomogli k boljši razporejenosti različnih tipov odprtega prostora ter na ta način omogočili ljudem zadovoljevanje potreb v njihovi (bolj ali manj) neposredni bližini.

V mestnem središču opažam pomanjkanje prostorov, kamor bi se lahko človek umaknil iz vsakodnevnega vrveža mestnega dogajanja in tako zadovoljil potrebo po višji stopnji zasebnosti. Na drugi stani pa v urejanju dvoriščih naloga prepoznava tudi potencial programsko natančneje opredeljenih prostorov, ki lahko nudijo pestrejšo ponudbo programov, ne da bi pri tem ovirali ostalih funkcij mestnega središča. Ti prostori bi morda lahko delovali tudi v sklopu kulturnih, izobraževalnih ter drugih dejavnosti v obliki različnih prizorišč, npr. uličnih gledališč, razstavnih prostorov, umetniških inštalacij, raznih delavnic in podobno. Pomanjkanje površin za sprostitev in prosti čas lahko posledično pomeni umik ljudi iz mestnega središča in praznjenje ulic, zlasti ob koncu tedna. Z ureditvijo dvorišč bi ljudem tako ponudili nove uporabne površine, ki bi lahko dopuščale izbiro – bodisi druženja, bodisi umika iz množice.

Vrsta evropskih raziskav (Galindo in sod., 2000, cit. po Uršič in Hočevar, 2007; Luttik, 2000, cit. po Uršič in Hočevar, 2007) je pokazala, da je lepa lokacija z razgledom pomemben dejavnik bivanjskega okolja. Tudi pogled na dvorišče lahko predstavlja pomembno ambientalno prednost okolja. Bolj ko bodo dvorišča urejena in bodo prispevala h kakovosti bivanja in se med seboj tudi razlikovala, bolj bo lahko to posledično vplivalo tudi na ekonomsko vrednost stanovanj.

6 | PROBLEMI UREJANJA DVORIŠČ

Grajena struktura, ki obdaja dvorišča, ustvarja navznoter obrnjene prostore, ki so ostro ločeni od zunanjega dogajanja. Takšni prostori so bolj ali manj odmaknjeni in nedostopni, kar usmerja dvorišča k bolj zasebnemu značaju. Posledično takšni prostori privabljajo manj ljudi, kar vpliva na nižjo stopnjo aktivnosti v prostoru. Jan Gehl (2006) zagovarja, da so živahni utrip mesta, ljudje in dogodki, ki jih je mogoče opazovati v prostoru, produkt števila in trajanja posameznih dogodkov. S spodbujanjem daljšega zadrževanja posameznikov in množične uporabe prostora, lahko v določenem prostoru stimuliramo visoko stopnjo aktivnosti, kar izkazuje kvaliteto javnega prostora.

Kadar želimo, da bi dvorišča imela javni značaj, moramo te prostore v smislu dostopnosti odpreti navzven, tako da se vzpostavi določena interakcija med tem, kar se dogaja znotraj dvorišč in tem, kar se dogaja zunaj njih. To bi pomenilo iskanje ustreznih oblikovalskih rešitev urejanja dvorišč, ki bi prek fizičnih, vizualnih ali celo vsebinskih povezav z zunanjim prostorom, vabili ljudi v tako oblikovan prostor.

Dvorišča v Ljubljani so večinoma neurejeni, zanemarjeni, predvsem pa nevzdrževani prostori. Takšni prostori posledično niso v nikogaršnjem interesu, kar pa lahko vodi v zapuščenost in prispeva k vandalizmu ter uličnemu kriminalu. Pomembno je, da se uporabniki teh prostorov počutijo varne.

CABE v svoji publikaciji *Safer Places* (Davies, 2004) navaja sedem točk, ki prispevajo k razvoju varnejših prostorov. Te so:

- 1 lahek dostop in gibanje – oblikovanje prostorov z jasno definiranimi potmi in vhodi, ki omogočajo gibanje, ne da bi bila pri tem ogrožena varnost,
- 2 struktura – prostor, ki je strukturiran tako, da različne dejavnosti ne spodbujajo medsebojnih konfliktov,
- 3 nadzor prostorov, ki so dostopni za javnost,
- 4 lastništvo – kraji, ki spodbujajo občutek pripadnosti, zasebnosti, odgovornosti,
- 5 fizična zaščita – prostori, ki vključujejo potrebne, dobro oblikovane varnostne ukrepe,
- 6 aktivnost – prostori, kjer je stopnja aktivnosti ljudi ustrezna, zmanjšujejo tveganost kriminala in ustvarjajo občutek varnosti,
- 7 upravljanje in vzdrževanje – prostori, pri načrtovanju katerih je upoštevano upravljanje in vzdrževanje, preprečujejo prisotnost kriminala v sedanosti in prihodnosti.

Nedoločenost oziroma nezasedenost prostora, kot navaja D. Kos (2007), lahko med drugim spodbudi tekmovanje med različnimi skupinami za prevlado pri njegovi rabi. To lahko izzove nepredvidljivo, nekompatibilno oz. konfliktno rabo. Prostor deluje dobro takrat, ko vsak posameznik ve, kaj mu v prostoru pripada, kar pa je mogoče doseči s pomočjo ustreznega oblikovanja.

Oblike (nasilnega) prisvajanja javnega prostora, npr. parkiranje na zelenicah, širjenje gostinskih vrtov v ulični prostor in povsod prisotno oglaševanje, predstavljajo problem mestnih središč, za kar nosijo odgovornost tudi uporabniki s svojimi navadami in uveljavljenimi načini vsakdanje rabe prostora.

Prostori dvorišč vse bolj postajajo predmet legalnega ali nelegalnega prisvajanja zemljišč. Trenutno najpogostejša raba dvorišč je parkiranje. V nekaterih primerih ti prostori ne zagotavljajo parkirišč le najbližjim stanovalcem, temveč tudi prebivalcem sosednjih stanovanjskih objektov in tistim obiskovalcem, ki se pripeljejo v mestno središče na delo. Tako parkirišča zasedajo prostor, ki bi lahko bil namenjen drugačni rabi. V določenih primerih ni potrebno v celoti odpraviti parkirišč, saj lahko določene rabe z ustrezno ureditvijo tudi sobivajo v istem prostoru. Če to ni možno, je smiselno razmišljati o gradnji podzemnih garaž, oziroma o razširitvi že obstoječih, pri katerih bi moral načrtovalec omogočiti oblikovanje prostora nad njimi (npr. upoštevati zasaditev vegetacije itd.).

7

UMESTITEV DVORIŠČ V ŠIRŠI KONTEKST MESTNEGA PROSTORA

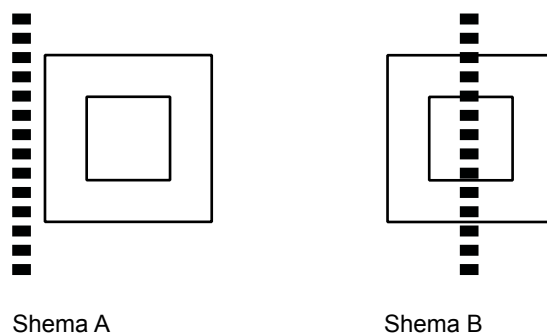
Širši kontekst mesta zahteva upoštevanje različnih krajinskih in drugih mestnih značilnosti v povezavi s prostorsko umestitvijo in oblikovanjem dvorišč. Primerna interpretacija prostora vzpodbuja ustreznejše in učinkovitejše oblikovalske rešitve.

Dvorišče javnega značaja tako ne more obstajati samo po sebi, saj je njegova učinkovitost odvisna od odprtega prostora zunaj njega. Seveda pa vsa dvorišča nimajo enakih potencialov, da bi imela javni značaj. Matjaž Uršič (2008) poudarja, da je javni prostor odvisen od urejenosti javnih servisov, ki zagotavljajo, da je javni prostor obiskan, ker le s tem doseže svoj namen. Torej med javne prostore ni smiselno vključevati tistih dvorišč, ki se nahajajo v pretežno stanovanjskih območjih in so preveč oddaljena od območji z javnimi programi. Prav tako je pomembno, da glede na prostor, izberemo tista dvorišča, ki imajo več možnosti za neposredno povezavo z obstoječim odprtim prostorom.

V primeru urejanja dvorišč gre predvsem za izboljšanje kakovosti urbanega prostora v ožjem smislu, kar bi lahko imelo pozitiven vpliv tudi na širši mestni prostor. Spremembe bi lahko pozitivno vplivale na navade tistih ljudi, ki so neposredno (bivanjsko) povezani s temi prostori, posledično pa tudi na navade drugih prebivalcev mesta. Zaradi tega je pri umeščanju dvorišč z vidika prostorskih značilnosti smiselno iskanje odnosov in razmerij med dvorišči in javnim odprtim prostorom, kot so mestni parki, ulice in trgi, kot tudi povezav med dvorišči in javni programi mestnega središča.

7.1 POVEZAVE DVORIŠČ Z ODPRTIM JAVNIM PROSTOROM

Dvorišča se na različne načine odpirajo proti zunanjemu prostoru. V dvorišče lahko vstopamo skozi odprt hodnik, vhodno vežo objekta ali skozi prekinjen del grajene strukture. Vhodi v dvorišča imajo pomembno vlogo povezovanja, saj omogočajo stik med notranjim in zunanjim prostorom in s tem prehod iz enega v drugega. Glede na to, kje v grajeni strukturi se vhodi nahajajo, lahko javno dogajanje usmerimo mimo ali skozi dvorišče. Oba načina sta lahko enako učinkovita, pri čemer je pomembno, da dvoriščem namenimo tiste programe, ki bodo privabili različne uporabnike in pri tem ne bodo v konfliktu z okoliškimi stanovalci.

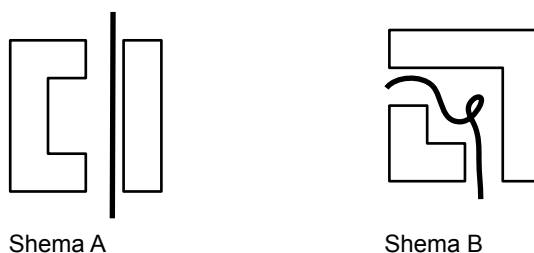

Slika 2 Shemi poteka dogajanja v povezavi z dvoriščem

Shema A Dogajanje poteka mimo dvorišča

Shema B Dogajanje poteka skozi dvorišče

Dvorišča imajo enega, dva ali več možnih dostopov z različnih strani. Od tega je odvisno gibanje v prostoru. Na primeru sheme A je mogoče videti dvorišče, kjer je možen hiter in nemoten prehod skozenj. V tem primeru ohranjamo deloma zasebni značaj dvorišča, saj lahko mimoidoči skoraj neopazno prečka prostor in se ne vpleta v njegovo dogajanje.

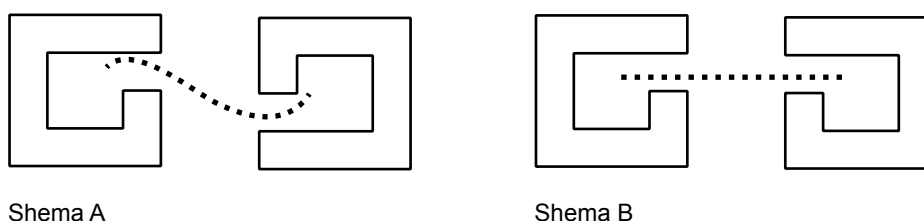

Slika 3 Shemi gibanja ljudi v dvorišču

Shema A prikazuje nasprotno si ležeča dostopa. V tem primeru dvorišče omogoča hitro in enostavno prehajanje iz enega v drugi prostor.

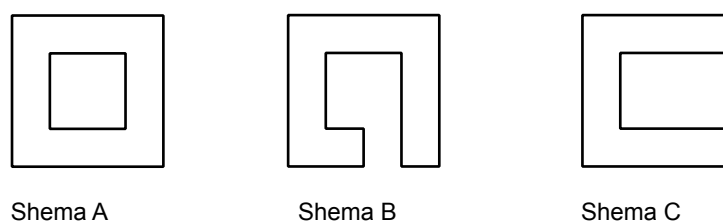
Shema B prikazuje drugačno situacijo: gibanje v prostoru poteka mimo središča prostora. V tem primeru se posameznik nahaja bližje dogajanju, medtem, ko se mu v primeru sheme A lažje neopazno izogne.

Pri dvoriščih, ki se nahajajo drugo poleg drugega, so pomembni tisti prehodi, ki so usmerjeni na skupno ulico. Med dvorišči se lahko vzpostavijo neposredne povezave, ki omogočajo enostavno prehajanje iz enega dvorišča v drugega. Takšna situacija omogoči tudi lažje vsebinsko povezovanje dvorišč.

Slika 4 Shemi odnosa enega dvorišča z drugim
Shemi prikazujeta nasprotno ležeča dvorišča

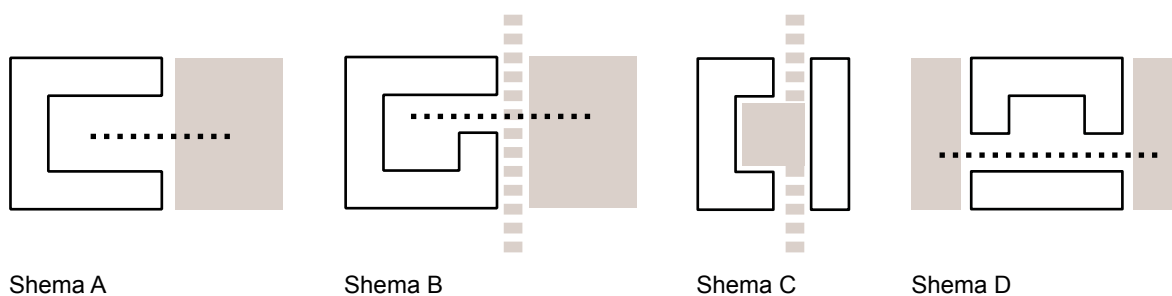
Členjenost grajene strukture različno vpliva na odprtost dvorišča proti zunanjemu prostoru in s tem na stopnjo povezanosti z zunanjim prostorom ulice.

Slika 5 Sheme členjenosti grajene strukture

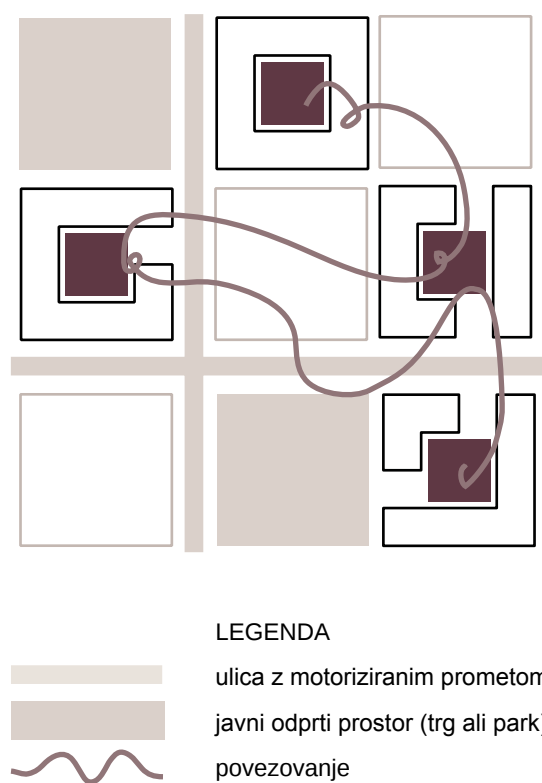
Shema A in B prikazujeta notranji dvorišči, ki ju bolj ali manj z vseh strani obdaja grajena struktura. Z vidika dostopnosti sta obe shemi primerljivi. Shema C pa prikazuje zelo odprto dvorišče, ki se neposredno navezuje na odprt javni prostor. Takšno dvorišče z lahko postane del zunanjega odprtega prostora.

Povezovanje dvorišč z odprtim prostorom se nanaša tudi na odnose in razmerja med činitelji takšnega povezovanja. Sheme (slika 6, str. 24) prikazujejo različne kombinacije navezav: dvorišče se neposredno navezuje na odprti prostor, in tako postane del mestne krajine (shema A). Dvorišče in odprti prostor sta lahko povezana preko linijske komunikacije (shema B). Javni odprti prostor lahko speljemo preko dvorišča (shema C), ali pa dvorišče povezuje dva med seboj ločena odprta prostora, pri čemer dvorišče predstavlja fizično komunikacijo med obema (shema D).

Slika 6 Sheme navezovanj dvorišč na zunanji odprti prostor

Druge oblike povezovanja dvorišč z odprtim javnim prostorom so vsebinske povezave, preko katerih se lahko vzpostavi komunikacija med različnimi dvorišči, drugimi mestnimi entitetami in odprtim prostorom (četudi ti niso fizično povezani). V takšnem primeru so lahko dvorišča tudi razpršena v prostoru, pri čemer je program tisti, ki privablja uporabnike.

Slika 7 Shematski prikaz dvorišč s programskimi jedri, ki niso v neposrednem sesedstvu.

7.2 DVORIŠČE KOT DEJAVNI MESTNI PROSTOR

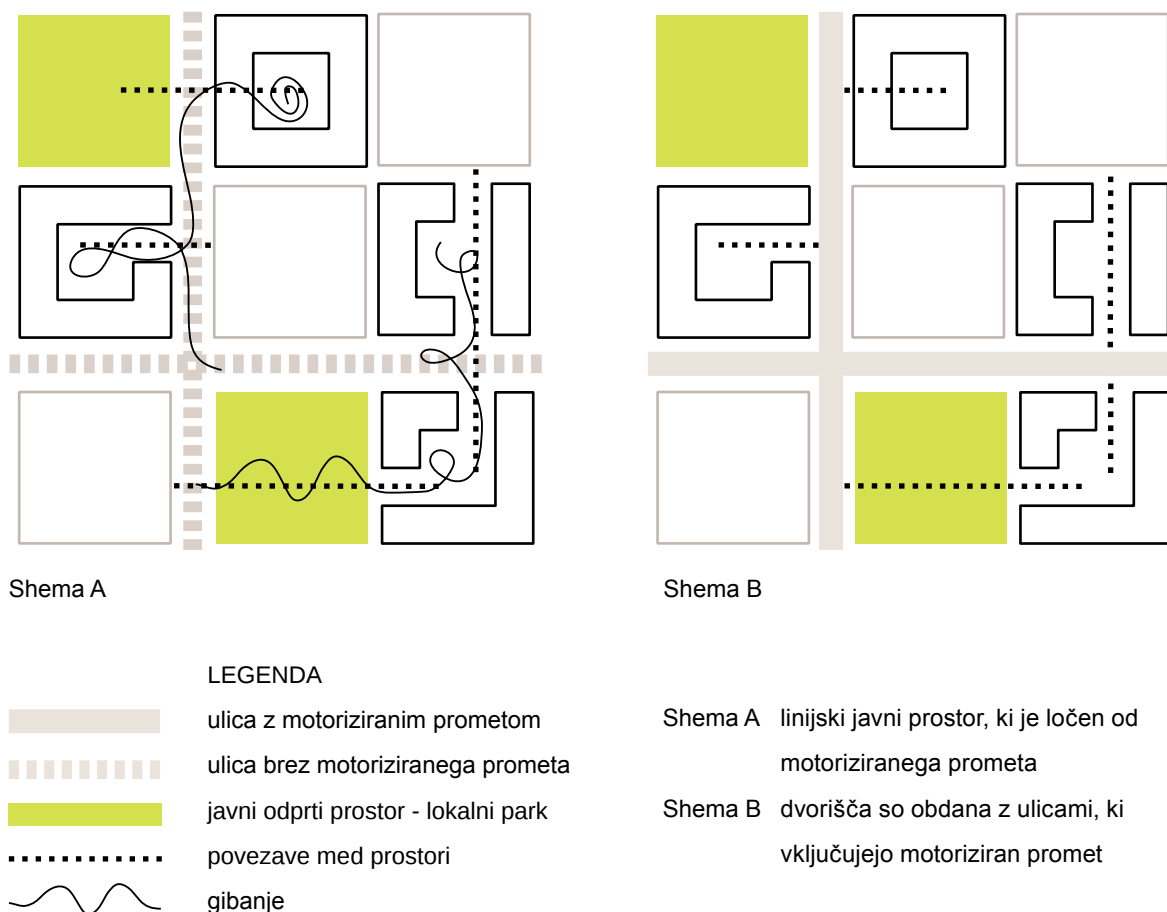
Glede na odmaknjenost dvorišč od zunanjega prostora sem naletela na problem, kako pritegniti širši krog uporabnikov. Jan Gehl (2006) pravi, da so ljudje in dogodki, ki jih je mogoče opazovati v prostoru, produkt števila in trajanja posameznih dogodkov. Ni tako pomembno število ljudi in dogodkov, kot količina preživetega časa na prostem. Fizično okolje vpliva na različne pojavne oblike aktivnosti in druženja ljudi, tako da odnose med njimi spodbuja ali ovira. Trajanje posameznih dogodkov v prostoru je odvisno od ponujenih možnosti za sedenje. Tam, kjer teh ni, ljudje hodijo mimo. To ne pomeni le manjšega števila postankov v prostoru, marveč tudi oviran razvoj številnim zunanjim aktivnostim, ki so v javnem prostoru primarne atrakcije: opazovanje, pogovarjanje, branje, spanje, igranje šaha, sončenje itd. Te aktivnosti so za kvaliteto javnega prostora tako nujno potrebne, da morata razpoložljivost ali pomanjkanje dobrih priložnosti za sedenje biti upoštevana kot nadvse pomemben faktor. Uporabnikom so prijazni prostori z ugodnimi mikroklimatskimi pogoji (senca ali zavetje pred vetrom in dežjem), ki so varni, pregledni, udobni in do določene mere tudi ločeni od prometa (Goličnik, 2006). Prostori, ki upoštevajo medsebojno povezavo med procesi in fizičnim okoljem, ter dajejo drug drugemu oporo, so prostori s širšim razponom ponujenih možnosti. Tako oblikovani prostori ne ovirajo stikov med ljudmi, temveč jih spodbujajo.

Prostor, ki spodbuja osnovne aktivnosti (npr. hoja, sprehajanje, posedanje, čakanje, ustavljanje), je že sam po sebi kvaliteten, hkrati pa predstavlja izhodišče za razvoj drugih številnih dejavnosti, kot so igra, šport, rekreacija itd. To je delno posledica tega, ker so mnoge značilnosti skupne vsem aktivnostim, delno pa, ker se kompleksnejše dejavnosti lahko spontano razvijejo iz mnogih manjših dnevnih aktivnosti. Torej so veliki dogodki rezultat mnogih manjših.

Tako Jan Gehl (2006: 75) govori o nekakšnem samookrepitvenem procesu, kjer si dogodki sledijo v neprekinjenem zaporedju. "Nekaj se zgodi, ker se nekaj zgodi, ker se nekaj zgodi, ker se nekaj zgodi ..." Vsak dogodek sproži naslednjega, tako da se ljudje znova in znova vključujejo v dogajanja, bodisi aktivno s sodelovanjem ali pasivno z opazovanjem. Na ta način vsak posameznik in dogodki, ki sledijo, vplivajo ter stimulirajo drug drugega. Ko se ta proces enkrat prične, je skupna aktivnost skoraj vedno močnejša in kompleksnejša kot seštevek izvirno vpletenih komponent dejavnosti. Proces lahko poteka tudi obratno: "Nič se ne zgodi, ker se nič ne zgodi ..." (Gehl, 2006: 75).

Vlogo povezav med različnimi gravitacijskimi jedri v prostoru prevzemajo različni odprti prostori, ki so si med seboj enakovredni in ki skupaj soustvarjajo podlago za doživetje prostora, ki pa ga vsak posameznik dojema različno. Posebno obliko doživljanja prostora predstavljajo neprekinjene linijske povezave v prostoru. Njihova osnovna vloga je ustvarjanje

glavnih tokov, ki združujejo in usmerjajo ljudi v prostoru ter medsebojno povezujejo različne mestne ambiente. Tako oblikovani prostori so še posebej dinamični in živahni ter ustvarjajo prepoznavnost celega mesta.

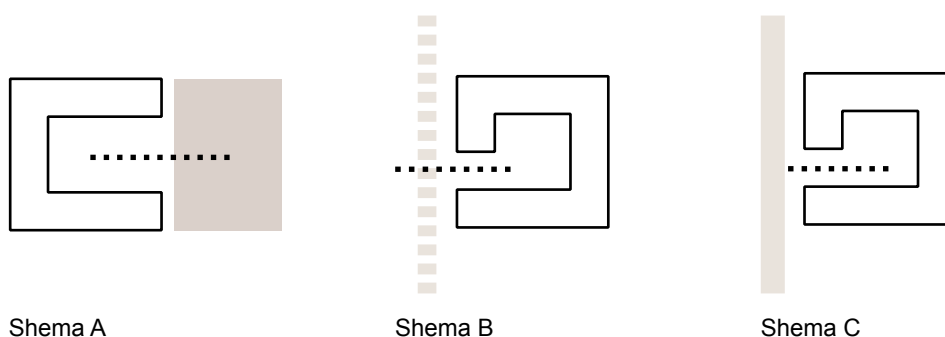
Slika 8 Shemi gibanja ljudi v prostoru glede na tip ulice

Shemi prikazujeta, kako lahko tip ulice vpliva na gibanje v prostoru ter kako so dvorišča povezana z javnim odprtim prostorom. Ulice z motoriziranim prometom delujejo kot ovire, ki otežujejo gibanje med ambientu in vplivajo na nižjo stopnjo aktivnosti, kar posledično slabo vpliva tudi na kakovost javnega prostora.

Po mnenju M. Uršiča (2008) sta se pomen in vloga javnih prostorov v Sloveniji, in še posebej v Ljubljani, zelo zmanjšala, zaradi vse večje odvisnosti od avtomobila kot prevoznega sredstva. To vpliva tudi na organiziranost dejavnosti v prostoru in posredno na dostopnost programov javnega prostora. Promet ovira gibanje ljudi, ustvarja zastrašujoč in vozilom podrejen ambient. Če ne zagotovimo zadostne zaščite pešcev (pred vozili), to posledično vodi v zmanjševanje obsega in izgubo določenega značaja prostora. Takšni prostori dosegajo omejen nivo aktivnosti, kar pa posledično vpliva na kakovost javnega odprtega

prostora. Otroci morajo hoditi tesno skupaj z odraslimi, ljudje se bojijo prečkati cesto, na pločniku se ni mogoče počutiti povsem varnega. Jan Gehl (2006) pravi, da bi se planerji morali zavedati, da je občutek tveganja in negotovosti pred dejansko statistično ugotovljeno tveganostjo ter ima v dani situaciji odločilno vlogo. To pomeni, da je potrebno z dejansko prometno varnostjo in z občutkom varnosti ravnati enako pazljivo.

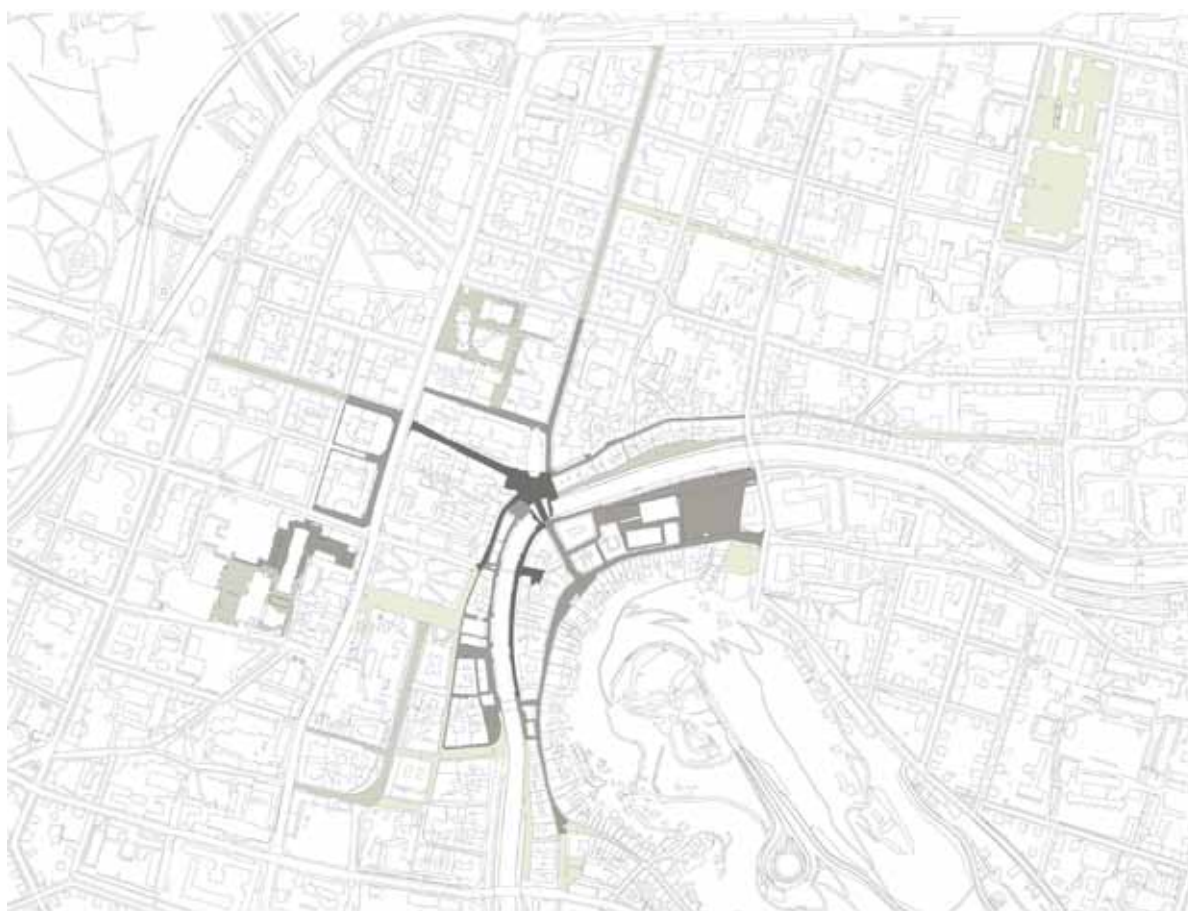
Menim, da tesna povezanost z zunanjim aktivnim prostorom prispeva k višji stopnji aktivnosti v samem dvorišču. Iz tega razloga se zdi smiselno pripenjati dvorišča k aktivnim urbanim prostorom, kot so mestne ulice, ki povezujejo javne programe in jih ne ovira motorni promet, ter nenazadnje tudi mestni trgi in parki.

Slika 9 Sheme dialoga med dvoriščem in zunanjim prostorom

- Shema A dvorišče se navezuje na javni odprti prostor (ali park ali trg). Glede na lego dvorišča se lahko dialog med njim in okolico vzpostavi dokaj hitro.
- Shema B dvorišče se navezuje na linijski javni prostor, ulico brez motoriziranega prometa. Tudi v tem primeri se lahko vzpostavi dober dialog med obema prostoroma.
- Shema C mimo dvorišča poteka ulica z motoriziranim prometom. Dialog obstaja, a ni učinkovit. Takšna ulica vpliva na manjšo stopnjo aktivnosti ljudi, kar posledično vpliva tudi na manjšo obiskanost in večjo zapuščenost notranjega dvorišča.

V primeru Ljubljane so Čopova, Nazorjeva, Wolfova ter delno Trubarjeva ulica, Cankarjevo, Hribarjevo, Adamič-lundrovo ter delno Petkovškovo nabrežje in Mestni trg najaktivnejša območja. Bolj ali manj je v vseh teh območjih omogočeno prosto gibanje ljudi, a kljub temu prihaja med njimi do razlik. Stopnja aktivnosti je na Čopovi ulici in Cankarjevemu nabrežju očitno višja kot drugod. To sta primera, ki vključujeta bistveno več javnega programa (trgovine, lokali, javne in kulturne ustanove itd.), kar pa je že zadosten razlog, da lahko pritegneta večje število ljudi.

Slika 10 Analiza aktivnosti odprtega prostora v mestnem središču.

Intenziteta tona sivine raste sorazmerno s stopnjo aktivnosti v prostoru (močnejši ton pomeni višjo stopnjo). Z analizo opazimo, da je stopnja aktivnosti najvišja v območjih, ki so zaprti za motorni promet in v območjih, kjer prevladujejo javnimi programi.

Če bi dvorišča navezovali zgolj na omenjene ulice, bi kaj kmalu ugotovili, da bi s tem izboljšali bivalne razmere zgolj ožjega dela središča. Zato bi bilo smiselno iskanje novih komunikacijskih povezav v smislu peš poti brez motoriziranega prometa. Ob tem pa ne smemo pozabiti, da pri vzpostavitvi takšnega sistema potrebujemo dobro in učinkovito infrastrukturo, predvsem javnega potniškega prometa in urejena parkirišča (P+R parkirišča). Predvsem je smiselna preobrazba tistih ulic, ki imajo za to največ možnosti in so hkrati povezane s širšim mestnim prostorom. Menim, da to velja predvsem za tiste ulice, na katere se že zdaj navezujejo številni javni programi. Na takšen način bi lahko pripomogli k oživitvi določenih dvorišč in k širitvi odprtega javnega prostora.

Pri svoji nalogi sem zato izbrala Miklošičevo cesto, ki napaja in povezuje območje železniške postaje z ožjim mestnim središčem (Prešernov trg) in kjer obstaja možnost, da se motorni promet dokončno odpravi (glej sliko 11, str. 31). Tako bi bilo smiselno preobraziti tudi konec

Trubarjeve ulice (glej sliko 11, str. 31), na katerega se prav tako navezuje več dvorišč in ki hkrati povezuje Prešernov trg s Kliničnim centrom Ljubljana.

Za kvaliteto javnega odprtega prostora mestnega središča bi bilo smiselno preoblikovanje še katere od ulic, vendar to presega obseg pričujoče diplomske naloge.

LEGENDA

● družbena infrastruktura - galerija	■ izobraževalna infrastruktura
◆ družbena infrastruktura - muzej	■ odprti mestni prostor - zelena površina
★ družbena infrastruktura - gledališče	⊙ notranje dvorišče
■ storitvena infrastruktura - glavno območje trgovin	

Slika 11 Prikaz povezav dvorišč in mestnih entitet

Vzpostavitev novih peš poti bi lahko pripomoglo h kvalitetnejšemu javnemu odprtemu prostoru in k njegovi boljši povezanosti s posameznimi mestnimi entitetami.

8 | PROGRAMSKA OPREDELITEV DVORIŠČ

Programe dvorišč je smiselno določati v povezavi s širšim prostorom. To pomeni vsebinsko oblikovati med seboj povezane samostojne enote. Tako bi lahko oblikovali kvalitetne javne prostore, ki bi obogatili ponudbo mestnega središča z novimi vsebinami. Vsebina in značilna ureditev dvorišč bi spodbujala njegovo prepoznavnost, kar bi lahko posledično postopoma izgrajevalo in oblikovalo njegovo novo identiteto.

Za usmerjanje in spodbujanje določenih rab odprtega prostora ter umeščanje novih programov v obstoječi mestni prostor je treba raziskati aktivnosti, ki imajo možnost, da se v prihodnosti razvijejo. Prisotnost različnih aktivnosti lahko zadovolji raznovrstne potrebe ljudi različnih starosti in interesnih skupin prebivalstva. Zatorej je pri umeščanju novih programov pomemben celostni vpogled v dejansko stanje ponujenih programov, da bi jih ustrezno razvili in ugotovili njihove cilje in ciljne skupine, ki so jim namenjeni.

Vsakodnevne aktivnosti in komunikacija med ljudmi se v veliki meri odvijajo predvsem v odprtih mestnih prostorih, kot so mestne ulice, trgi in parki. To so pomembna zbirališča ljudi in dejavniki najpestrejših aktivnosti. Stimulativnost in učinkovitost teh prostorov je odvisna od dostopnosti, raznovrstnih dejavnosti, udobja in druženja uporabnikov (Project..., 2005).

V kolikor bi želeli pridobiti natančne podatke o dejavnosti v prostoru, bi bila potrebna natančna analiza vedenja ljudi v določenih kritičnih časovnih intervalih s t.i. vedenjskimi zemljevidi. Zaradi časovne omejenosti diplomske naloge sem prevzela rezultate Barbare Goličnik (2006), ki je izvedla tovrstno analizo na trgih in parkih v mestnem središču Ljubljane. Iz njenih opazovanj bi lahko sklepali, da so trgi "navadno tlakovani odprti prostori, obdani s stavbami in se nahajajo v vozlišču pomembnih poti", z vidikov rabe, pa pomenijo prostore prehajanj in srečanj. Parki so v primerjavi s trgi navadno večji in v glavnem ozelenjeni. Njihova prostorska določljivost in členitve so navadno slabše definirane v podrobnem in pogosto dobro izražene v večjem merilu, tako z velikostjo kot oblikami in prostorskimi ter programskimi členitvami parkovnih površin (Goličnik, 2006). Z vidika rabe so to prostori počitka, sprostitev v naravi in aktivne rekreacije.

Na splošno delimo dejavnosti na pasivne in aktivne. Med pasivne dejavnosti uvrščamo "sedeti" in "stati", med aktivne pa "hoditi", "sprehajati se", "kolesariti" itd. V mestnih parkih in na trgih ponavadi ne najdemo bistveno različnih aktivnosti, so pa nekatere odvisne od ureditve fizičnega okolja in njihove primernosti za različne rabe, kot so npr. rolanje in vožnja s BMX – kolesi, ki se večinoma pojavljajo na trgih, sedenje in daljše zadrževanje z namenom sprostitev pa v parkih.

LEGENDA

- ★ družbena infrastruktura - prizoriščni prostor - kulturne prireditve
- družbena infrastruktura - razstavni prostor
- ◆ odprti prostor - trg z višjo stopnjo aktivnosti
- zelene površine
- zelene površine - pasivna raba
- ◆ zelene površine - območja za rekreacijo
- otroška igrišča
- športna igrišča
- območje z revno ponudbo programov odprtega prostora
- obstoječe peš poti
- predlagane nove peš poti
- Ⓐ notranje dvorišče

Slika 12 Prikaz različnih rab odprtega javnega prostora

Analiza prikazuje ponudbo programov odprtega prostora. Iz analize je razvidno, da mestno središče ponuja različne vsebine odprtega prostora predvsem v njegovem ožjem središču.

V Ljubljani smo občasno na Prešernovem trgu, Tivoliju, Zvezda parku in Parku slovenske reformacije deležni tudi takšnih dejavnosti, ki prispevajo k popestritvi mestnega središča, kot so različne kulturne in izobraževalne prireditve (ulična gledališča, koncerti, razstave, ustvarjalne dejavnosti - delavnice itd.).

Menim, da bi lahko mestno središče z vidika aktivnosti ponujalo večji izbor pestrejših in vsebinsko bolj natančno opredeljenih odprtih prostorov ter tako zadovoljevalo vsakodnevne potrebe njegovih prebivalcev in obiskovalcev, kot tudi bolj zamaknjene prostore, ki bi nudili umik iz hrupnega mestnega dogajanja.

Dvorišča zaradi svoje izoliranosti lahko omogočajo izvajanje aktivnosti, ki za svoje delovanje potrebujejo odmaknjenost od drugega dogajanja v mestu, varnost ter določeno stopnjo nadzora in intime. Tako bi lahko dvorišča razširila ponudbo programov odprtega javnega prostora (npr. razstavne prostore, otroška igrišča itd.).

9 | MERILA ZA IZBOR DVORIŠČ

Dvorišča v središču Ljubljane so številna in po prostorskih značilnosti raznolika. Vsa pa imajo možnost, naj bodo po velikosti še tako majhna, da se razvijejo v kvalitetne odprte prostore, čeprav ne vsa v enaki meri.

Pregledala sem več dvorišč in na podlagi analiz določila kriterije za njihovo ustreznost. V ožji izbor sem uvrstila tista dvorišča, za katere menim, da imajo največ možnosti za uspešno delovanje in prekvalifikacijo v javni prostor. Med najpomembnejše kriterije za tak izbor sem uvrstila dostopnost, lego v prostoru in prostorske značilnosti.

9.1 DOSTOPNOST

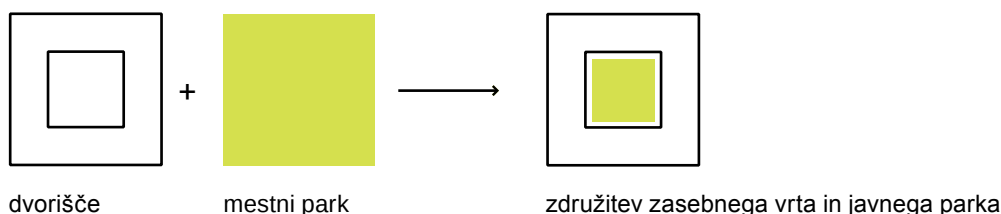
Za dostopnost dvorišča je pomembna tako fizična kot vizualna povezava z njegovo bližnjo okolico. Prva govori o fizični prehodnosti iz notranjega (dvoriščnega) prostora v zunanjega (javnega) in obratno, druga pa o vidnosti dogajanja. Ljudje so nosilci vseh aktivnosti v prostoru, s tem ko generirajo dogodke, pritegnejo še druge ljudi. Fizična in vizualna povezanost morata zato delovati istočasno, sinhrono. Vizualna raven dostopa je tista, ki privablja mimoidoče ljudi, fizična pa jim omogoča vstop.

Dvorišča imajo več ravni dostopnosti. Pri pregledu dvorišč po Ljubljani so bila nekatera dostopna neposredno mimo prekinjene grajene strukture, ki so zaradi svoje lažje dostopnosti primernejša od tistih, ki so dostopna posredno skozi vežo objekta.

9.2 LEGA V PROSTORU

Če govorimo o legi dvorišča, potem mislimo na to, kje in kako leži glede na njegovo okolico. Barbara Goličnik (2006: 83) ugotavlja, da je "učinkovito okolje neke rabe sestavljeno iz prostora dogodka samega in iz dodatnega podpornega okolja, ki je na razpolago v neposredni bližini prostora dogodka". Lokacija dvorišča vpliva na njegove povezave z zunanjim odprtim prostorom in na njegov značaj (javni ali zasebni). Dvorišča, ki se navezujejo na aktivne javne odprte prostore in se nahajajo v območjih s pretežno javnimi programi, bodo verjetno lažje postala javna od tistih, ki so od teh območij oddaljena. Kljub temu je v še tako dislociranemu in na videz izoliranemu dvorišču možno z ustrezno ureditvijo vsaj delno zagotoviti javni

značaj. V tem primeru bi lahko bila v smislu ureditve bolj zelena in bi opravljala funkcijo tako zasebnega vrta kot javnega parka, kar pomeni, da bi združevala javno in zasebno. Ne glede na to, ali bi bila v javni ali zasebni lasti in upravljanju, bi v obeh primerih lahko bila odprta za javnost.

Slika 13 Shema združitve zasebnega vrta in mestnega parka

9.3 PROSTORSKE ZNAČILNOSTI

Dvorišča se glede na prostorske značilnosti med seboj razlikujejo po:

- velikosti,
- členjenosti grajene strukture,
- osončenosti.

V konceptualnem smislu, z vidika raziskovanja potencialov teh prostorov, velikost dvorišč verjetno ni ključni dejavnik. Gotovo pa ima vpliv. Velika dvorišča omogočajo pestrejši izbor možnosti preoblikovanja, pri čemer se lahko uspešneje soočamo s problematiko reševanja odnosa med zasebnim in javnim. Osončenost dvorišč je odvisna tako od velikosti kot členjenosti grajene strukture, kar bistveno vpliva na kakovost bivalnega okolja. Naloga se zato že na začetku odpove določenim tipom dvorišč, npr. dvoriščem meščanskih hiš in palačnemu tipu dvorišča (opredelitev po Guliču, 1982), ki zaradi svojih prostorskih značilnosti nikakor ne morejo prispevati h kakovosti odprtega javnega prostora. Pri ostalih tipih dvorišč pa ta možnost obstaja. Izbor dvorišč upošteva načelo, da z ustreznim oblikovanjem lahko izkoristimo vse potencialne prednosti teh prostorov in se tako prilagodimo njihovim osnovnim značilnostim. Zato pa sta dostopnost in lokacija prednostna argumenta pri izboru dvorišč.

10 | PREGLED IN INVENTARIZACIJA DVORIŠČ V SREDIŠČU LJUBLJANE

Območje mestnega središča obdaja krožna cesta, t.i. Fabianijev ring, ki ga tvorijo Masarykova, Njegoševa, Roška, Karlovška, Zoisova, Aškerčeva in Tivolska cesta. Opravila sem analize izbranih dvorišč tega območja glede na njihovo dostopnost, vsebino, povezanost z zunanjim odprtim prostorom ter prostorske značilnosti.

Izbrala sem dvorišča ob Miklošičevi cesti, Vegovi, Čufarjevi, Trubarjevi ulici v povezavi s Slomškovo, Rimsko cesto ter Gregorčičevo ulico.

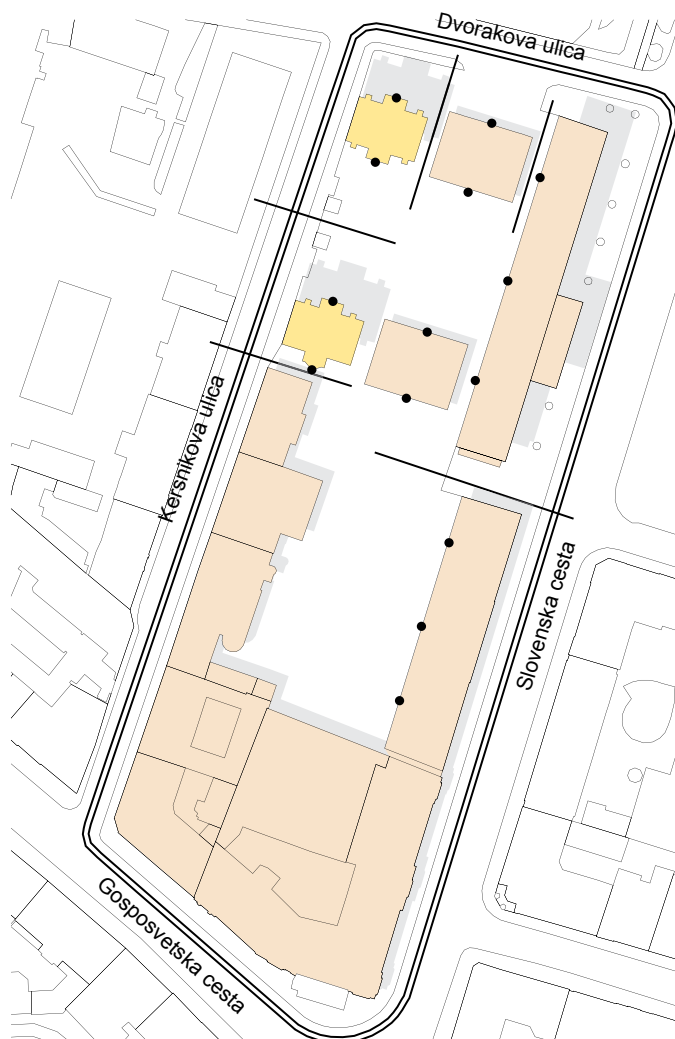
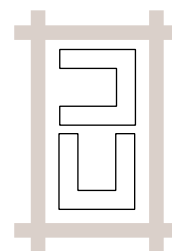

Slika 14 Prikaz lokacij izbranih dvorišč

10.1 ANALIZE IZBRANIH DVORIŠČ

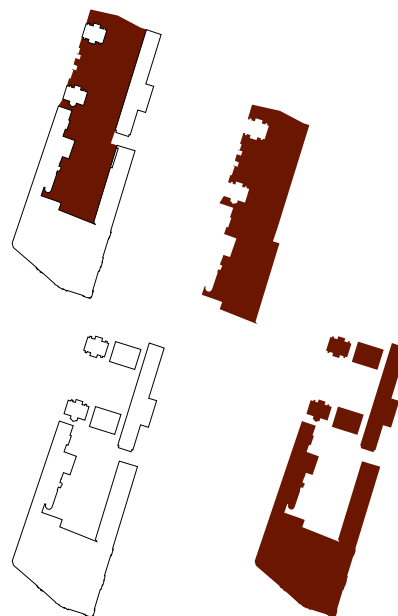
10.1.1 Dvorišče 1

Shema prikazuje dvorišče, ki ga z vseh strani obdaja cesta.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

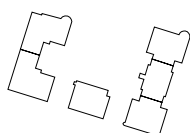
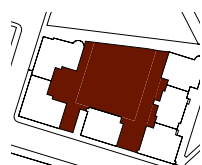
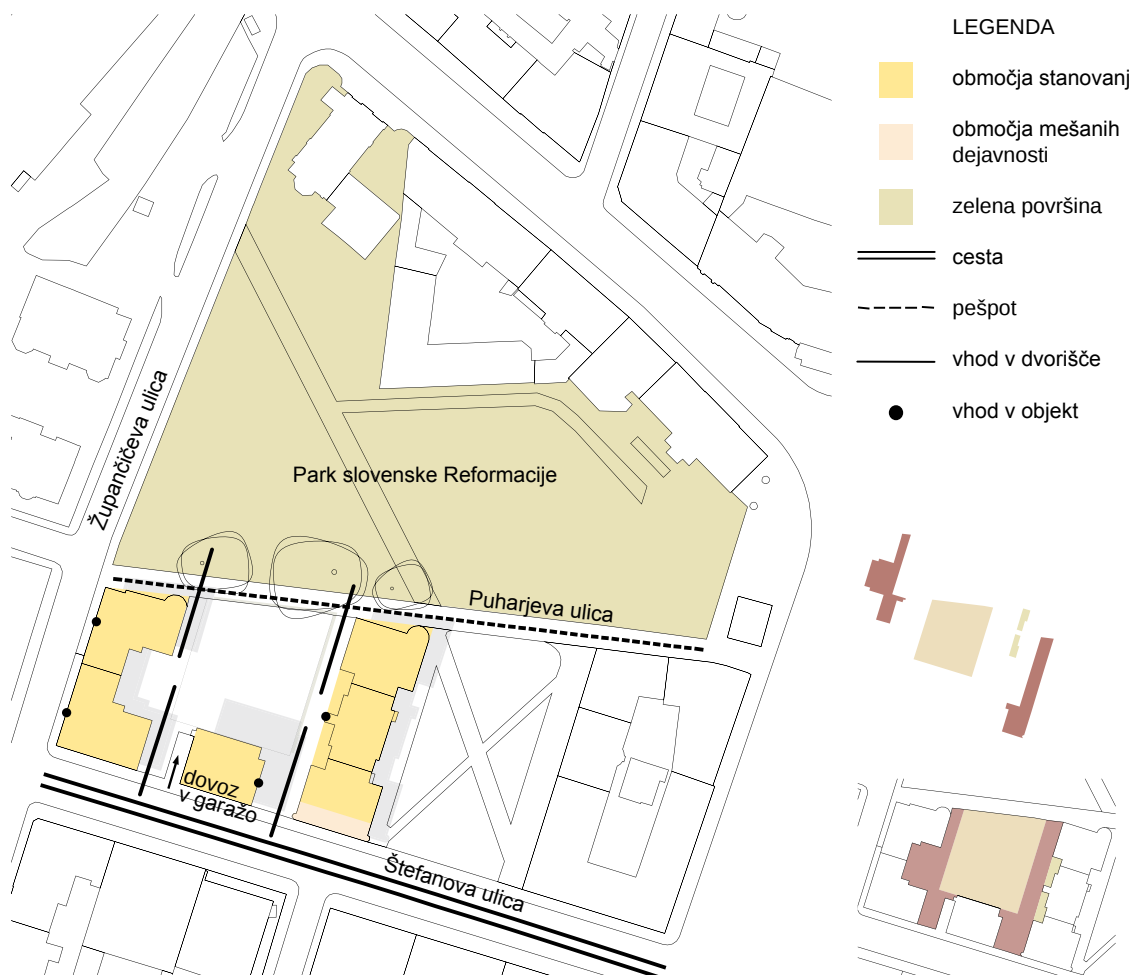
Trenutna raba odprtega prostora

- gradbišče
- odprti prostor - manjši trg
- gospodarski objekt, garaža

Slika 15 Analize dvorišča 1

10.1.2 Dvorišče 2

Shema prikazuje dvorišče, ki se na severni strani odpira na odprti javni prostor (lokalni park), na južni pa se navezuje na ulico z motoriziranim prometom.

LEGENDA

Trenutna raba odprtega prostora

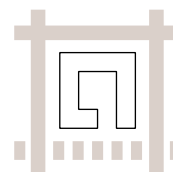
- podzemna garaža
- parkirišče
- zelena površina

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

Slika 16 Analize dvorišča 2

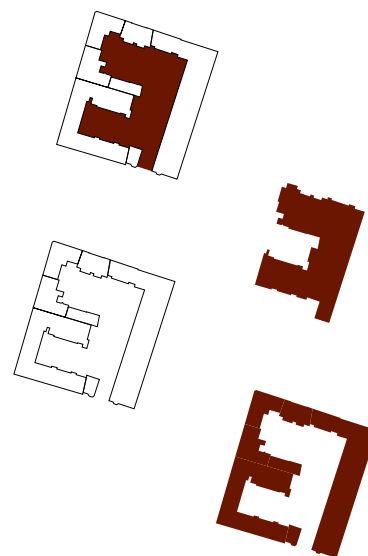
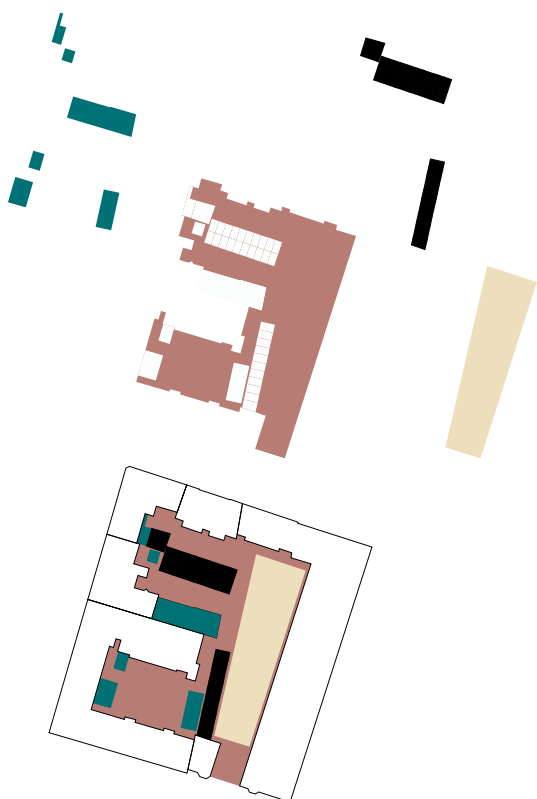
10.1.3 Dvorišče 3

Shema prikazuje dvorišče, ki ga s treh strani obdaja cesta in iz ene pešpot.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja družbene infrastrukture: površine za javno upravo
- vhod v dvorišče
- vhod v stanovanjski objekt
- vhod v objekt z javnim programom
- cesta
- pešpot

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

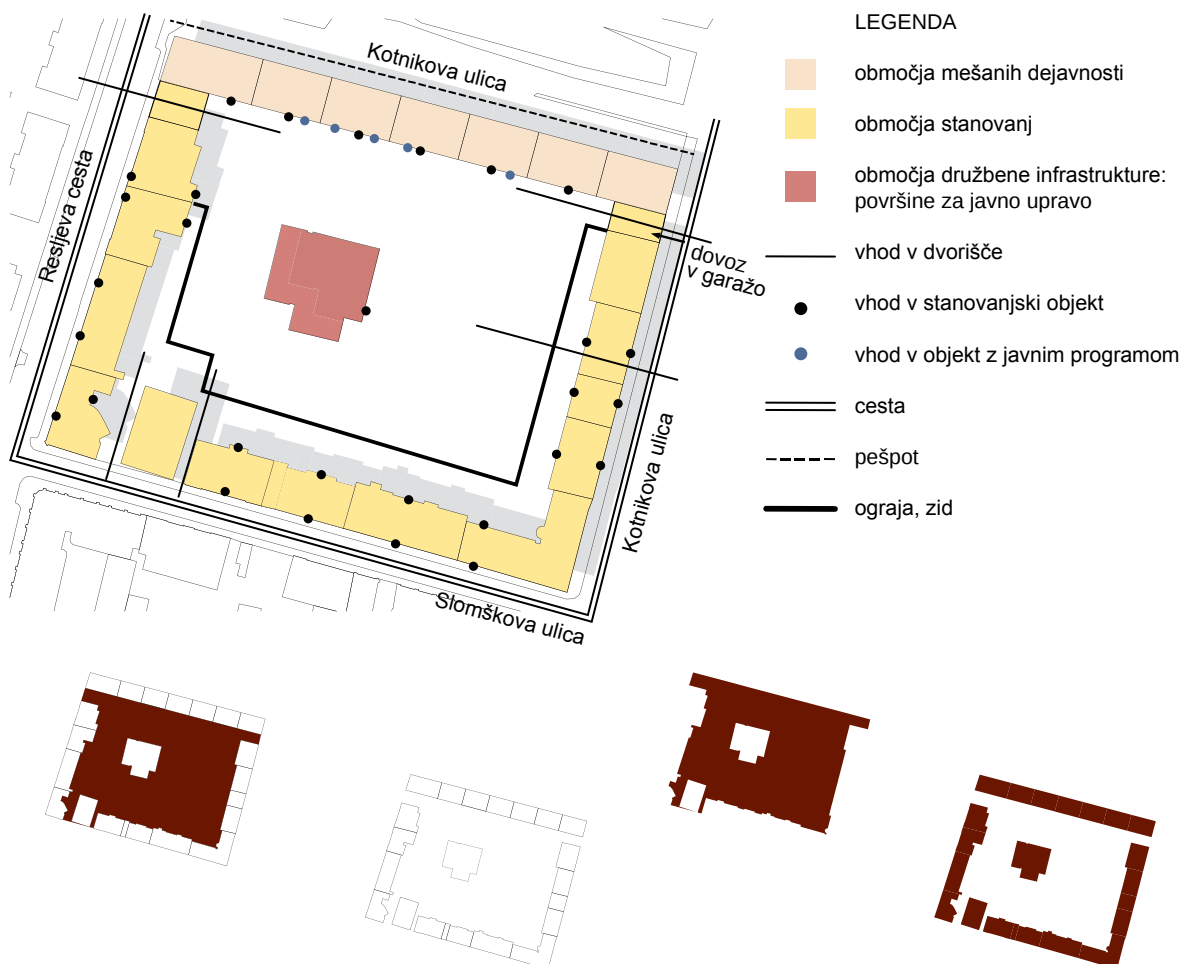
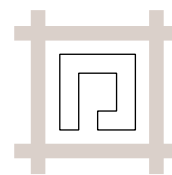
Trenutna raba odprtega prostora

- parkirišče
- garaža
- gospodarski objekt, garaža
- podzemna garaža

Slika 17 Analize dvorišča 3

10.1.4 Dvorišče 4

Shema prikazuje dvorišče, ki ga z vseh strani obdaja cesta.

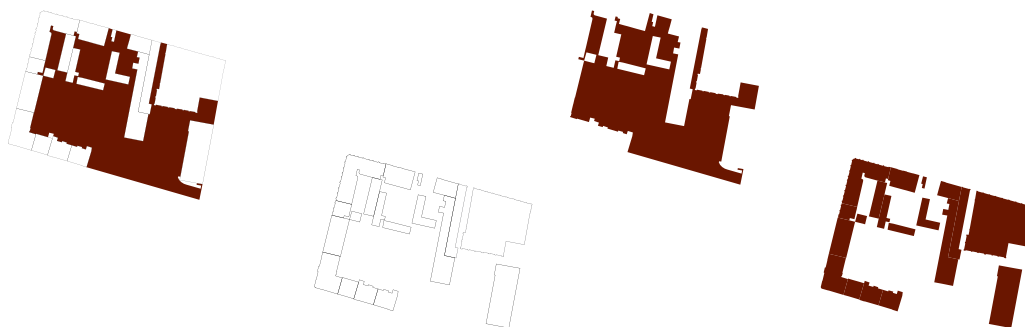
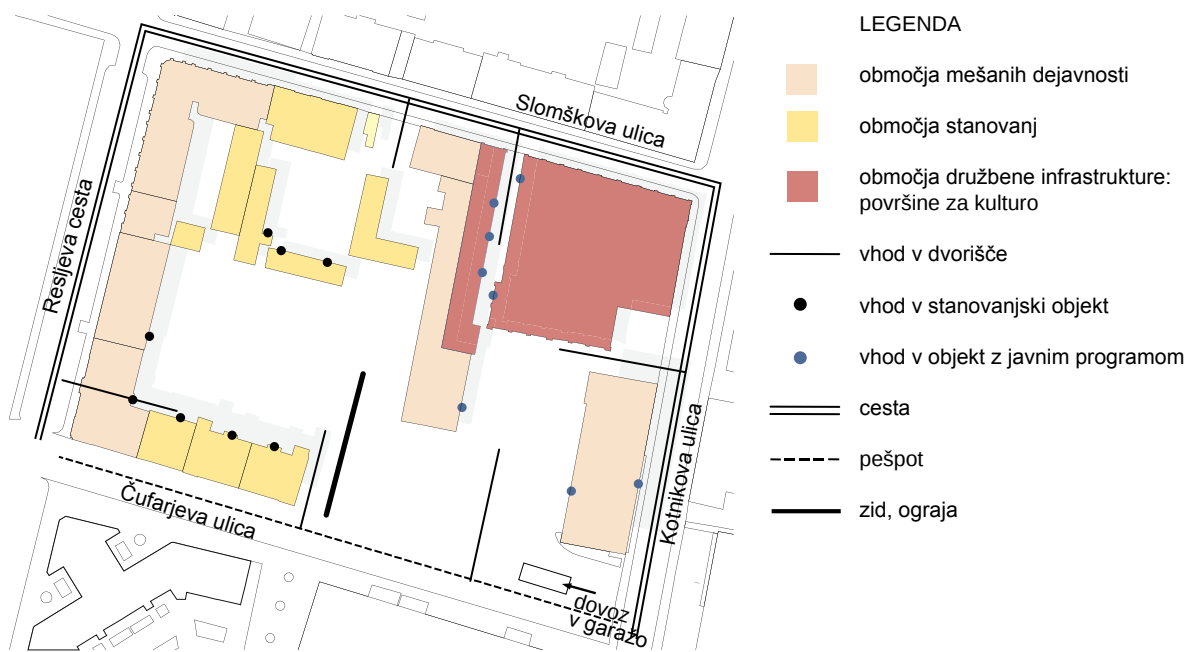
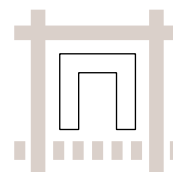
Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

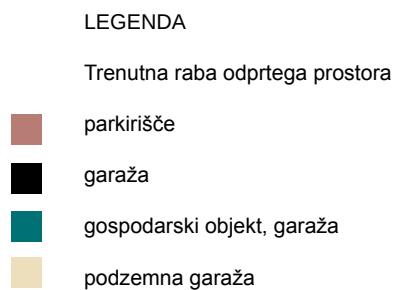
Slika 18 Analize dvorišča 4

10.1.5 Dvorišče 5

Shema prikazuje dvorišče, ki ga s treh strani obdaja cesta in iz ene pešpot.

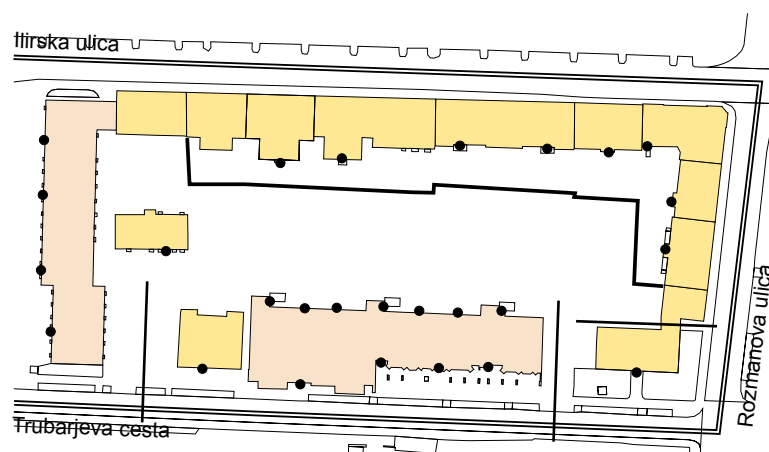
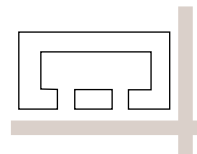
Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

Slika 19 Analize dvorišča 5

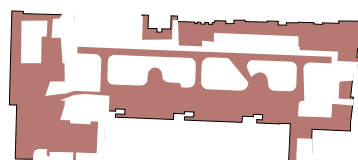
10.1.6 Dvorišče 6

Shema prikazuje dvorišče,
ki se navezuje na ulici z
motoriziranim prometom.

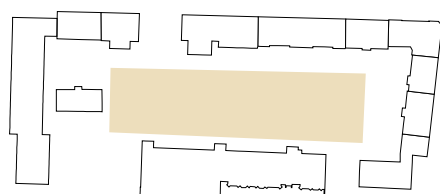

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- zid, ograja

Razčlenitev na grajeno strukturo
(pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

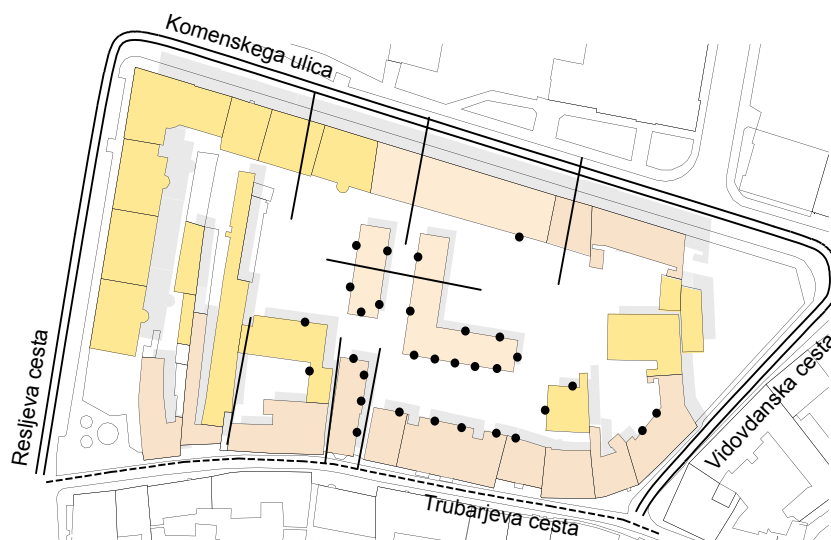
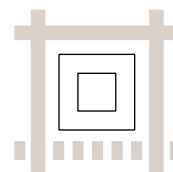
Trenutna raba odprtega prostora

- parkirišče
- garaža
- podzemna garaža
- zelena površina

Slika 20 Analize dvorišča 6

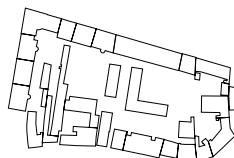
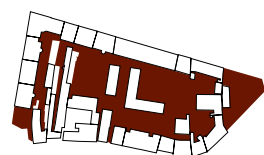
10.1.7 Dvorišče 7

Shema prikazuje dvorišče, ki ga s treh strani obdaja cesta in iz ene pešpot.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- pešpot

Razčlenitev na grajeno strukturo
(pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

Trenutna raba odprtega prostora

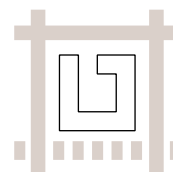
- parkirišče
- garaža
- gospodarski objekt, garaža
- zelena površina
- manjši trg

Slika 21 Analize dvorišča 7

10.1.8 Dvorišče 8

Shema prikazuje dvorišče, ki ga s treh strani obdaja cesta in iz ene pešpot.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- pešpot
- zid, ograja

LEGENDA

Trenutna raba odprtega prostora

- parkirišče
- garaža
- gospodarski objekt, garaža
- zelena površina

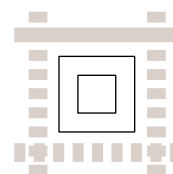

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

Slika 22 Analize dvorišča 8

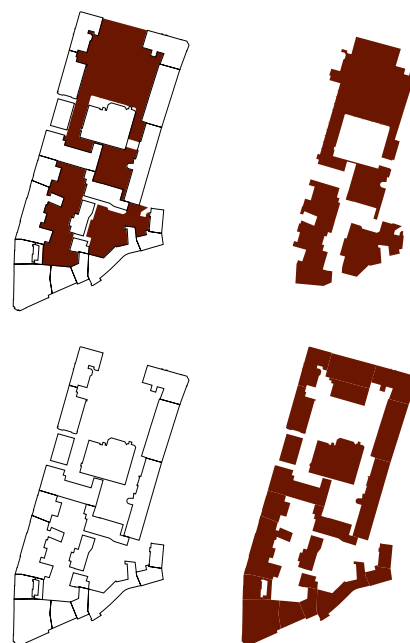
10.1.9 Dvorišče 9

Shema prikazuje dvorišče, ki ga s treh strani obdaja pešpot in iz ene ceste.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- pešpot

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

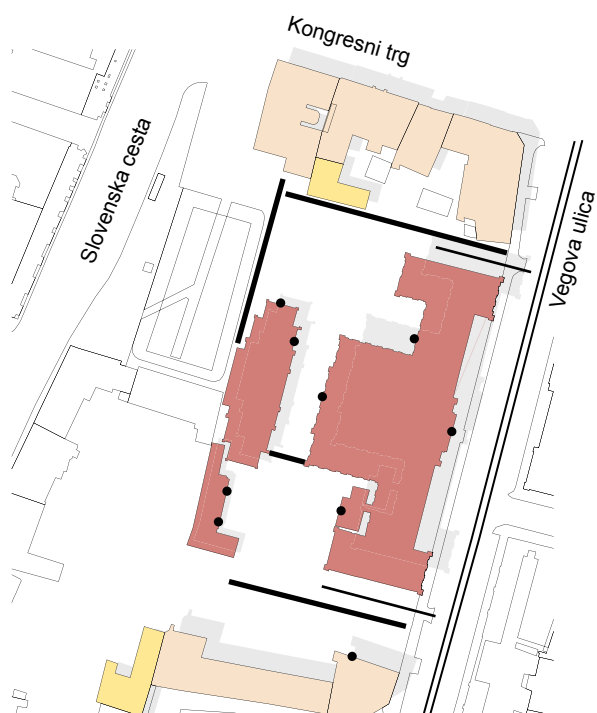
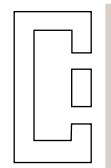
Trenutna raba odprtega prostora

- parkirišče
- garaža
- gospodarski objekt, garaža
- zelenica
- gradbišče
- otroško igrišče

Slika 23 Analize dvorišča 9

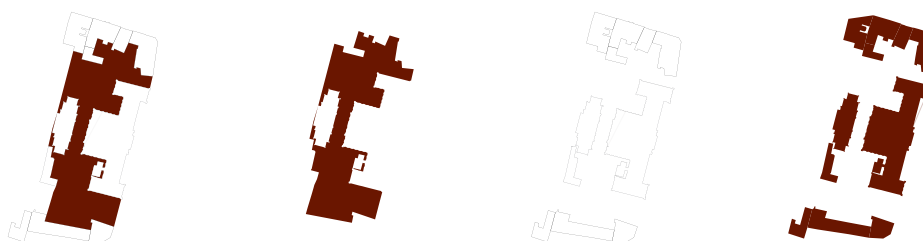
10.1.10 Dvorišče 10

Shema prikazuje dvorišče, ki se navezuje na ulico z motoriziranim prometom

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- območja družbene infrastrukture: površine za vzgojo in izobraževanje
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- zid, ograja

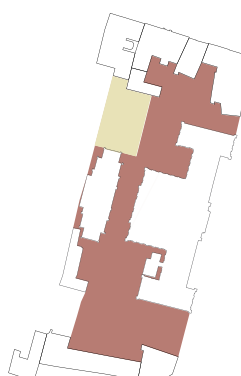

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

Trenutna raba odprtega prostora

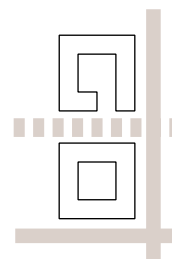
- parkirišče
- površine za šport in rekreacijo
- garaža
- gospodarski objekt, garaža

Slika 24 Analize dvorišča 10

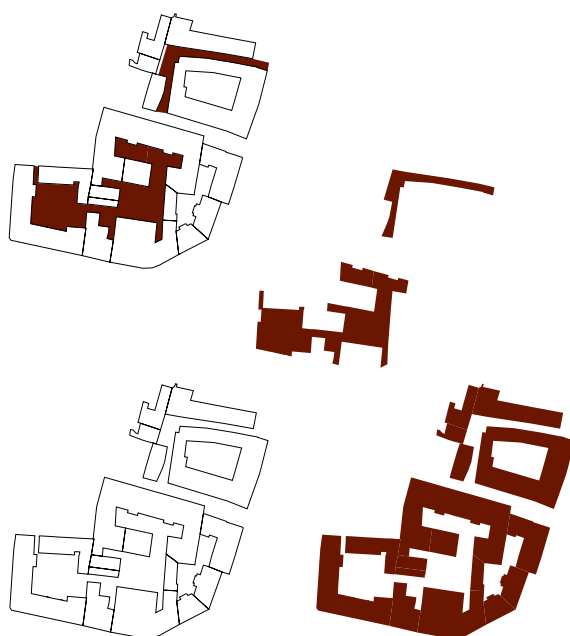
10.1.11 Dvorišče 11

Shema prikazuje nasprotno ležeči dvorišči, ki ju povezuje pešpot. Prav tako ju obdajata ulici brez motoriziranega prometa.

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- območja družbene infrastrukture: površine za kulturo
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta

Razčlenitev na grajeno strukturo
(pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

Trenutna raba odprtega prostora

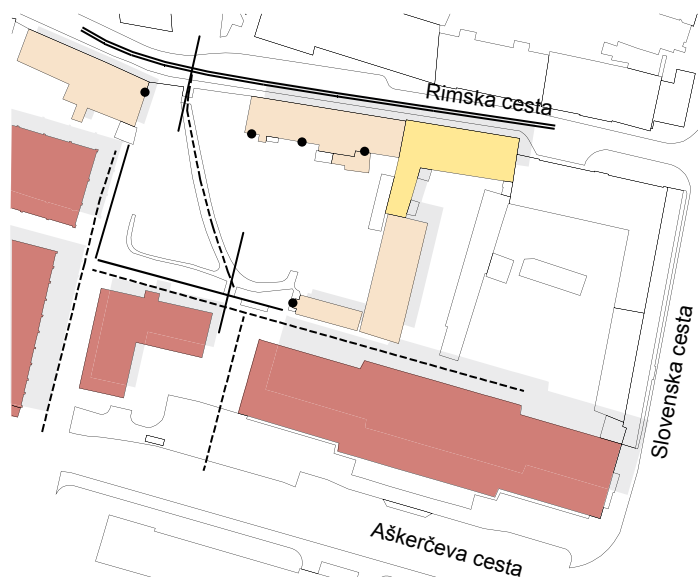
- parkirišče
- garaža
- gospodarski objekt, garaža

Slika 25 Analize dvorišča 11

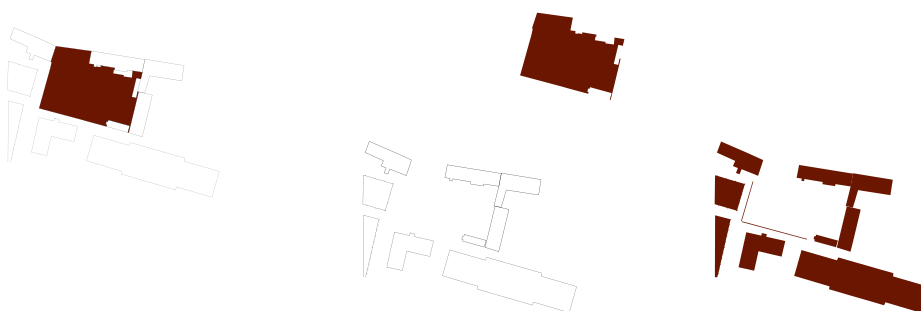
10.1.12 Dvorišče 12

Shema prikazuje dvorišče, ki se navezuje na ulico z motoriziranim prometom

LEGENDA

- območja mešanih dejavnosti
- območja stanovanj
- območja družbene infrastrukture: površine za vzgojo in izobraževanje
- vhod v dvorišče
- vhod v objekt
- cesta
- pešpot
- zid, ograja

Razčlenitev na grajeno strukturo (pozitiv/negativ) in odprti prostor (dvorišče)

LEGENDA

Trenitna raba odprtega prostora

- parkirišče
- zelena površina
- območje storitvene dejavnosti
- garaža
- gospodarski objekt, garaža

Slika 26 Analize dvorišča 12

10.2 ZAKLJUČKI ANALIZ

Dvorišča so v mnogih primerih programsko neopredeljeni in neizkoriščeni prostori. Stanovalci jih uporabljajo za parkiranje, tu pa tam pa zasledimo bolj ali manj skromne ureditve (npr. manjše zelenice, vrtički, otroška igrišča), ki so velikokrat nevzdrževane in zanemarjene.

Slika 27 Dvorišče med Pražakovo, Čufarjevo in Miklošičevo ulico. Parkiranje na dvorišču in v podzemni garaži (23.1.2008)

Pogosto imajo stanovalci na voljo urejene podzemne garaže, kar še ne pomeni, da so se odpovedali parkiranju na dvorišču. Smiselno bi bilo obdržati podzemne garaže, jih dograditi, oziroma zgraditi tam, kjer so potrebne in možne. Tako bi lahko izpraznili dvorišča in prostor namenili drugim potencialnim rabam. Stanovalcem in občasnim obiskovalcem je potrebno ponuditi tudi nove možnosti parkiranja v parkirnih hišah, predvsem pa okrepiti javni potniški promet, tudi s sistemom P+R parkirišč in ureditvijo novih parkirnih površin.

Odmiki med objekti izhajajo iz sanitarno-higienskih normativov o osončenju stanovanj. Pogačnik (1999) predlaga razmak med glavnima fasadama (z okni bivalnih prostorov) za vsaj 1,5 višine objekta (še bolje dve višini), v primeru, ko pa so na fasadah le okna stranskih prostorov (kopalnic, predsob, stopnišč), predlaga razmak, ki je vsaj enak širini zgradbe. Iz starejše robne zazidave (obulične srednjeveške in kasnejše baročne zazidave), ki je omogočala enotnost notranjega odprtega prostora (dvorišča), se je postopoma razvil najemniški stanovanjski blok (t.j. urbani blok). To je vodilo v vse večje izrabljanje in prekomerno zazidavo prostih površin. V takšnih primerih so bili odprti prostori dvorišč povsem uničeni, sanitarno-higienski pogoji nevzdržni, socialni status prebivalcev pa vse nižji.

Analize obravnavanih dvorišč prikazujejo, da navadno prostor dvorišča zasedajo različni servisni objekti (npr. garaže, drvarnice in drugi manjši gospodarski objekti), zasilne stanovanjske gradnje, pisarniške ali komercialne zgradbe, barake in paviljoni (npr. gostinski lokali, kemične čistilnice, pisarne, turistične agencije itd.). Nemalokrat v dvoriščih najdemo tudi objekte z različnimi drugimi javnimi vsebinami:

- 1 v dvorišču med Čufarjevo, Pražakovo in Miklošičevo ulico (dvorišče 3, str. 38) – Okrajno sodišče v Ljubljani;
- 2 v dvorišču med Slomškovo, Kotnikovo ulico in Resljevo cesto (dvorišče 4, str. 39) – Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo;
- 3 v dvorišču med Slomškovo in Čufarjevo ulico (dvorišče 5, str. 40) – kulturni objekt Stare mestne elektrarne;
- 4 v dvorišču med Trubarjevo in Komensko ulico (dvorišče 7, str. 42) – gostinski lokal, pisarniški prostori;
- 5 v dvorišču med Trubarjevo in Malo ulico (dvorišče 9, str. 44) – različni uradi;
- 6 v dvorišču med Gregorčičevo in Rimsko ulico (dvorišče 11, str. 46) – galerija Equrna;
- 7 v dvorišču med Rimsko in Aškrčevo cesto (dvorišče 12, str. 47) – gostinski lokali.

Slika 28 Dvorišče med Gregorčičevo in Rimsko ulico – galerija Equrna (modri objekt v ozadju) (23.1.2008)

Iz sanitarno-higienskih normativov o osončenju stanovanj bi bilo potrebno dvorišča zaščititi pred nadaljnjo zazidavo. Servisne objekte bi bilo treba odstraniti in zanje najti drugačne rešitve, obstoječe objekte z javno vsebino pa bi bilo smiselno povezati z novo ureditvijo.

Analiza dvorišč je pokazala, da so vhodi v objekte z javnimi programi, ki se nahajajo večinoma v pritličjih, največkrat odpirajo na ulico in le v redkih primerih v notranjost dvorišč. Servisni deli teh dejavnosti so navadno v ozadju (torej vezani na dvorišče), medtem ko so storitveni prostori vezani na ulico. V nekaterih primerih bi bilo potrebno razmišljati tudi o prestrukturiranju pritličij stanovanjskih objektov, tako da bi se ti z javnimi programi (z raznovrstnimi trgovskimi, prostočasovnimi, kulturnimi, izobraževalnimi programi) odpirali tudi na dvorišče. Takšno urejanje, ki seveda potrebuje primerno arhitekturno rešitev, bi dvorišče oživilo.

Stanovanjski vhodi se odpirajo različno:

- na ulico;
- v notranjost dvorišč;
- na ulico in v notranjost dvorišč.

V primerih, kadar imajo objekti stanovanjske vhode usmerjene v notranjost dvorišča, lahko govorimo o vhodih kot zasebnih oziroma poljavnih površinah s širšim vplivnim območjem. Kadar želimo v dvorišče vmestiti javne programe, moramo ustrezno oblikovati prehod med zasebnim in (novim) javnim delom dvorišča.

Oblikovanost dvorišča in njegova fizična podoba lahko vpliva na različne dejavnike. Obdajajoča grajena struktura lahko otežuje cirkulacijo zraka, zaradi česar je temperatura zraka v dvorišču lahko višja od temperature v okolici, in se tako klimatske razmere v dvorišču razlikujejo od tistih v okolici. Temperatura zraka je med drugim odvisna tudi od višine objektov, kar hkrati vpliva tudi na osončenje prostora. Ni pomembna le absolutna velikost prostora, kot razmerje med njegovo površino in višino obdajajočih objektov. Po Ludwigu (1987) naj bi bilo najbolj optimalno razmerje med višino in širino dvorišča 1:2. Večje temperaturne amplitude se pojavijo med dnevom in nočjo ter med različnimi letnimi časi. V primerjavi z okolico so v dvorišču jutranje temperature nižje, večerne pa višje. Prednost višjih temperatur je v tem, da nam omogočajo preživljanje časa na prostem že zgodaj spomladi in še pozno jeseni. Problem nastopi poleti in pozimi, ko je zaradi slabše cirkulacije zraka v dvorišču lahko zelo vroče ali zelo mrzlo. K uravnavanju temperature pripomore ustrezno oblikovanje dvorišča: zasaditev listopadnih rastlin (poleti dajejo senco, pozimi pa sonce), rastlin v različnih nivojih, kar spodbudi vertikalno cirkulacijo zraka, ali celo z uporabo vodnega elementa, s katerim lahko vplivamo na povišano vlažnost zraka.

Velikost pa na vpliva le na termične učinke prostora, temveč lahko vpliva tudi na različno dožemanje prostora. Kadar se človek znajde v večjem (neustrezno oblikovanem) prostoru, lahko ob slabši prostorski orientaciji dobi občutek izgubljenosti. Lahko pa se v posameznih delih tega prostora najdejo bolj skrita mesta, kjer ima človek veliko večji občutek intimnosti in so ravno zato prijetnejši. Zato je v primerih večjih prostorskih razsežnosti pomembna primerna razdelitev na manjše prostore, z vegetacijo ali kako drugače, pri čemer pa je potrebno biti pozoren, da prostor fizično in vizualno ne ločimo na dve ali več povsem samostojnih ločenih enot.

Pri urejanju notranjih dvorišč pa se pojavlja še en problem. Prostor, ki ga z vseh strani obdaja grajena struktura, ustvarja pogoje z dobro akustiko. Zaradi tega bi lahko določene vsebine povzročile nezaželen hrup, ki bi lahko motil stanovalce. Temu se lahko izognemo le tako, da ali prilagodimo izbor vsebin, ali pa problem poskusimo rešiti z ustreznim oblikovanjem. Pri tem so pomembne fasade objektov. Gladke fasade, predvsem velike steklene površine, zvok zelo dobro odbijajo, medtem ko mehke oziroma manj gladke fasade zvok absorbirajo. Prav tako so pomembni balkoni in terasi, ki pomagajo k razbitju zvoka. Če teh ni, si lahko pomagamo z ustrežno zasaditvijo rastlin, kar prav tako pripomore k razbitju zvoka in na ta način k zmanjšanju hrupa.

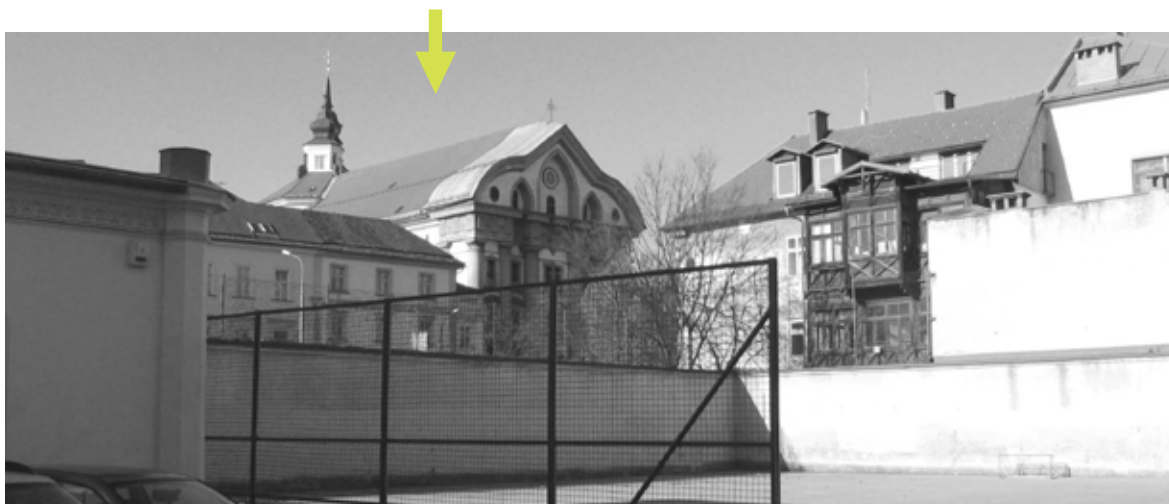
Nekatera dvorišča so vizualno povezana z zunanjo okolico, tako da se opazovalcu odpirajo vedute na prepoznavne točke mesta: na Grajski grič z Ljubljanskim gradom, na vrhove cerkva ali prepoznavne arhitekturne objekte itd. Takšni zanimivi pogledi dajejo prostoru posebno kvaliteto, tudi orientacijo v prostoru.

Slika 29 Dvorišče ob Trubarjevi ulici (dvorišče 8), pogled na Ljubljanski grad (23.1.2008)

Slika 30 Dvorišče ob Vegovi gimnaziji (dvorišče 10), pogled na SNG Dramo Ljubljana (21.1.2008)

Slika 31 Dvorišče ob Vegovi gimnaziji (dvorišče 10), pogled na Uršulinski samostan in cerkev Sv. Trojice (21.1.2008)

11 | PRIMERI UREJANJA DVORIŠČ

V različnih obdobjih zgodovine se je razmerje do odprtega prostora spreminjalo. Javni odprti prostor in promet sta bila v preteklosti v medsebojnem ravnovesju in sta se tako uspešno dopolnjevala. Rabe mestnega prostora so bile povezane v skupnem javnem prostoru: ljudje so hodili, se srečavali, pogovarjali, trgovali, vse na poti skozi mesto.

Pojav avtomobila v 20. stoletju, zlasti pa po drugi svetovni vojni, je v industrijskih mestih porušil razmerje med različnimi rabami javnega prostora. Te spremembe so neposredno vplivale na to, kako so ljudje uporabljali prostor. Različna transportna sredstva so nudila razne možnosti širitve mesta in njegovih servisov, spremenili pa so se tudi vzorci, ki so posledično vplivali na rabo javnega prostora. Promet je danes v nenehnem konfliktu s predstavami o kakovostno urejenem prostoru druženja in trženja. Trgovanje se je preneslo iz odprtega tržnega prostora v manjše trgovine, razporejene vzdolž ulic, ter v večja nakupovalna središča. Tako tržni prostor postaja vse bolj zaprt, odmaknjen od javnega prizorišča in del zasebne domene (Jan Gehl, 2006). Na družbeni prostor je poleg avtomobila vplival tudi razvoj novih tehnologij (telefon, mobilni telefon, televizija, internet itd.). Spremenili so se odnosi v komunikaciji med ljudmi, pojavile so se nove možnosti vzdrževanja medsebojnih stikov. Vzporedno pa se je z njimi spremenil tudi odnos do družbenega prostora.

Danes mnoga evropska mesta ponovno prepoznavajo vlogo odprtega (javnega) prostora kot prostor srečevanja, trgovanja in menjave ter se vračajo k izvornim koreninam.

11.1 KOPENHAGEN

Kopenhagen je primer uspešnega preoblikovanja ulic in trgov v smeri postopnega ukinjanja motoriziranega prometa in odpiranja javnega prostora pešcu, učinkovite sanacije mestnega prometa in oživljanja javnih prostorov. V mestnem središču so vzpostavljeni pogoji za varno in nemoteno hojo in za različne aktivnosti. Jan Gehl poudarja, da so z uvedbo ravnovesja med prometnimi udeleženci in z omejitvijo števila avtomobilov, ki vsakodnevno prihajajo v mesto, ustvarili veliko javnih prostorov, s čimer so izboljšali kakovost življenja v mestih.

Projekt poteka od leta 1962 in danes že kaže vidne rezultate. V štiridesetih letih delovanja je stopnja aktivnosti v mestu vidno narasla. Preoblikovanje ulic sloni na hipotezi, da je hitrost gibanja sorazmerna s stopnjo aktivnosti. Z ukinitvijo motoriziranega prometa in zmanjšanjem možnosti parkiranja v mestnem središču povzročimo znaten upad hitrosti gibanja, kar hkrati

vpliva na stopnjo aktivnosti in pomeni korak k za pešca prijaznejšemu mestu. Vzporedno s tem so uredili kolesarske poti v razvite kolesarske mreže, kar je Kopenhagen uvrstilo med kolesarska mesta.

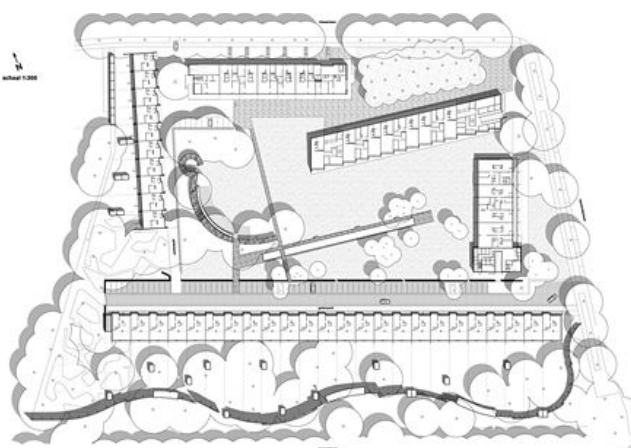
Jan Gehl (2008: 23) je o Kopenhagenu povedal naslednje: "Kot družba imamo vse več prostega časa, ki je postal pomembna vrednota. Smo hkrati potrošniška in družba prostega časa. Če bi povprašali ljudi v Kopenhagenu pred 20 leti, zakaj so v mestu, bi rekli, da v mesto prihajajo zaradi nakupov. Danes bi ljudje odgovorili, da prihajajo v mesto zaradi druženja, da vidijo, kaj se naokoli dogaja, da poslušajo glasbo, se zabavajo in uživajo, hodijo po ulicah in gledajo izložbe. Ob tem seveda nakupujejo. Dokazano je, da ljudje več zapravijo, če imajo več časa in če je nakupovanje spontano."

Zaradi človeku prijaznemu mestnemu načrtovanju je Kopenhagen postalo vzorčno mesto. Poleg Kopenhagna je med uspešnimi primeri vredno omeniti še Barcelono, Lyon, Strasbourg, Freiburg itd.

11.2 TILBURG (NIZOZEMSKA) – FRIEZENLAAN

Avtorji

Karres en Brands landschapsarchitecten bv

Slika 32 Tlorisni prikaz (Europäische..., 2005: 91)

Leta 1996 je bil izveden natečaj z namenom preureditve odprtega prostora med stanovanjskimi objekti. Notranji prostor dvorišča se odpira navzven, s tem pa ni okrnjen zasebni značaj odprtega prostora. Kljub temu, da prostor pripada stanovalcem, je prav tako dostopen tudi javnosti.

Slika 33 Friezenlaan (Karres en Brands LA, 2008)

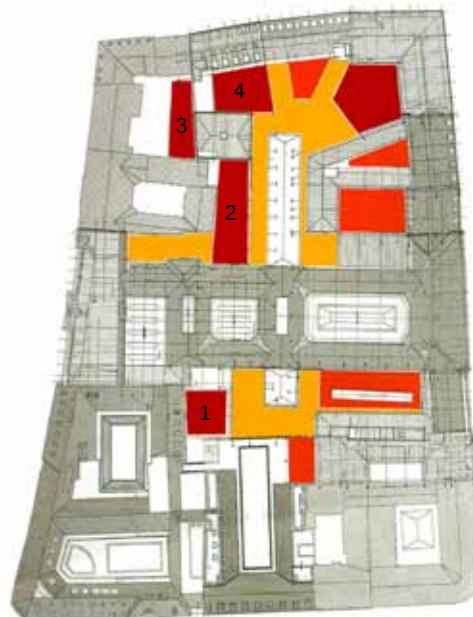
11.3 MÜNCHEN (NEMČIJA) – FÜNF HÖFE

Avtorji

Burger Landschaftsarchitekten (kraj. arh.)
Herzog & Meuron (arh.)
Hilmer & Sattler (arh.)
Tita Giese, Bernhard Häring (kraj. arh.)

LEGENDA

- 1 dvorišče Portia
- 2 dvorišče Promendada
- 3 dvorišče Vrt
- 4 dvorišče Almira

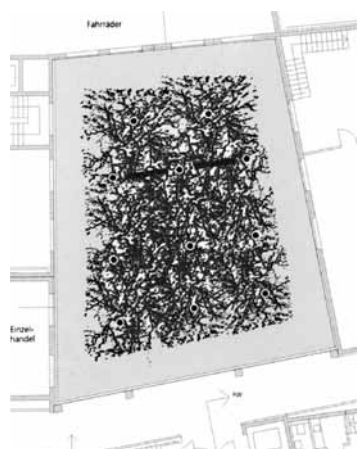
Slika 34 Tlorisni prikaz Fünf Höfe (Landscape..., 2006: 187)

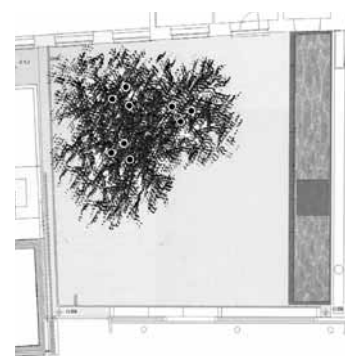
Slika 35 Dvorišče Portia
(Landscape..., 2006: 188)

Slika 36 Dvorišče Almira
(Richardson, 2008: 58)

Slika 37 Tloris dvorišča Almira
(Landscape..., 2006: 191)

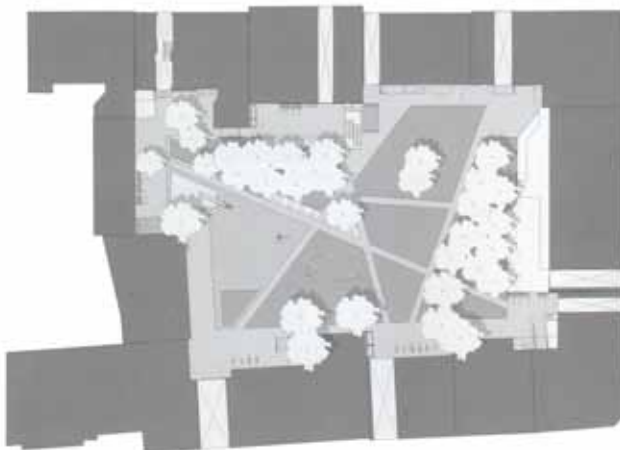

Slika 38 Tloris dvorišča Portia
(Landscape..., 2006: 188)

Fünf Höfe se nahaja v historičnem delu Münchna, v bližini Marienplatz. V devetdesetih letih je bil razpisan natečaj za preureditev prostora. Arhitekti so oblikovali vrsto pasaž z javnimi programi znotraj dvorišča, kar je oblikovalo več manjših dvorišč z lastno prepoznavnostjo. Ti prostori so postali otoki miru v urbanem okolju.

11.4 MÜNCHEN (NEMČIJA) – DVORIŠČE LOTHRINGER STRASSE

Avtorji | Keller landscape architects

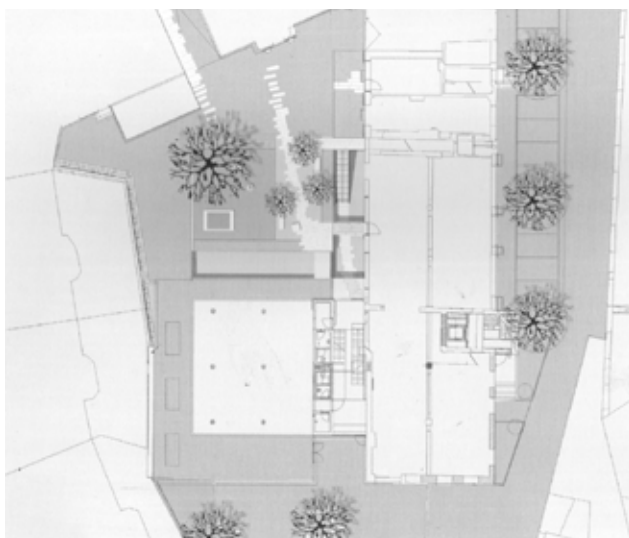
Slika 39 Tlorisni prikaz dvorišča Lothringer Strasse
(Baumeister, 2007: 14)

Slika 40,41 Dvorišče Lothringer Strasse
(Baumeister, 2007: 15)

11.5 MÜNCHEN (NEMČIJA) – DVORIŠČE WIENER PLATZ

Avtorji | Ver.de landscape architecture
Brigitte Golling

Slika 42 Tlorisni prikaz dvorišča Wiener Platz
(Baumeister, 2007: 18)

Slika 43,44 Dvorišče Wiener Platz
(Baumeister, 2007: 16)

11.6 BERLIN (NEMČIJA) – A TRANS PAVILJON

Paviljon je namenjen razstavljanju domačih in mednarodnih umetnikov, arhitektov, krajinskih arhitektov, oblikovalcev in znanstvenikov. Postavljen je v zeleno oblikovan javni odprti prostor.

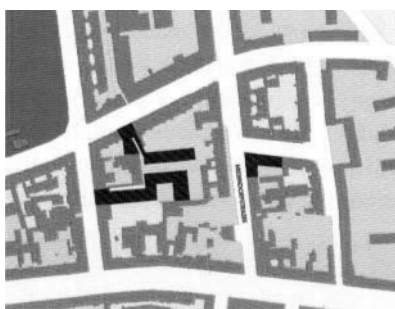

Slika 45, 46 A Trans Paviljon
(A trans Pavilion, 2006)

11.7 DUNAJ (AVSTRIJA) – SARGFABRIK

Avtorji

BKK-3 Architektur

Slika 47 Prikaz situacije
(Planišček, 2005: 77)

Slika 48 Sargfabrik - Odprti prostor
(1.6.2008)

Sargfabrik se nahaja na ulici Missindorfstrasse. Je delo skupine posameznikov, združenih v Društvu za integrirane oblike življenja, ki so leta 1987 pričeli z iskanjem novih oblik kolektivnega bivanja v mestu, ki bi ustrezale današnjemu času. Cilj društva je bil živeti v samoorganizirani stanovanjski skupnosti, kjer se medsebojno prepletajo bivanje, delo in kultura v stavbi, kjer se srečujeta mesto in stanovanje (A. Planišček, 2005: 78). Sargfabrik ima več vsebin: plavalni bazen, masažne bazene, otroški vrtec, kulturni center, itd. Te vsebine niso na voljo le stanovalcem, temveč tudi ostalim meščanom. Razgibanost arhitekture ustvarja tudi različne manjše odprte prostore za preživljanje prostega časa.

Slika 49 Sargfabrik - Igrišče
(1.6.2008)

Slika 50 Sargfabrik - Odprti prostor
(1.6.2008)

Učinkovitost dvorišč je odvisna od:

- dostopnosti,
- lege v prostoru,
- povezave z zunanjim javnim prostorom,
- javnih servisov,
- ustreznih programov,
- ustvarjanja socialnih prostorov,
- estetskega izgleda.

Dobra slika okolja (njegov estetski izgled) nudi opazovalcu občutek zadovoljstva, prek katerega se lahko vzpostavi harmonično razmerje med njim in zunanjim svetom. Razločno in berljivo okolje ne nudi le varnosti, temveč hkrati stopnjuje intenziteto človekovega doživljanja. Kraji so neposredna pričevanja doživljanja pojavov živega sveta in so polni raznih pomenov, resničnih predmetov in potekajočih aktivnosti.

Kot smo ugotovili v prejšnjih poglavjih, je z vidika javnega značaja dvorišč smiselno urejati tista, ki se navezujejo na aktivne javne prostore. Druga dvorišča v prostoru lahko ostajajo razpršena. Nekaterim bi lahko namenili živahnejše javne programe, drugim pa vlogo mirnih koticov v mestu. Slednjim predlagam ureditev, ki bi imela javni značaj, a bi vseeno omogočala intimo. Ti bi lahko mestnim prebivalcem in stanovalcem nudili mirnejše prostore v mestu, kamor se lahko odmaknejo iz vrveža mestnega dogajanja.

V kolikšni meri javno okolje privablja oziroma odklanja ljudi in aktivnosti, je odvisno od tega, v kakšnem odnosu je javno okolje z zasebnim in kako je oblikovana meja med njima. Kadar so te meje močno izrazite, se človek znajde v popolnoma zasebnem ali popolnoma javnem prostoru. V mnogih situacijah to otežuje spontano prehajanje z enega v drugi tip prostora. Po drugi strani pa se prostori s prilagodljivimi mejami izražajo v prehodnih območjih. Ti niso izrazito javni ali zasebni in delujejo kot povezovalni členi, ki ljudem lajšajo psihološke in fizične meje in omogočajo lažje prestopanje iz privatnih v javne prostore in obratno. Zato je potrebno posebno pozornost nameniti oblikovanju stikov med vplivnim območjem zasebnega prostora in novim javnim prostorom. Ob tem pa moramo biti pozorni, da prostore vizualno in fizično ne ločujemo med seboj, saj bi tako razdelili prostor na dve samostojni in vsebinsko ločeni enoti.

Posebno pozornost je treba nameniti oblikovanju vstopov v prostor dvorišča, saj so stična in povezovalna območja med notranjim in zunanjim prostorom. Pomembno je, da so primerno urejena, kar pomeni, da niso zanemarjena in da so dobro osvetljena. Ponoči se zaradi zmanjšanega obiska uporabnikov in odmaknjenosti od zunanjega odprtega prostora lahko pojavijo tudi nezaželeni uporabniki, zato se tem prostorom omogoči možnost nadzora z zapiranjem dvorišč ob določeni uri.

Smiselno je, da je notranje dogajanje dvorišča v vizualni povezavi s točko vhoda, kar pripomore k boljši povezanosti z zunanjim prostorom - ne samo zaradi fizične povezanosti, temveč z namenom spodbuditve njegove rabe.

Prostor dojemamo prek čutov zaznavanja. Vizualne izkušnje ohranimo v spominu in se nanje čustveno odzovemo. Z manipulativno organizacijo in oblikovanjem strukturnih elementov lahko dosežemo učinek, s katerim spodbudimo reakcijo človeškega uma. Ta se odziva predvsem na kontraste, torej na razlike med stvarmi. Vhod v prostor je istočasno stik dveh slik prostora, dvorišča in zunanjega odprtega prostora. Če njuno razmerje tvori kontrast, lahko človek nanj odreagira, kar hkrati vzpodbudi zanimanje za notranja dogajanja (Cullen, 2007).

Glede na pozicijo našega telesa v okolju je dvorišče že samo po sebi kontrast. To pomeni biti znotraj ali zunaj prostora, ali v prostor vstopam ali sem vmes. S tem vzpodbudimo čustvene situacije, ki jih je smiselno upoštevati tudi pri oblikovanju prostora z namenom raznolikega doživljanja prostora. Pri dvoriščih je to razmerje med občutkom izpostavljenega ali ograjenega prostora.

13 | SKLEP

Na podlagi predhodnih ugotovitev naloga prepozna tri tipe urejanja dvorišč:

Tip 1 Dvorišče kot odprt javni prostor

Ta tip dvorišč se nahaja v območjih, kjer se koncentrirajo javni programi. Dvorišča se navezujejo na javne aktivne odprte prostore kot so pešpoti, mestni trgi ali parki. Verjetno bi jih ljudje pogosteje uporabljali kot tranzitne prostore (bližnjice), zato je smiselno, da so lažje prehodna. To bi lahko vplivalo na višjo stopnjo aktivnosti, zaradi česar bi bil lahko ta tip dvorišč z vidika značaja tudi najbolj javen.

Lahko se jih oblikuje različno. Nekatera med njimi bi lahko nudila novo zeleno površino, druga trg ali celo kombinacijo obeh. Namen teh dvorišč je, da spodbujajo različne aktivnosti, tako pasivne kot aktivne, ki pa so lahko občasne ali stalne. S tem se spreminja tudi značaj dvorišča. Enkrat služi umiku, drugič pa druženju.

Predlagan je izbor naslednjih aktivnosti:

- sedenje, ležanje, branje itd.
- rekreacijske in druge prostočasne aktivnosti, kino na prostem, umetniške inštalacije, ulično gledališče, delavnice, različne kulturne prireditve, sejmi, manjša tržnica itd.

Tip 2 Dvorišče kot odprt javni prostor s programsko vsebino

Drugi tip dvorišč prav tako deluje kot odprt javni prostor, vendar je za razliko od prejšnjega bolj programsko naravnan, saj je celotna ureditev dvorišča podrejena izbrani vsebini. Program dvorišča se določi na podlagi analize širšega prostora, s katero ugotovimo ustreznost posamezne dejavnosti. Ta je med drugim odvisna tudi od njene pojavnosti. Težnja tega tipa dvorišč je, da omogoča takšne dejavnosti, ki so v mestnem središču redkeje prisotne, a vendarle potrebne. Pri tem je pomembna tudi lokacija dvorišča, ki lahko prispeva k enakomernjši razporeditvi javnega odprtega prostora v mestnem središču.

Dvorišča se v prostoru lahko pojavijo razpršeno, saj so odvisna predvsem od programa, ki bo privabljal uporabnike. Urejanje nudi možnost novih vsebin, ki jih drugače v prostor mestnega središča ni mogoče umestiti (zaradi pomanjkanja razpoložljivega prostora ali zaradi drugih specifičnih zahtev). Takšni prostori lahko delujejo kot nekakšni »skriti vrtovi«

oziroma »mestne oaze«, pri katerih je notranjost dvorišča bistveno drugačna od zunanjega prostora. Prostor dvorišča pa ni vezan le na obiskovalce, temveč tudi na stanovalce, zato je smiselno da, kljub programsko naravnanim ureditvam, zagotovimo še nekoliko mirnejše koticke z namenom preživljanja prostega časa.

Predlagan je izbor naslednjih aktivnosti:

- športne in rekreacijske dejavnosti, otroška igrišča ali druga tematska igrišča, različne kulturne dejavnosti (ulično gledališče, različni razstavnici prostori, npr. galerija na prostem itd.).

Tip 3 Dvorišče kot združitev vrta in mestnega parka

Tretji tip dvorišč je smiseln predvsem v pretežno stanovanjskih območjih in v prostoru ostaja razpršen. Z vidika značaja je ta tip dvorišč bolj zaseben in namenjen predvsem stanovalcem, vendarle pa dopušča uporabo prostora tudi drugim »zunanjim« uporabnikom. Z vidika tipa odprtega prostora bi ta dvorišča nudila nove zelene površine, združevala bi lahko dve strukturi, strukturo vrta in mestnega parka, kar bi prispevalo k enakomernejši razporeditvi zelenih površin v mestnem središču. Na ta način bi ljudem omogočali stik z naravo v njihovi neposredni bližini.

Z vidika oblikovanja je zaradi potrebe po večji zasebnosti smiselno oblikovati več manjših in s tem nekoliko bolj zasebnih koticov. Na željo stanovalcev bi vanje lahko vnašali tudi vrtno elemente (od vrtno opreme do sajenja različnih rastlin) z namenom spodbujanja različnih rab prostora, tudi vrtnarjenja. Ti bi lahko stanovalcem nudili možnost dejavnega vpliva na svoje okolje, s katerim bi se posameznik identificiral in bi do njega čutil določeno pripadnost. Kljub pasivnim aktivnostim bi se lahko pojavile tudi druge prostočasne aktivnosti, kot so različne rekreacijske dejavnosti, igranje (balinanje, igranje šaha, kartanje...).

14 | PREDLOG UREDITVE DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA

Predlog ureditve dvorišč ima dva sklopa. Prvi prikazuje ureditve dvorišč na ravni mestnega središča, drugi pa ureditev posameznih dvorišč.

14.1 PREDLOG UREDITVE DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA

Lahko bi vzpostavili sistem dvorišč z raznolikimi programskimi jedri. Po eni strani bi dvorišča lahko bila vezana na pomembnejše komunikacijske povezave, po drugi strani pa so možne tudi rešitve, pri katerih bi bila dvorišča po mestu gravitacijsko razpršena in bi prav tako lahko imela javni značaj. Zadovoljevalo bi potrebe stanovalcev in okoliških prebivalcev, ali pa tistih, ki bi se le po naključju znašli tam.

Znotraj obravnavanega območja predlagam ureditev dvanajstih dvorišč, predvsem tam, kjer je že sedaj opazno pomanjkanje različnih tipov odprtega javnega prostora. Predlagam ureditve dvorišč ali kot nove zelene površine ali kot trge, ali kot kombinacijo obeh (mestne plaze).

Izbor vsebin dvorišč v tem merilu služi bolj kot vodilo in usmeritev kako urejati te prostore. Bolj natančna določitev vsebin zahteva podrobnejše analize posameznega dvorišča.

Slika 51 Prostorska zasnova dvorišč kot sestavnih delov javnega odprtega prostora

M=1:10000

odprti javni prostor - dvorišča in obstoječe zelene površine

odprti javni prostor - zelene površine (obstoječe in predvidene)

- LEGENDA
- javn program
 - predvideni novi javni program (Kolizej, Šumi, Rog)
 - odprti javni prostor - zelena površina
 - odprti javni prostor - predvidena nova zelena površina
 - odprti javni prostor - trg
 - obstoječe pešpoti
 - nove pešpoti
 - dvorišče - tip urejanja 1
 - dvorišče - tip urejanja 2
 - dvorišče - tip urejanja 3

14.2 PRIMERI UREDITEV TREH DVORIŠČ KOT SESTAVNIH DELOV JAVNEGA MESTNEGA PROSTORA

Izbrala sem tri dvorišča – dvorišče 3, 4 in 5. Vsak izmed njih predstavlja en tip urejanja dvorišč:

dvorišče 3 – tip 1 (dvorišče kot odprt javni prostor)

dvorišče 4 – tip 2 (dvorišče kot odprt javni prostor s programsko vsebino)

dvorišče 5 – tip 3 (dvorišče kot združitev vrta in mestnega parka)

Pri oblikovanju vseh dvorišč sem se srečevala s problematiko odnosa med javnim in zasebnim, ki jo poizkušam rešiti vsakič na drugačen način. Zasebni prostor prepoznavam predvsem ob vhodih v objekte. Čimbolj se od teh območji oddaljujemo, tem bolj postaja prostor javen.

Druga problematika pri urejanju dvorišč je prilagajanje na prostorske značilnosti dvorišča, predvsem na tiste značilnosti, na katere je težko vplivati. Po velikosti so vsa dvorišča dovolj velika. Problem nastopi pri osončenju prostora, kar je še posebno pomembno za prostore, ki so z vseh strani obdani z grajeno strukturo. Osončenost dvorišča se zaradi položaja sonca neprestano spreminja. Zato dvorišča v nobenem primeru nimajo povsem statične ureditve. Posamezniku so lahko na voljo tudi stoli in ležalniki. Statične ureditve upoštevajo tudi različno uporabo klopi: na nekaterih se lahko sedi, na drugih leži itd. Nekatere so oblikovane tako, da omogočajo medsebojne kontakte, druge pa učinkujejo ravno nasprotno.

Pri urejanju dvorišč sem se srečevala tudi s problemom urejanja prostora nad podzemno garažo. Ker pri njenem načrtovanju ta možnost ni bila upoštevana, zasaditev drevja ni možna (tla dvorišča so hkrati streha garaže). Možno pa je zasajanje grmovnic, okrasnih trav in drugih rastlin v korita.

14.2.1 Primer 1: Dvorišče 3 - tip urejanja 1

Idejna zasnova predlaga *dvorišče kot odprt javni prostor*.

Situacija (analize, str. 38):

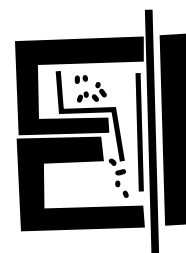
- lega: dvorišče obdajajo Miklošičeva, Pražakova, Kolodvorska in Čufarjeva ulica;
- dostopi se nahajajo: ob Miklošičevi, Pražakovi ter Čufarjevi ulici;
- sedanja funkcija dvorišča: parkiranje, dostopi v objekte, manjša ureditev za potrebe lokala,
- objekti: predvsem gre za stanovanjske objekte, v središču prostora se nahajajo tudi objekti z javno vsebino. Ti so Okrajno sodišče v Ljubljani, lokal Trot bar in Kinoteka;
- podzemna garaža: se nahaja na vzhodni strani dvorišča.

Za ureditev dvorišča sem predlagala dve varianti. Z namenom, da bi pridobila prostor za različne aktivnosti in zagotovila večjo urejenost dvorišča, sem v obeh primerih odstranila gospodarske objekte (garaže). Varianta A išče rešitev, ki združuje parkiranje in druge potencialne rabe dvorišča, medtem ko varianta B parkiranje v celoti odpravi. Stanovalcem je potrebno zagotoviti zadostno število parkirnih mest, zato obe rešitvi ohranjata podzemno garažo, ki bi jo bilo smiselno še razširiti (tam kjer je to možno). Menim, da bi moralo biti parkiranje na dvorišču namenjeno izključno stanovalcem.

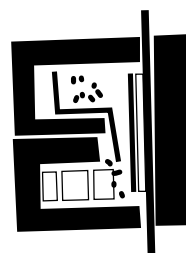
Pri urejanju sem se osredotočila na oblikovanje vhodov in prehodov iz zasebnega v javni del dvorišča.

V vizurah, ki povezujejo vhode z notranjostjo dvorišč, sem predvidela zasaditev zelenja, da bi ustvarila kontrast grajenemu uličnemu prostoru in tako v prostor pritegnila mimoidoče ljudi z ulice.

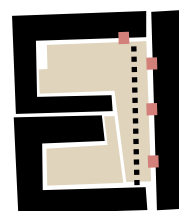
Razdelitev dvorišča na zasebni ali javni del je problematična, saj je celoten prostor dostopen javnosti. Zato je potrebno s primernim oblikovanjem zasebnost tudi zaščititi. Predlagam zasaditev nižje strižene živice, ki ohranja poglede in dopušča

Varianta A

Varianta B

javna domena

oblikovana meja med
javnim in pol-javnim/
pol-zasebnim

pol-javno / pol-zasebno

Slika 52 Sheme dvorišča 3

prehajanje. S tem se ob vseh vstopih v stanovanjske objekte ustvari poljavni prostor, ki je ločen od javnega dogajanja. Relativno monotonost dolge poteze strižene živice sem želela razbiti z zasaditvijo različnih vrst okrasnih trav, vmes pa sem uredila prostore za sedenje.

Razlika med variantama nastopi pri načrtovanem parkiranju. V varianti B se namesto parkiranja predvidi več igrišč za preživljanje prostega časa. V tem dvorišču imamo možnost igranja šaha, namiznega tenisa, košarke ali odbojke. V obeh zasnovah predvidi mirnejše koticke za sedenje. Nekatere ureditve so statične, druge premične. Slednje omogočajo uporabniku svobodno izbiro.

Kino na prostem je občasna dejavnost, zato lahko živi v sožitju z drugimi rabami: V varianti A se pojavlja skupaj s parkiranjem, v varianti B pa z igrišči. V slednji se odpirajo možnosti tudi za ureditev lokala na prostem. Za usmerjanje obiskovalcev kina se lahko predvidi tudi postavitev ograje. Ta bi bila čez dan odprta in bi tako v varianti B omogočala nenehen dostop. V varianti A pa bi ta ograja lahko bolje definirala prostor za parkiranje, tako da bi ga omejevala.

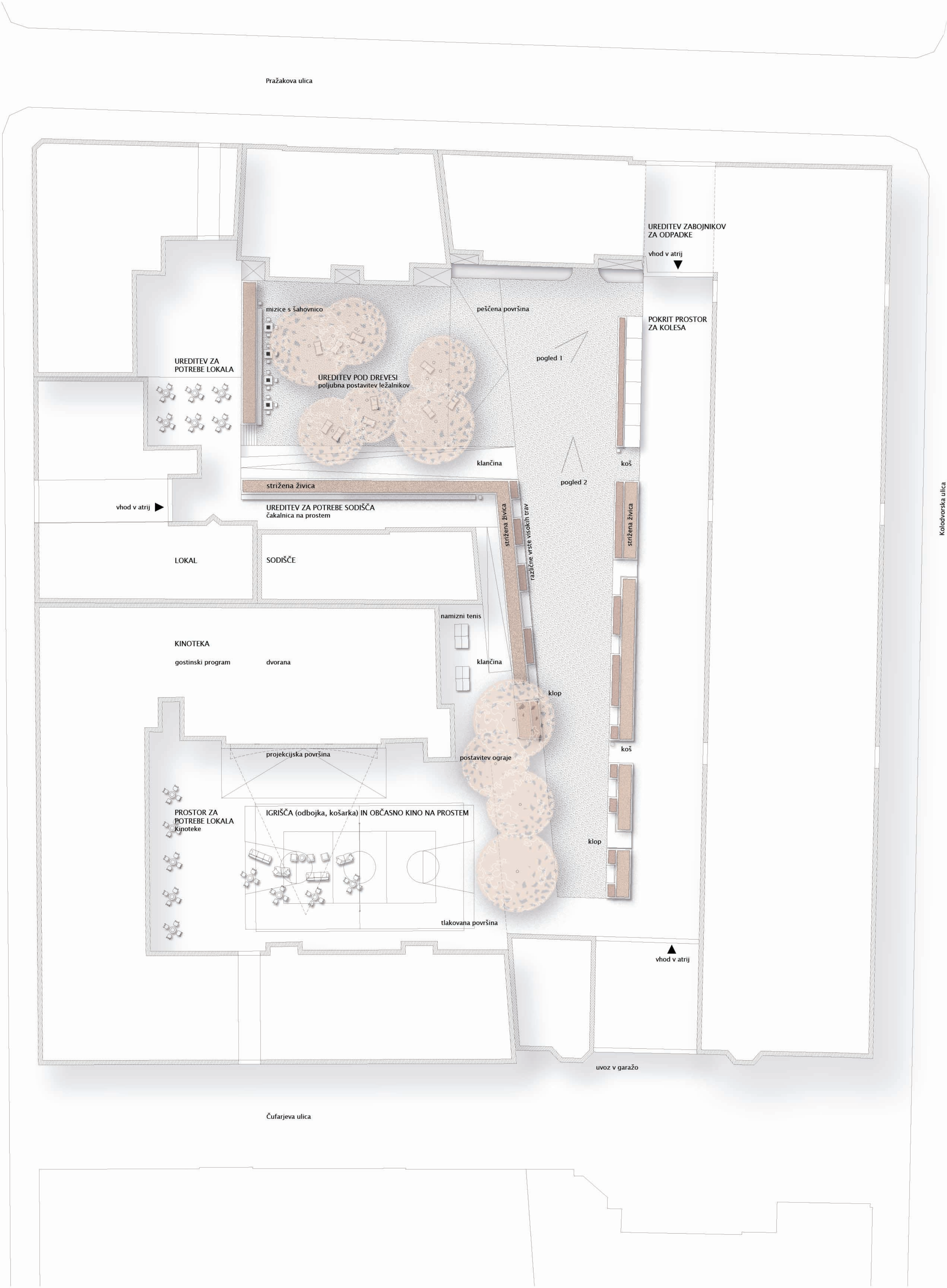

Slika 53 Sheme dvorišča 3

Slika 54 Idejna zasnova dvorišča 3 - varianta A

M=1:250

Slika 55 Idejna zasnova dvorišča 3 - varianta B

M=1:250

Pražakova ulica

UREDITEV ZABOJNIKOV
ZA ODPADKE

vhod v atrij

mizice s šahovnico

peščena površina

UREDITEV ZA
POTREBE LOKALA

UREDITEV POD DREVESI
poljubna postavitev ležalnikov

klančina

strižena živica

UREDITEV ZA POTREBE SODIŠČA
čakalnica na prostem

vhod v atrij

LOKAL

SODIŠČE

strižena živica

različne vrste visokih trav

koš

KINOTEKA

gostinski program

dvorana

klančina

PARKIRIŠČE, 24 PM

klop

projekcijska površina

postavitev ograje

koš

PARKIRIŠČE, 20 PM IN OBČASNO KINO NA PROSTEM

klop

tlakovana površina

vhod v atrij

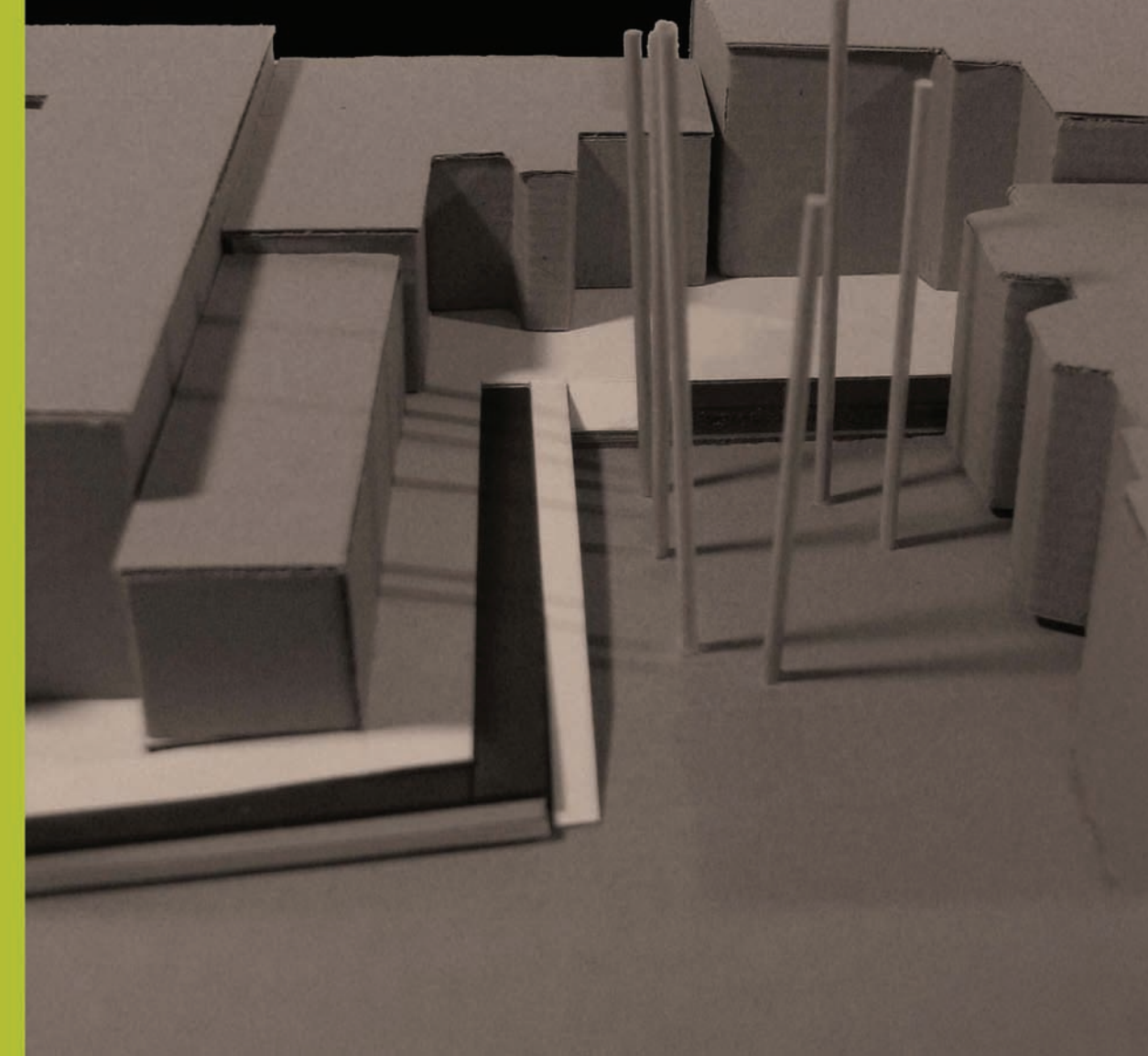
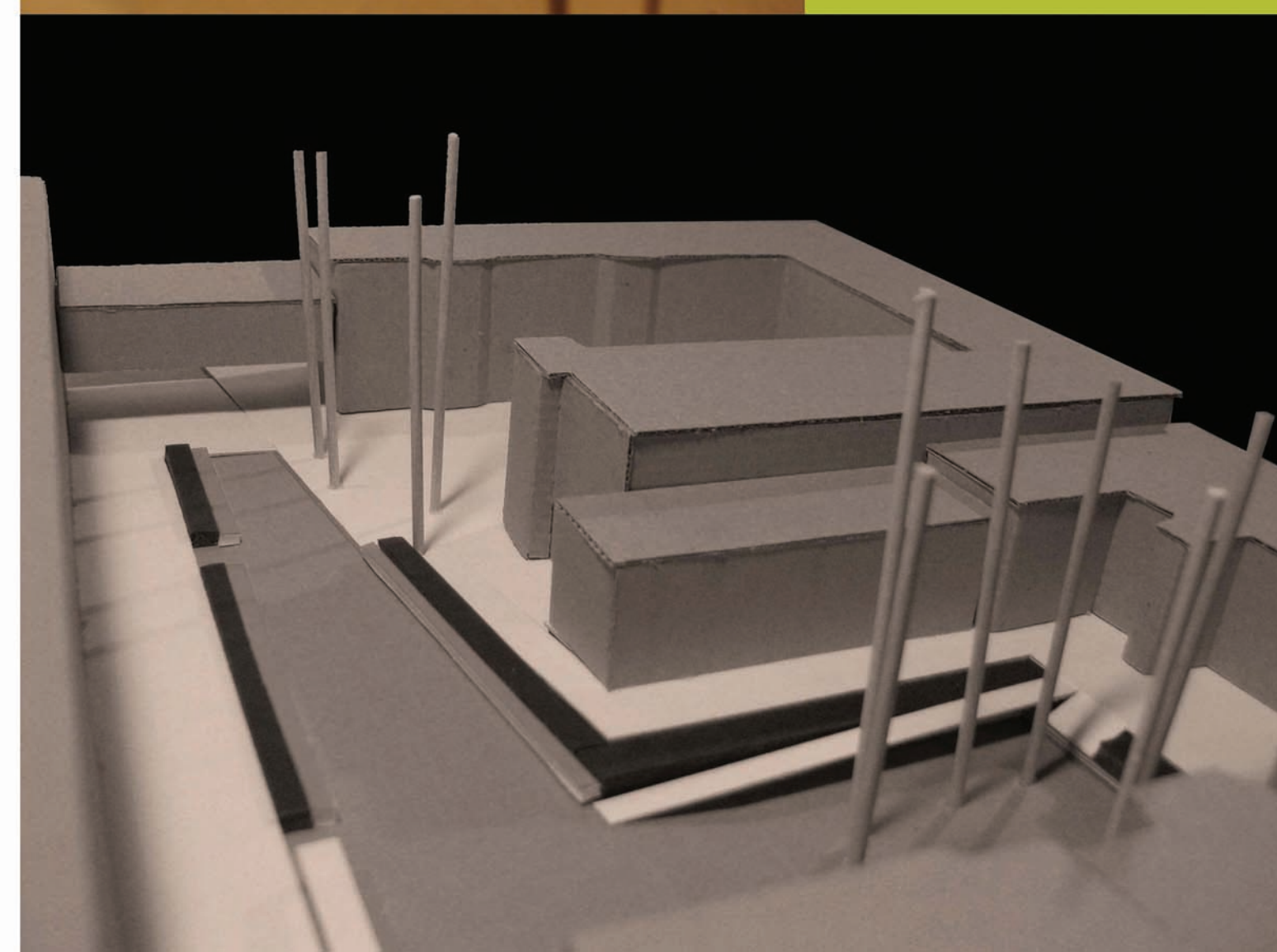
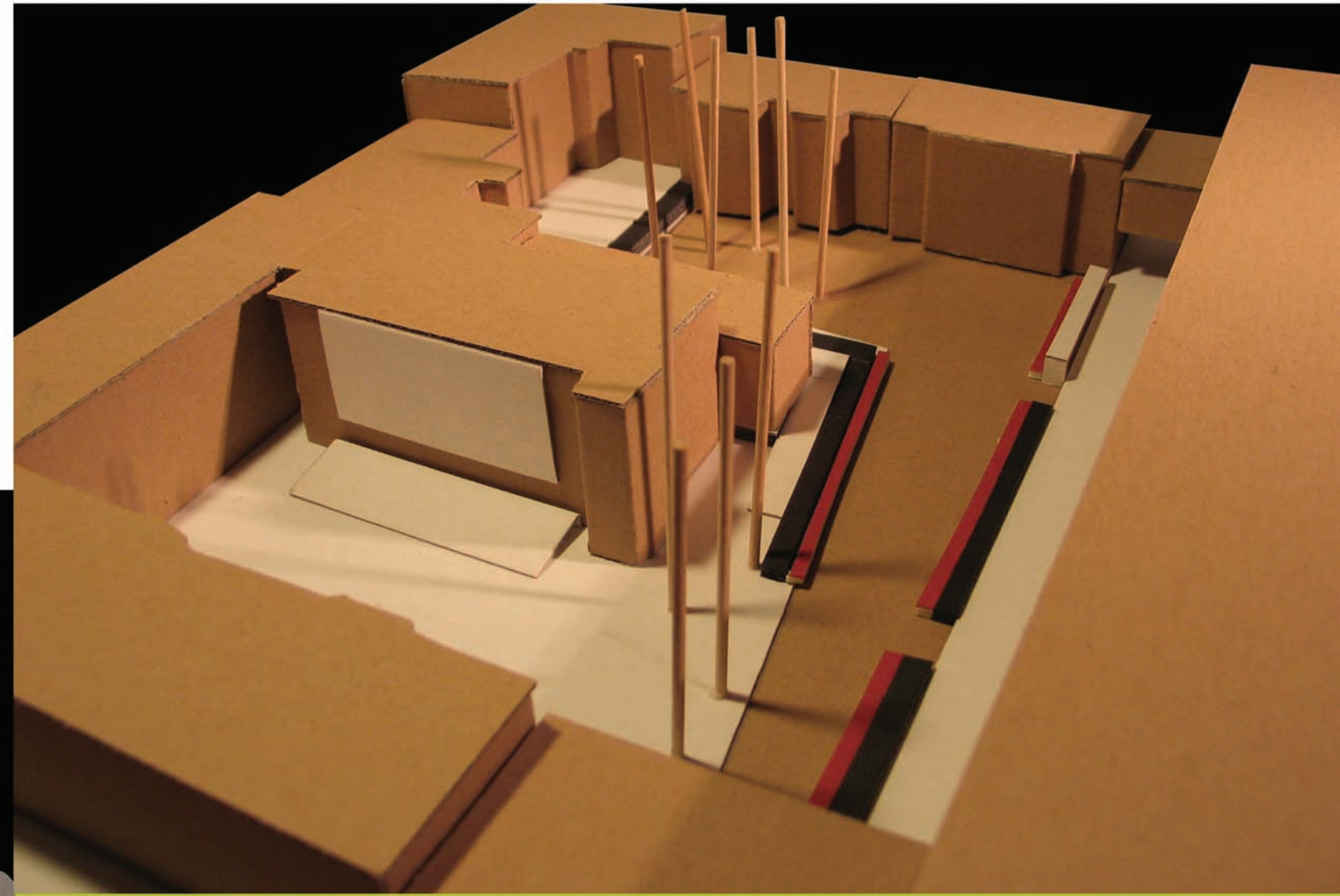
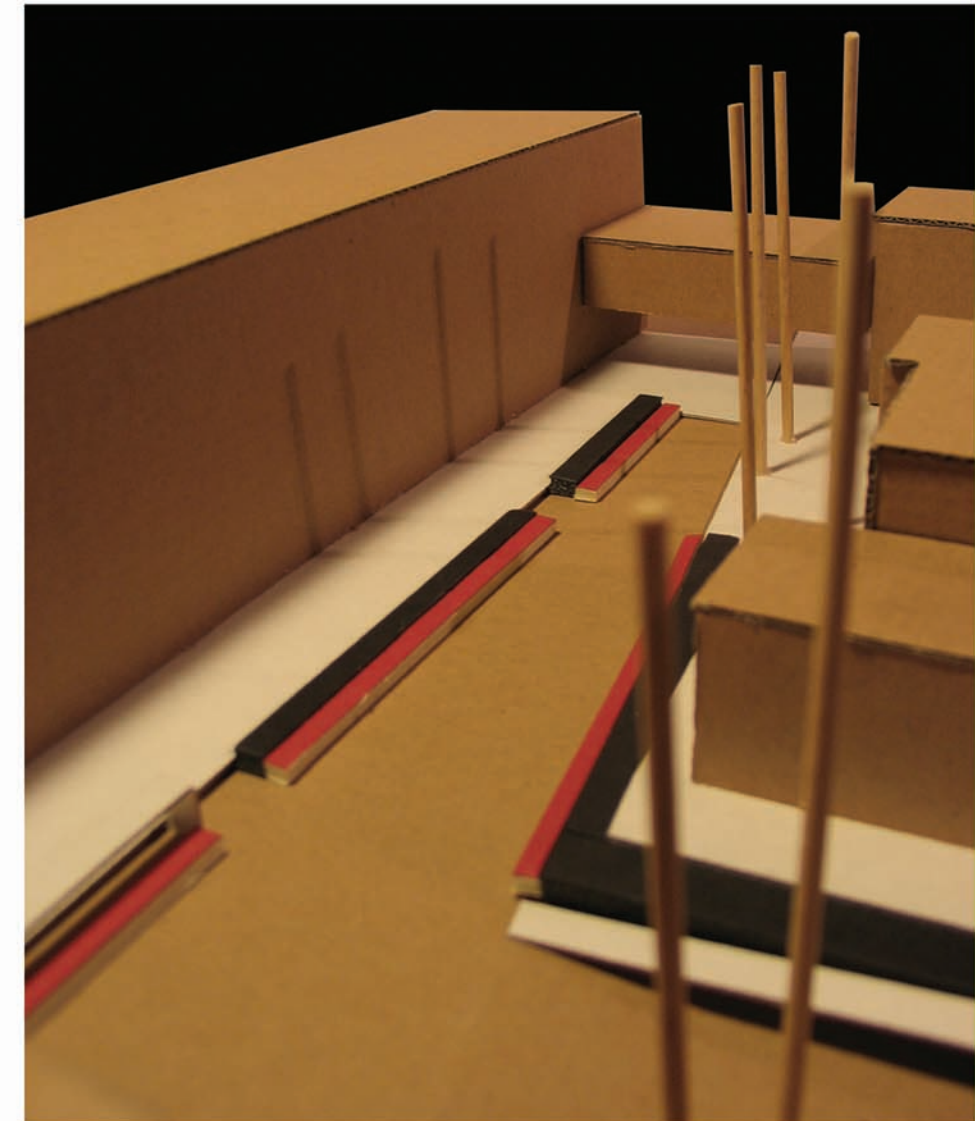
uvoz v garažo

Čufarjeva ulica

Kolodvorska ulica

Miklošičeva cesta

Slika 56 Perspektivni prikazi dvorišča 3

14.2.2 Primer 2: dvorišče 4 - tip urejanja 2

Idejna zasnova predlaga *dvorišče kot odprt javni prostor s programsko vsebino*.

Situacija (analize, str. 39):

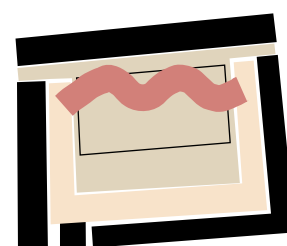
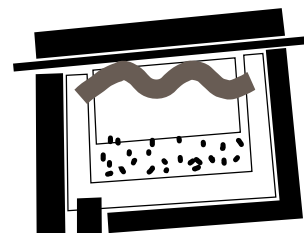
- lega: dvorišče obkroža Resljeva cesta, Kotnikova (na severu in vzhodu) in Slomškova ulica;
- dostopi: se nahajajo z Resljeve ceste ter Kotnikove na vzhodu in Slomškove ulice na severu;
- sedanja funkcija dvorišča: parkiranje, dostopi v objekte, manjša ureditev otroškega igrišča,
- objekti: predvsem gre za stanovanjske objekte, v središču dvorišča se nahaja Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo - Urad za meroslovje;
- podzemna garaža: se nahaja na severni strani dvorišča.

Zasnova ponuja več možnih načinov doživljanja prostora in se posveti predvsem:

- volumnom (dreves),
- raznolikim planom (tlak, grmovnice, relief, drevesa)
- občutkom vstopa v prostor / izstopa iz prostora,
- biti v zaprtem / odprtem prostoru,
- biti enkrat v mirnejšem, drugič v bolj živahnemu okolju,
- biti izpostavljen / biti skrit.

Rešitev ohranja osnovno razdelitev prostora na osrednji prostor in na prostor ob objektih. Trenutno so ob stanovanjskih objektih različne ureditve, predvsem parkirišča, ki pa ne izrabljajo vsega potenciala, ki ga prostor ponuja. Zato predlagam, da se prostor ob objektih preuredi (racionalizira) in nameni parkiriščem za stanovalce. Od ostalega dela je ločen z ograjo. Parkirišča niso namenjena obiskovalcem, temveč stanovalcem, zato so tudi dostopi v ograji nekoliko prikriti.

Zaradi že predvidene centralizacije ministrstev je možna odstranitev Ministrstva za visoko šolstvo, znanost in

javna domena

pol-javno / pol-zasebno

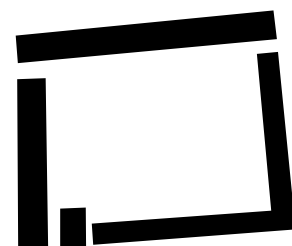
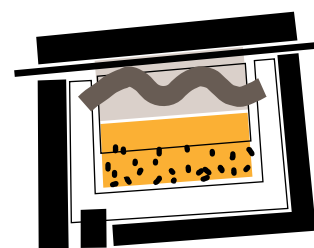
zasebna domena

Slika 57 Sheme dvorišča 4

tehnologijo. Osrednji prostor dvorišča se tako izprazni in nameni novi rabi. V tem delu sestavljajo novo zasnovo trije deli. Prvi del je oblikovan kot promenada, ki povezuje nasproti ležeča glavna vhoda v dvorišče. Pritličja ob objektih se prestrukturirajo in namenijo javni rabi. Eden izmed njih je tudi slaščičarna. Drugi del dvorišča se nameni otroškemu igrišču. Izbira dejavnosti se mi zdi primerna, saj je v mestnem središču le eno večje igrišče (v Tivoliju), ki pa je oddaljeno 15 do 20 min hoje od te lokacije.

Igrišče je namenjeno otrokom, ki so stari od 5 do 8 let. Otroci v tej starostni skupini se zanimajo predvsem za dejavnosti, ki vključujejo gibalno motoriko in razvijajo organizacijske in fizične sposobnosti. Prav tako na plezalnih mrežah in drugih bolj ali manj kompleksnih konstrukcijah uživajo v preizkušanju spretnosti, ki zahtevajo različne motorične sposobnosti (M. Rojals del Alamo, 2005). Iz kataloga Richter (2006) sem izbrala več igral, ki ustrezajo zgornjemu opisu. Umestila sem jih pod krošnje dreves, ki delujejo kot protihrupna zaščita. Izven njihovega dosega se pojavi reliefno oblikovan teren, ki iz tlakovane površine na vzhodni strani prehaja v travnato površino na zahodni. Tako modeliran teren že sam po sebi vzpodbuja zanimanje za otroško igro, za dodatno popestritev pa so na tlakovanem delu tu in tam oblikovane vdolbine v tlaku (ki se ob dežju napolnijo z vodo), vodni motiv in plezalna stena. Oba dela obdaja tartan, ki se na sončni svetlobi segreje - in to ustvari posebno doživetje.

Vmesni prostor med promenado in otroškim igriščem je zasnovan z dinamično zasaditvijo različnih vrst grmovnic, med katere so umeščene tudi klopi. Ta prostor je nekoliko mirnejši in je namenjen bolj pasivnim dejavnostim. Čeprav je ta prostor fizično nekoliko ločen od ostalega prostora, vseeno posega v dogajanje v njegovi bližini in hkrati povezuje oba dela osrednjega dvorišča.

grajena struktura

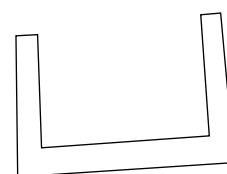
ulica

odprt javni prostor z različnimi vsebinami

otroško igrišče

parkirišče

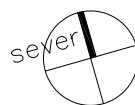
Slika 58 Sheme dvorišča 4

Slika 59 Izbrana igrala iz kataloga Richter (Richter Spielgeräte GmbH, 2006)

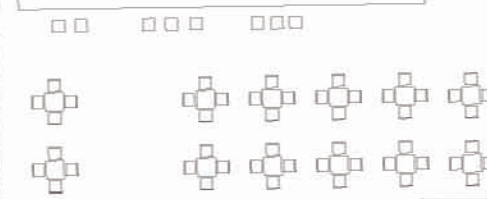
Slika 60 Idejna zasnova dvorišča 4

M=1:250

Kotnikova ulica

PRESTRUKTURIRANJE NOTRANJOSTI OBJEKTA
ZA POTREBE NOVE SLAŠČIČARNE

vhod v atrij

UREDITEV ZABOJNIKOV
ZA ODPADKE

POKRIT PROSTOR
ZA KOLESA

tlakovana površina

svetilka

klop

UREDITEV ZA POTREBE SLAŠČIČARNE

POKRIT PROSTOR
ZA KOLESA

vhod v atrij

uvoz v garažo

dostop

PARKIRIŠČE, 15 PM

dostop

vhod v atrij

dostop

PARKIRIŠČE, 11 PM

postavitev ograje

dostop

peščena površina

UREDITEV IGRISČA POD DREVESI

klop

igralo

koš

klop

PARKIRIŠČE, 38 PM

dostop

UREDITEV PROSTOROV ZA SEDENJE MED ZELENJEM

pogled 1

lesena površina

različne vrste grmovnic

modeliran teren - travnata površina

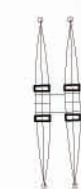
različne vrste grmovnic

klop

vodni element s šprico

modeliran teren - tlakovana površina

plezalna stena

igralo

PARKIRIŠČE, 46 PM

tlakovana površina

Slomškova ulica

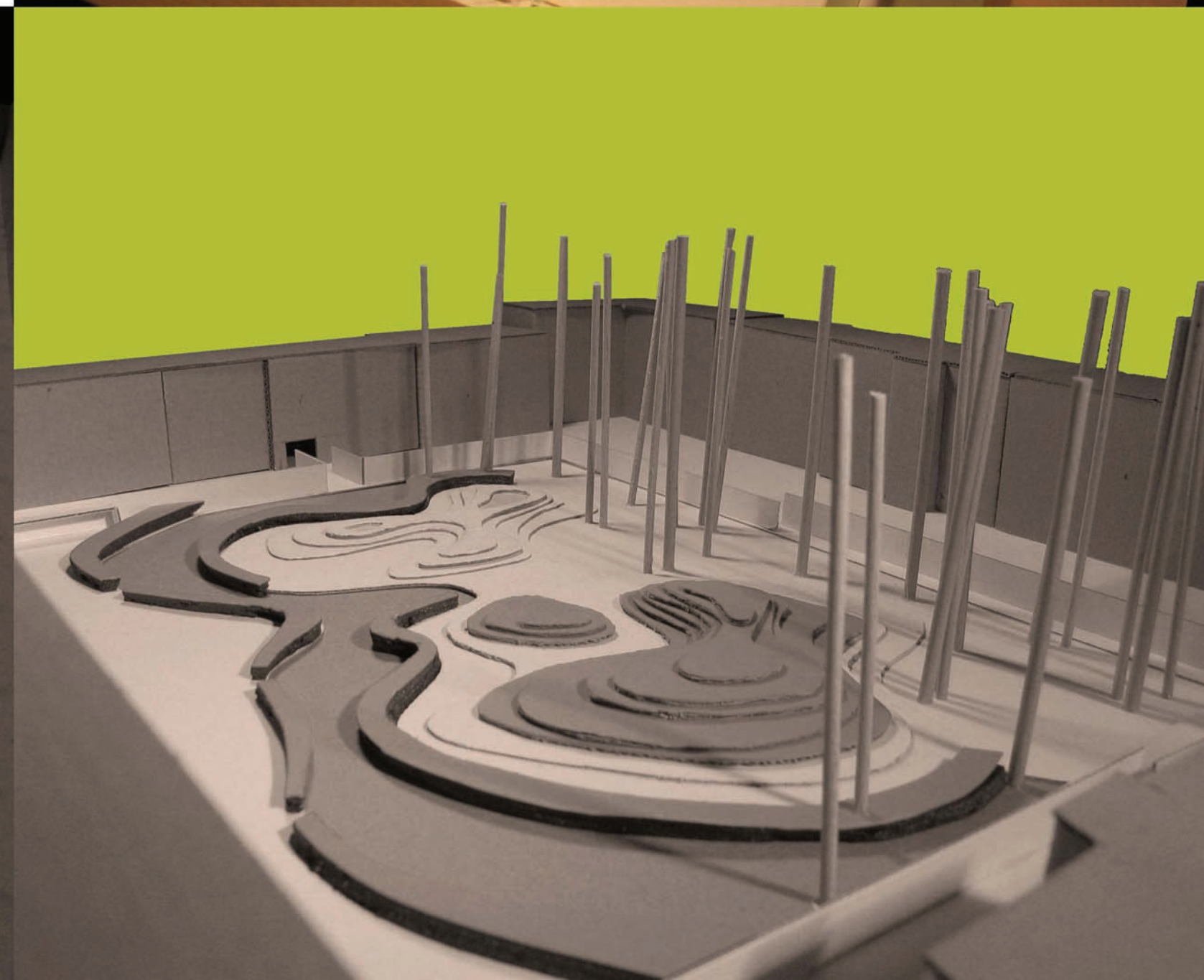
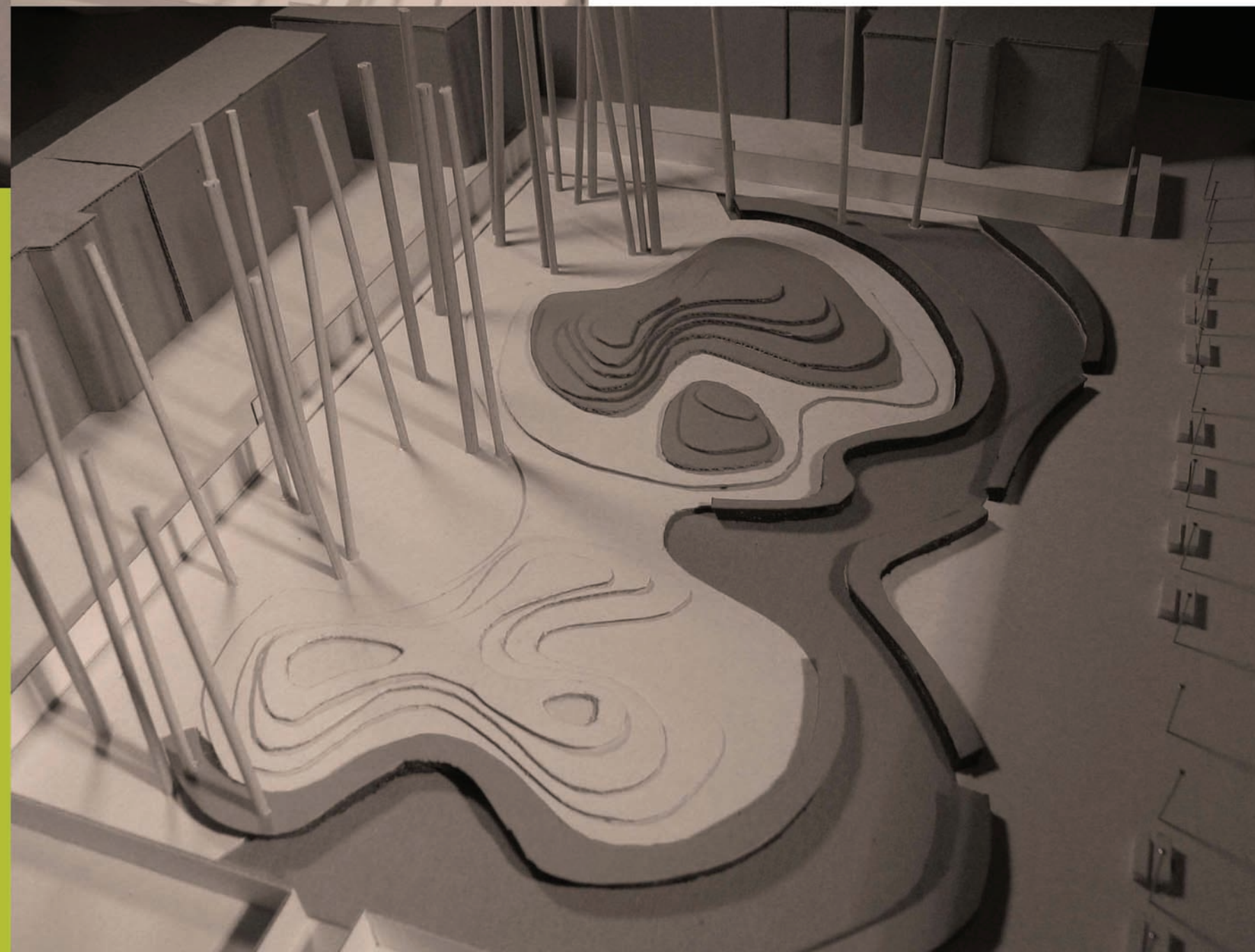
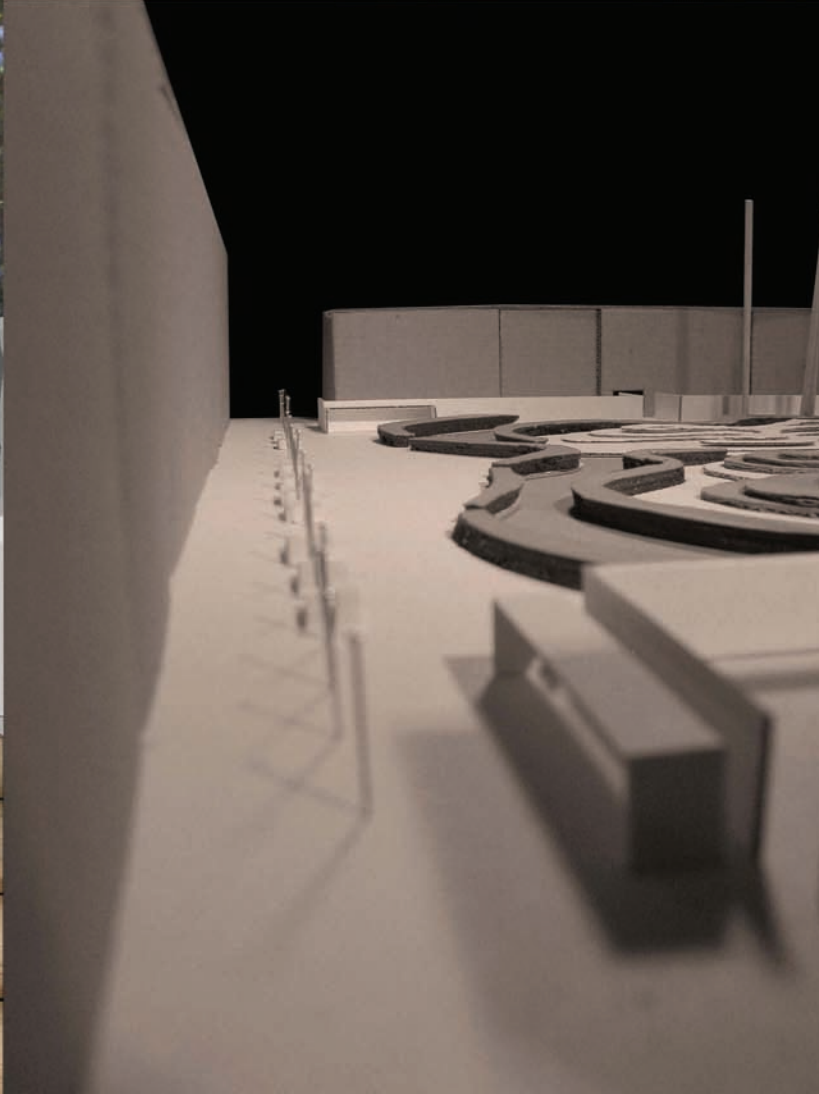
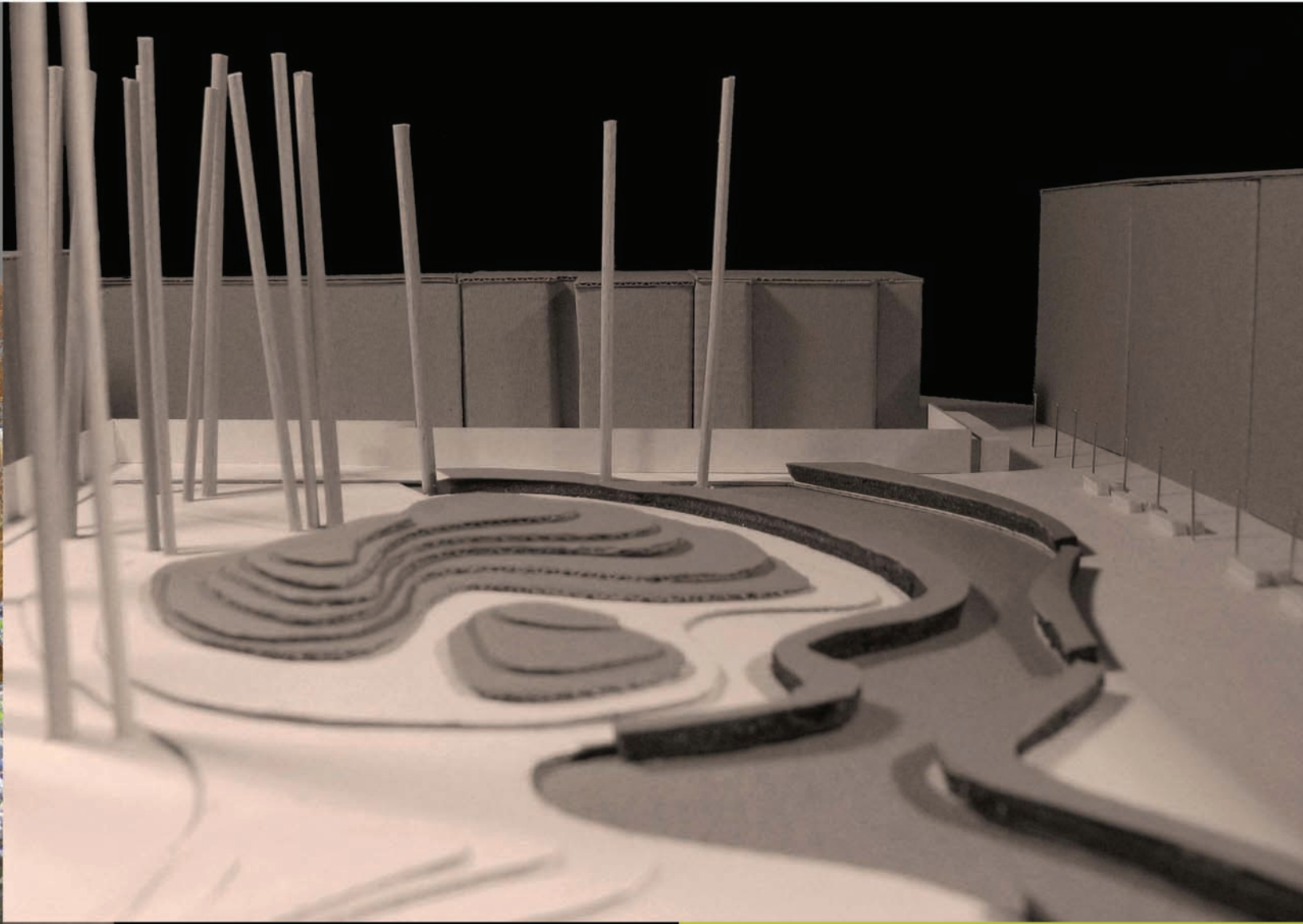
vhod v atrij

vhod v atrij

Resljeva cesta

Kotnikova ulica

Slika 61 Perspektivni prikaz dvorišča 4

14.2.3 Primer 3: dvorišče 5 - tip urejanja 3

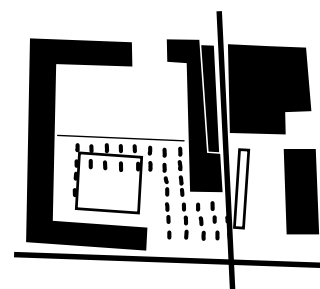
Idejna zasnova predlaga *dvorišče kot združitev vrta in mestnega parka*.

Situacija (analize, str. 40):

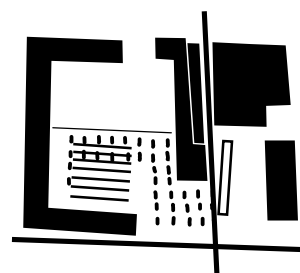
- lega: dvorišče obkroža Resljeva cesta, Slomškova, Kotnikova in Čufarjeva ulica;
- dostopi: se nahajajo s Čufarjeve, Kotnikove in Slomškove ulice;
- sedanja funkcija dvorišča: parkiranje, dostopi v objekte,
- objekti: predvsem gre za stanovanjske objekte, ob Slomškovi se nahaja Stara elektrarna s kulturno vsebino, ob Kotnikovi pa poslovni objekt - podružnica Elektro Ljubljana
- podzemna garaža: se nahaja ob Elektru Ljubljana.

Idejna zasnova predlaga ureditev dvorišča javnega značaja, ki v vzhodnem delu prevzema strukturo trga, na zahodnem pa strukturo zasebnega vrta / javnega parka (tip urejanja 3). Za ureditev dvorišča sta predlagani dve varianti. V osnovi sta varianti enaki, razlikujeta se predvsem v iskanju različnih pristopov k oblikovanju. Varianti dopuščata medsebojno kombiniranje različnih delov zasnov.

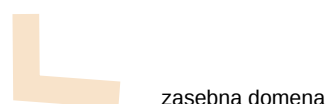
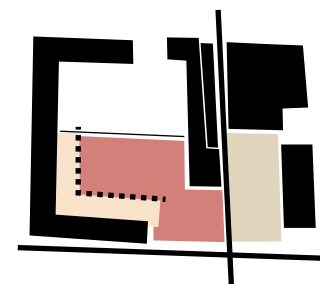
Na vzhodnem delu dvorišča se nahaja Stara mestna elektrarna - Elektro Ljubljana. Objekt je danes zaščiten kot kulturni, tehniški in zgodovinski spomenik in je v lasti Elektra Ljubljana. Je eden redkih ohranjenih primerov stare industrijske arhitekture pri nas. Skladno z modernizacijo so jo posodabljali in razširjali vse do konca druge svetovne vojne, ko je zastarelo tehnologijo zamenjala toplarna na obrobju mesta. Elektro Ljubljana je stavbo ob stoletnici temeljito prenovilo. V 80. in 90. so jo odkrili umetniki in začeli ta prostor uporabljati za različne umetniške vsebine. Druga prenova Stare mestne elektrarne je bila delo Ministrstva za kulturo, ki jo je vodil arhitekt Matija Suhadolc. Ministrstvo za kulturo, Mestna občina Ljubljana in Elektro Ljubljana so podpisali

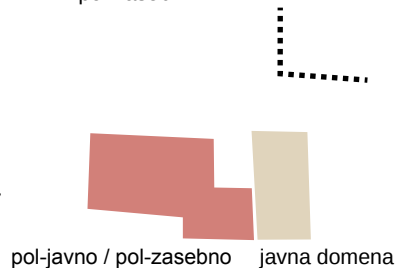
Varianta A

Varianta B

oblikovana meja med zasebnim in pol-javnim/ pol-zasebnim

Slika 62 Sheme dvorišča 5

sporazum o brezplačnem najemu SMEEL za potrebe sodobnih uprizoritvenih umetnosti. Na javnem natečaju je zmagal zavod Bunker, ki SMEEL zdaj programsko upravlja. Del stavbe je osrednja dvorana z odrom, preddverje pa je ohranjeno kot muzejski del, kjer je še vedno viden del dimnika, turbine in nekatere merilne naprave stare elektrarne (Bunker, 2008).

Zaradi tega zasnova v tem delu ostaja zadržana in nekoliko podrejena arhitekturi Stare mestne elektrarne. Objekt zahteva pred seboj odprt prostor, da lahko pride do izraza. Prav tako je smiselno, da se dogajanje v objektu povezuje in nadaljuje zunaj njega.

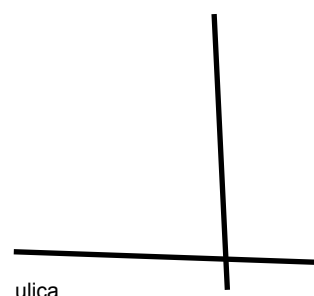
V prostoru rešitev predvidi le najnujnejše elemente, medtem ko osrednji prostor ostaja prazen. Tako prevzema strukturo trga, ki v osrednjem delu dopušča različne rabe – tudi za izvajanje umetniških delavnic ali celo predstav na prostem. Ker sam objekt nima gostinske ponudbe, zasnova predlaga prestrukturiranje notranjosti objekta ob trgu v gostinski lokal, ki pa lahko deluje tudi samostojno in postane javni servis trga. Sama prenova zahteva ustrezno arhitekturno rešitev. Ker zaradi podzemne garaže prostor ne dopušča zasaditve dreves za zagotovitev sence, zasnova predlaga leseno pergolo. Les se pojavi tudi v tlaku, ki se dvigne od tal in na eni strani preraste v streho, na drugi pa formira štiri klopi. V tlaku se pojavi še korten in se simbolno povezuje z industrijsko arhitekturo Stare elektrarne. To ima estetski učinek, hkrati pa deluje kot vodilo po prostoru, saj povezuje glavne dele dvorišča. S tem je lahko tudi v pomoč slepim in slabovidnim.

V jugovzhodnem delu je oblikovana ureditev s klopmi, ki je v varianti A bolj zadržana, medtem ko je v varianti B bolj dinamična in igriva.

Parkovni del dvorišča je namenjen odmiku od živahnega dogajanja, kjer vsak posameznik lahko najde nekaj zase. Predlagane so različne rabe in sicer: igranje šaha, balinanje, vrtnarjenje, posedanje in druge podobne aktivnosti.

grajena struktura

ulica

park/vrt

trg

Slika 63 Sheme dvorišča 5

Zasnova je kombinacija vrta in parka, saj v prostor vnaša tako vrtno, kot parkovne elemente. V obeh primerih je oblikovana tako, da znotraj večjega javnega prostora najdemo tudi manjše in intimnejše prostore. Dopušča zasebnost ali druženje, kar je njena posebna kvaliteta. V primerjavi z drugimi predlaganimi dvorišči ima to dvorišče nekoliko bolj zasebni značaj.

K reševanju osrednjega prostora je oblikovalski pristop dvojen. V varianti A je manjši osrednji prostor, ki je nekoliko poglobljen in v različnih nivojih obdan z rastlinjem. Takšna ureditev daje poseben občutek biti znotraj prostora.

V nižjem nivoju so v dvignjenem koritu zasajene različne vrste okrasnih trav in trajnic, medtem ko je v višjem nivoju (na nivoju ostalega dvorišča) zasajena strižena živica (*Fagus sylvatica* ali *Carpinus betulus*). Zasaditev različnih vrst okrasnih trav in trajnic zahteva več vzdrževanja, tako da je smiselna v primeru, če ljudje izrazijo željo po vrtnarjenju. Tudi to lahko postane ena od dejavnosti dvorišča. Da bi ljudje lažje sledili ureditvi in ne bi širili dejavnosti, so te rastline posajene v korito. Tako bi ostal osrednji travnati prostor prazen in na voljo drugim rabam. Izbiro vrst rastlin lahko prepustimo stanovalcem. Vrtnarjenje je bilo izbrano tudi zaradi nagnjenosti ljudi k stiku z naravo in dejavnemu vplivu na svoje okolje.

V varianti B osrednji prostor tvorijo pasovi grmovnic različnih višin. Med pasove grmovnic sta umeščena pasova različnih vrst okrasnih trav in trajnic, ki jih iz istega razloga kot v varianti A, zasajam v korita.

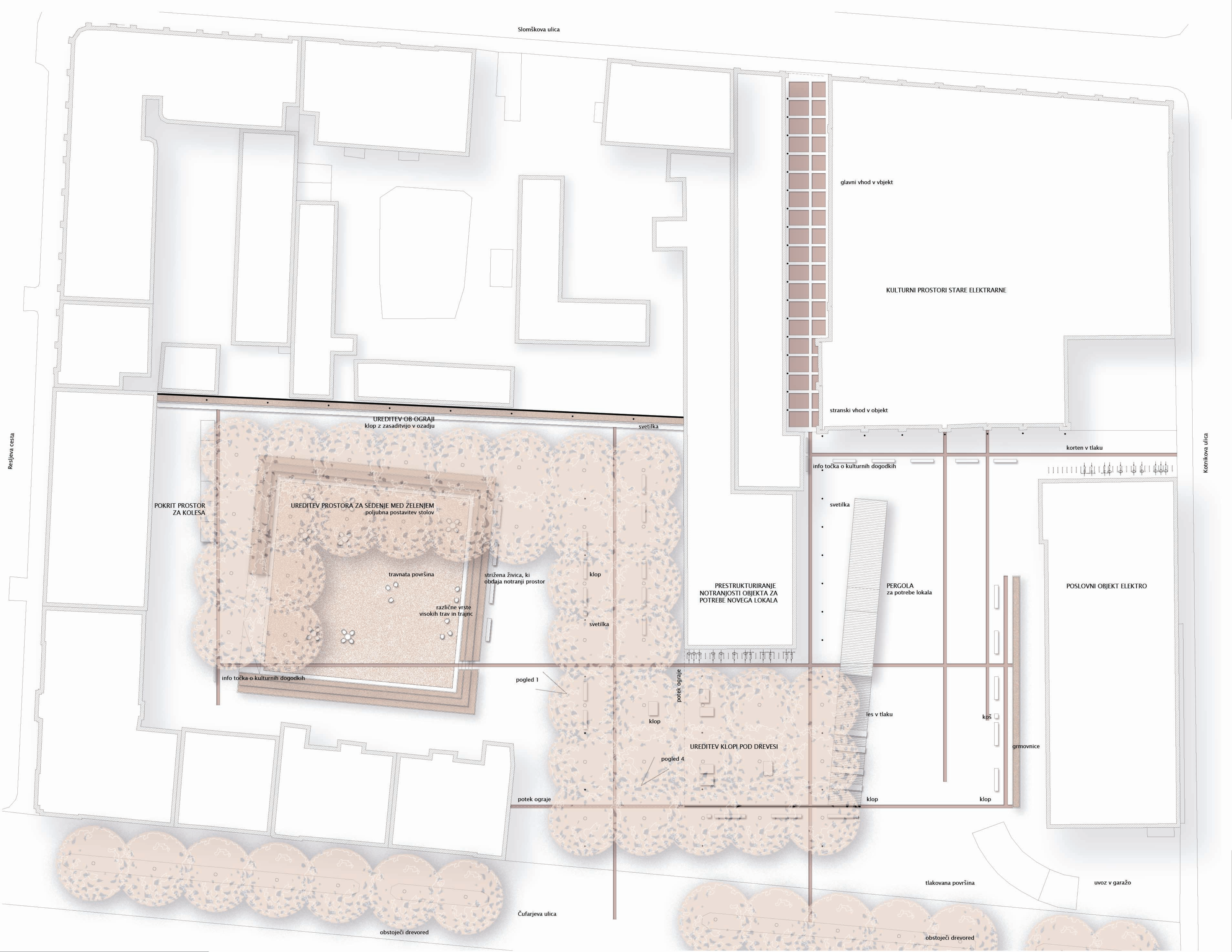
Obe varianti zasnove predvidita različne možnosti sedenja. V osrednji del se lahko postavijo ležalniki, stoli, na drevesa lahko obesimo viseče mreže itd. V preostalem delu dvorišča pa se pojavijo bolj statične ureditve z različno oblikovanimi klopmi.

Ureditev stanovalcem pušča možnost izbire, da sami nadzirajo in upravljajo dvorišče. Stanovalci ga lahko sami vzdržujejo in z zapiranjem nadzorujejo njegovo uporabo. Varianti prikazujeta dve možni postavitvi ograje (v varianti A je ograja obrnjena navzven, v varianti B pa navznoter v dvorišče).

Slika 64 Idejna zasnova dvorišča 5 - varianta A

M=1:250

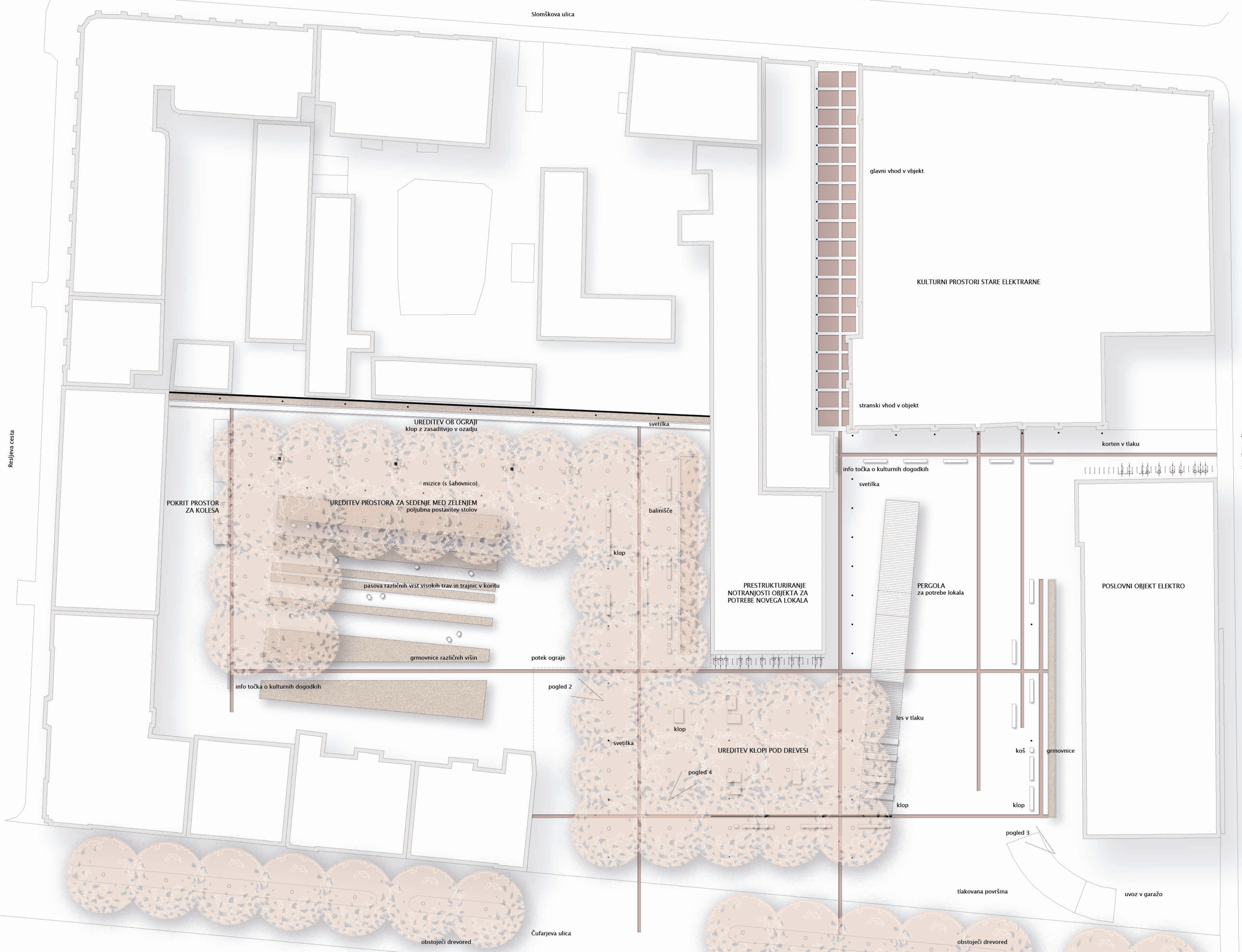

Slika 65 Idejna zasnova dvorišča 5 - varianta B

M=1:250

Slomškova ulica

Resljeva cesta

korikova ulica

Čufarjeva ulica

POKRIT PROSTOR
ZA KOLESARJE

UREDITEV OB OGRAJI
klop z zasaditvijo v ozadju

mizice (s šahovnico)

UREDITEV PROSTORA ZA SEDEJENJE MED ZELENJEM
poljubna postavitev stolov

pasova različnih vrst visokih trav in trajnic v koritu

grmovnice različnih višin

info točka o kulturnih dogodkih

svetilka

balinišče

klop

potek ograje

pogled 2

svetilka

UREDITEV KLOPI POD DREVESI

pogled 4

klop

glavni vhod v objekt

KULTURNI PROSTORI STARE ELEKTRARNE

stranski vhod v objekt

korten v tlaku

info točka o kulturnih dogodkih

svetilka

PERGOLA
za potrebe lokala

POSLOVNI OBJEKT ELEKTRO

les v tlaku

koš

grmovnice

klop

pogled 3

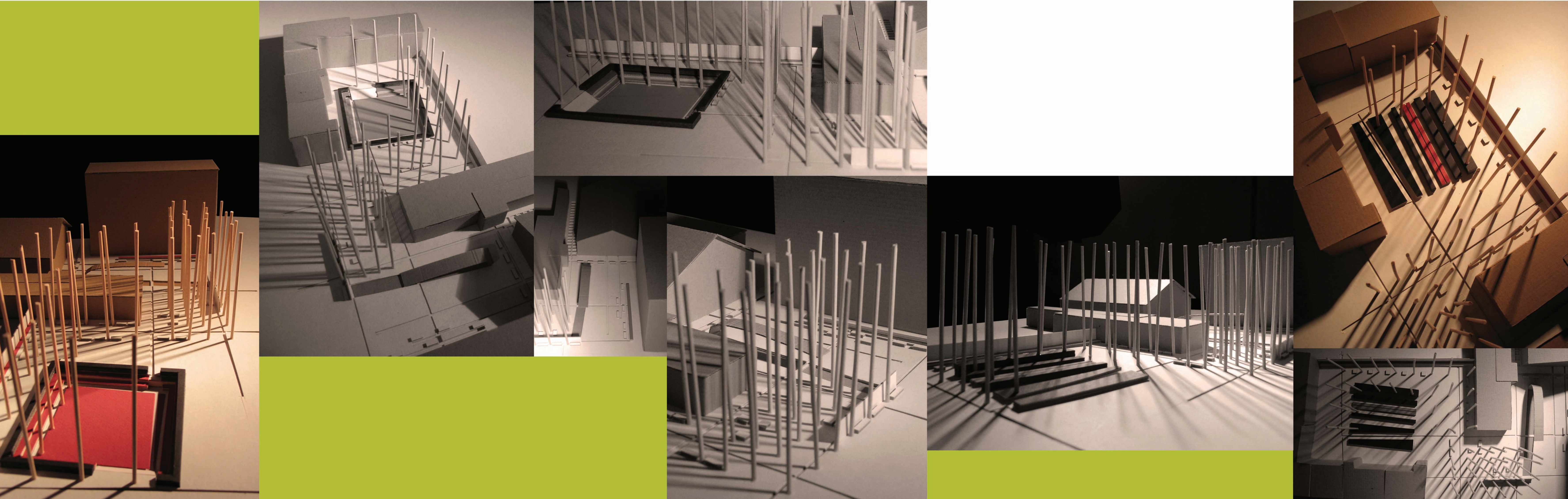
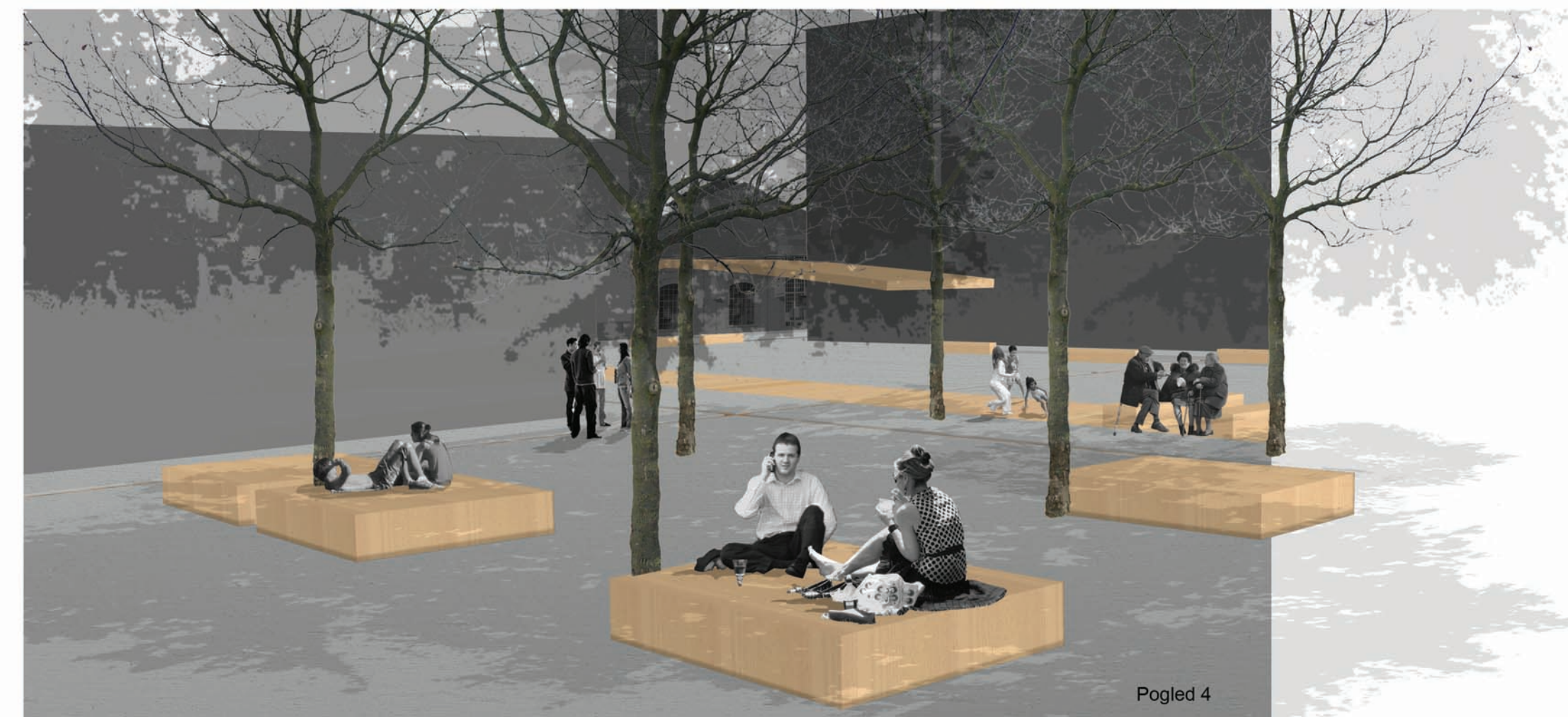
tlakovana površina

uvoz v garažo

obstoječi dreved

obstoječi dreved

Slika 66 Perspektivni prikazi dvorišča 5

Mestno središče je osrednji prostor političnega, kulturnega in trgovskega življenja, prostor bivanja in srečevanja ter zadovoljevanja vsakodnevnih potreb prebivalcev. Tako tistih, ki v mestu stalno bivajo, kot tistih, ki tja prihajajo od zunaj. Glede na rabo prostorov in lastništvo ločimo dva tipa mestnega prostora. Na eni strani je prostor zasebne, na drugi strani pa javne domene. Obe domeni se med seboj prepletata in vplivata druga na drugo. Naloga prepoznava javni odprti prostor kot pomembno kakovost, pri tem pa ne zanemarija vprašanja pomena zasebnosti znotraj mestnega središča. Ugotovi, da so odprti javni prostori v mestnem središču neenakomerno razporejeni in da se koncentrirajo predvsem v njegovem ožjem središču. Zaradi tega naloga raziskuje možnosti za širitev odprtega javnega prostora, pri čemer pri urejanju dvorišč predvidi možnost za razvoj mesta navznoter, ne da bi pri tem morali poseči v njegovo grajeno strukturo. Takšni posegi bi lahko imeli pozitiven učinek na bivalno kulturo mesta, preživljanje prostega časa in na vse, kar je povezano z vsakdanjimi opravki mestnih prebivalcev. Pri tem bi se odpirala tudi možnost za prijetnejše druženje in zadrževanje vseh tistih, ki v mestu bivajo in mesto obiskujejo redno ali zgolj občasno. Vnašanje novih programov bi posledično in nenazadnje lahko vzpodbudilo tudi razvoj mestnega središča.

Z nalogo skušam izpostaviti med drugim tudi problem stereotipnih predstav o mestu kot okolju, ki je človeku neprijazno, polno hrupa, smoga, prometa in sivine. Takšne predstave so, kot ugotavljajo mnoge raziskave (Uršič in Hočevar, 2007; Kos, 2007; Kučan, 1998 itd.), še zlasti značilne za prebivalce Slovenije, ki poleg pregovorne zaprtosti in idiličnih predstav o bivanju na deželi, gojijo nemalokrat samozadostne predstave o življenju v zaprtih in zaključenih skupnostih. Ne glede na to, da negativne predstave o mestu nimajo vedno realne podlage, bi kot prostorski načrtovalci v teh predstavah lahko razbrali potrebo ljudi po večjem stiku z naravo in po odprtih mestnih prostorih, ki so prijetni za bivanje.

Prav tako sem želela izpostaviti problematiko interaktivnega učinkovanja več komponent prostora, ki so sinhrono in soodvisno povezane. Pri tem gre za vzajemno delovanje družbene, morfološke in ekološke ravni prostora. Pri slednji je potrebno upoštevati vnos biotskih prvin oziroma preoblikovane narave, z upoštevanjem vseh njenih zakonitosti v razmerju do uporabnika. To pomeni, da si mora urejevalec prostora prizadevati za kakovostno bivalno okolje in hkrati ustvariti pogoje za izgradnjo učinkovitega ekosistema. Če povzamem trditev Stephena Kaplana (1998), je treba pri urejanju mestnega prostora imeti v mislih ljudi - "with people in mind". Smiselno je, da načrtovalci upoštevajo potrebe in pričakovanja ljudi, stalnih in občasnih prebivalcev, predvidijo konflikte med posameznimi socialnimi skupinami in vzroke za takšne pojave že v naprej čim bolj minimalizirajo. S preoblikovanjem dvorišč bi

lahko ustvarili osnovne pogoje za nove načine istovetenja ljudi z okoljem. Uporabniki bi lahko vanj vnašali tudi nove vsebine, ali preko vključevanja v postopek snovanja ustrezne prenove (metode participacije javnosti) ali tako, da bi ga sami tudi dograjevali. To bi pomenilo oblikovanje odprtega prostora, za katerega bi lahko skrbeli njegovi uporabniki (predvsem stanovalci) preko vzdrževanja zelenja ali celo vrtnarjenja. K temu bi lahko dodali tudi druge občasne dejavnosti, ki bi dodatno oživele te prostore.

Z nalogo si prizadevam usmeriti pozornost na dvorišča kot manjše enote mestnega središča, ureditev katerih bi lahko bistveno prispevala k reševanju širših prostorskih problemov in kakovosti bivanja v mestu. Prizadevanje za večjo kakovost bivanja mora biti zagotovljeno že na nivoju manjšega merila, saj morajo priprave za uspešno delo na tej ravni temeljiti na vseh planskih ravneh. Obseg naloge na tem mestu ne dopušča podrobnejše obravnave tudi mnogih drugih dvorišč, ki potencialno gotovo sodijo v to problematiko in bi morala biti obravnavana z enako pozornostjo. Kot vzorčne primere je naloga obravnavala le nekaj dovolj specifičnih in vsebinsko zapletenih primerov, ki povezujejo na videz težko združljive elemente stare in nove arhitekture z zelo različnimi vsebinami. Osnovni problem izvedbe je zagotovo mešano lastništvo zemljišč posameznih dvorišč. Odgovorne oblasti mesta Ljubljane bi zato morale imeti pomembno vlogo pri povabilu lastnikov k skupni iniciativi, saj je izvedba možna le z njihovim sodelovanjem.

Naloga obravnava dvorišča v mestnem središču Ljubljane. Prepoznava jih kot neizkoriščene in programsko neopredeljene prostore, katerih ureditev bi lahko veliko prispevala h kakovosti mestnega središča in njegovega bivalnega okolja. Z ustreznimi ureditvami dvorišč bi lahko zadovoljili določene socialne in funkcionalne potrebe prebivalcev, kar bi prispevalo h kakovostnejšemu prostoru v smislu bivanja, pa tudi preživljanja prostega časa ljudi. Istočasno bi si lahko z novimi ureditvami prizadevali za enakomernejšo razporejenost odprtih javnih površin (mestnih parkov in trgov) v mestnem središču. Naloga prepoznava, da sta obe merili prostora (tako manjše, kot večje) medsebojno odvisni. To, kar se zgodi v večjem merilu, vpliva tudi na manjše in obratno. Zato se reševanja problema urejanja dvorišč loti po dveh načelih:

- z urejanjem dvorišč lahko pozitivno vplivamo na bivalno okolje prebivalcev, posredno pa tudi na kakovost mestnega središča,
- dvorišče je kot javni prostor odvisno od svoje navezave na aktivne odprte javne prostore mesta.

V prvem delu se naloga posveti raziskovanju mestnega središča z namenom, da bi upoštevala njegovo problematiko. Ugotovi:

- da so mnoge raziskave pokazale (Uršič in Hočevar, 2007; Kos, 2007; Simoneti 1997), da prebivalci svojega mesta ne prepoznavajo kot kakovostnega bivalnega okolja. To posledično vpliva tudi na podobo in praznjenje mestnega središča, kar pomeni širjenje mesta navzven in nazadovanje mestnega jedra;
- da mestni prebivalci čutijo potrebo po večjem stiku z naravo in odprtih mestnih prostorih, ki bi bili prijetni za bivanje;
- da so odprti javni prostori neenakomerno razporejeni;
- da je najbolj aktiven del mestnega središča predvsem njegovo ožje središče.

Osrednji del naloge se ukvarja z vprašanjem dvorišč kot javnih prostorov. Naloga ugotovi, da je javni prostor odvisen od urejenosti javnih servisov, ki zagotavljajo, da je prostor obiskan. Dvorišča so razpeta med javno in zasebno domeno, zaradi česar se naloga srečuje z vprašanjem odnosa med zasebnim in javnim v urbanem prostoru, med katerima išče medsebojne povezave. Grajena struktura, ki obdaja prostor dvorišča, predstavlja mejo, ki ovira vzajemno komunikacijo in ostro ločuje zaprti notranji prostor dvorišča in odprti zunanji prostor ulice. To ustvarja navznoter obrnjene prostore, ki so največkrat del zasebne domene. Kadar želimo, da bi dvorišča imela javni značaj, moramo te prostore v smislu dostopnosti odpreti navzven, tako da se lahko vzpostavi določena interakcija med tem, kar se dogaja znotraj dvorišč in tem, kar se dogaja zunaj njih.

Naloga se zato posveti iskanju ustreznih oblikovalskih rešitev, ki bi prek fizičnih, vizualnih ali celo vsebinskih povezav vabili ljudi v tako oblikovan prostor. Vhodi imajo pomembno vlogo povezovanja, saj omogočajo stik med notranjim in zunanjim prostorom in s tem prehod iz enega v drugega. Pomembna je tako fizična kot vizualna povezava. Prva govori o fizični prehodnosti, druga pa o vidnosti dogajanja. Ljudje so nosilci vseh aktivnosti v prostoru, s tem ko generirajo dogodke, pritegnejo še druge ljudi. Fizična in vizualna povezanost morata zato delovati istočasno. Vizualna raven dostopa je tista, ki privablja mimoidoče ljudi, fizična pa jim omogoča vstop.

Z odpiranjem dvorišč javni domeni bi želela razširiti kakovosten javni prostor mesta, hkrati pa ga na novo preoblikovanega ponuditi tudi zdajšnjim uporabnikom. Introvertirani prostori, kakršna so ponavadi dvorišča, posledično privabljajo manj ljudi, kar vpliva na nižjo stopnjo aktivnosti. To pa lahko vodi k občutku zapuščenosti prostora. Pri tem je pomembna povezava dvorišč s širšim mestnim prostorom, zaradi česar naloga raziskuje odnose in razmerja med dvorišči in javnim odprtim prostorom kot so mestni parki, ulice in trgi, kot tudi povezave med dvorišči in javnimi programi mestnega središča. Sklepam, da bi povezanost z zunanjimi aktivnimi prostori lahko prispevala k višji stopnji aktivnosti v samem dvorišču.

Za usmerjanje in spodbujanje določenih rab odprtega prostora ter umeščanje novih programov v obstoječi mestni prostor je treba raziskati aktivnosti, ki imajo možnost, da se v prihodnosti razvijejo. Prisotnost različnih aktivnosti lahko zadovolji raznovrstne potrebe ljudi različnih starosti in interesnih skupin. Zatorej je pri umeščanju novih programov pomemben celostni vpogled v dejansko stanje ponujenih programov, da bi jih ustrezno razvili in ugotovili njihove cilje in ciljne skupine, ki so jim namenjeni. Tako bi lahko oblikovali kvalitetne javne prostore, ki bi obogatili ponudbo mestnega središča z novimi vsebinami. Vsebina in značilna ureditev dvorišč bi spodbujala njegovo prepoznavnost, kar bi lahko posledično postopoma izgrajevalo in oblikovalo njegovo novo identiteto.

V mestnem središču opažam pomanjkanje prostorov, kamor bi se lahko človek zatekel brez kakšnega posebnega cilja, kar tako, in se tam prosto zadrževal. Torej prostorov, ki so v prvi vrsti namenjeni druženju ali umiku iz množice (biti sam). Na ta način bi lahko posamezniku zagotovili večjo stopnjo zasebnosti znotraj prostora mestnega središča. Pomanjkanje površin za sprostitev in prosti čas lahko posledično pomeni umik ljudi in praznenje ulic ob koncu tedna. V dvoriščih prepoznavam potencial programsko natančneje opredeljenih prostorov, ki lahko nudijo pestrejšo ponudbo dejavnosti v mestnem središču, ne da bi pri tem ovirali ostalih mestnih funkcij.

Sklepni del zajema nekaj ključnih ugotovitev in smernic za oblikovanje, ki jih predstavim s konkretnimi primeri. V kolikšni meri javno okolje privablja ali odklanja ljudi in aktivnosti,

je odvisno od tega, v kakšnem odnosu je javno okolje z zasebnim in kako je oblikovana meja med obema. Prostori s prilagodljivimi mejami se izražajo s prehodnimi območji, ki delujejo kot povezovalni členi in ki omogočajo lažje prestopanje iz privatnih v javne prostore in obratno. Posebno pozornost je potrebno nameniti tudi oblikovanju vstopov v dvorišča, saj so stična in povezovalna območja med notranjim in zunanjim prostorom. Smiselno je, da je notranje dogajanje v vizuelni povezavi s točko vhoda z namenom spodbuditve njegove rabe, kar pripomore k boljši povezanosti z zunanjim prostorom. Naloga predlaga, da oblikovanje vhodov sloni na kontrastu, ki ga človek najprej opazi in vzpodbudi njegovo zanimanje za notranje dogajanje.

Zasnova predlaga vzpostavitev sistema dvanajstih dvorišč z raznolikimi programskimi jedri. Pri njihovem izboru so me zanimala predvsem dvorišča, ki:

- so dobro dostopna,
- so znotraj območij s pretežno mešanimi dejavnostmi,
- bi lahko vzpostavila določene povezave z obstoječim javnim odprtim prostorom,
- bi s svojo lego v prostoru prispevala k boljši razporejenosti odprtega prostora,
- so glede na velikost, členjenost grajene strukture in osončenost primerna in bi lahko glede na te prostorske značilnosti omogočala potencialno rabo prostora.

Po eni strani bi dvorišča lahko bila vezana na pomembnejše komunikacijske povezave, po drugi strani pa so možne tudi rešitve, pri katerih bi bila po mestu gravitacijsko razpršena in bi lahko imela prav tako javni značaj. Novi odprti prostori (na ustreznih lokacijah) bi lahko pripomogli k boljši razporejenosti različnih tipov odprtega prostora ter na ta način omogočili ljudem zadovoljevanje potreb v njihovi (bolj ali manj) neposredni bližini. Nekaterim bi lahko namenili živahnejše javne programe, drugim pa vlogo mirnih koticov. Pri tem izpostavim tri tipe preureditev dvorišč, in sicer:

- tip 1: dvorišče kot odprti javni prostor;
- tip 2: dvorišče kot odprti javni prostor s programsko vsebino;
- tip 3: dvorišče kot združitev vrta in mestnega parka.

Tako zasnovana dvorišča bi lahko bila v rabi in upravljanju javne ali zasebne domene. V obeh primerih bi bila javnosti dostopna. V smislu ureditve bi lahko nekatera med njimi bila bolj zelena, s čimer bi prispevala tudi k enakomernejši razporeditvi zelenih površin v mestnem središču. S tem bi lahko zadovoljevala, kljub novim oblikam bivanja ali pa ravno zato, nekatere v zavesti ljudi močno prisotne predstave o kakovostnem življenju. Preurejena dvorišča lahko pripomorejo k stiku ljudi z "naravo", pa tudi druženju, saj jim naloga dodaja nove, tudi socialne vsebine.

17 | VIRI

17.1 CITIRANI VIRI

A trans Pavilion, 2006

<http://www.atrans.org/> (14.10.2008)

Baumeister N. 2007. New landscape architecture. Berlin, Braun: 352 str.

Bezljaj F. 1977. Etimološki slovar slovenskega jezika. A-J. Ljubljana, Mladinska knjiga: 235 str.

Cullen G. 2007. Introduction to the concise townscape. V: The urban Design Reader.

Larice M., Macdonald E. (eds.). London, New York: 167-173

Černe A. 2007. Urbano – kompleksnost, raznolikost, spremenljivost, stalnost in individualnost.

V: O urbanizmu: kaj se dogaja s sodobnim mestom? Čerpes I., Dešman M (ur.).

Ljubljana, Krtina: 95-116

Davies L. 2004. Safer places: the planning system and crime prevention with the Home Office and ODPM. CABA Space: 107 str.

<http://www.cabe.org.uk/default.aspx?contentitemid=685> (14.10.2008)

Europäische Landschaftsarchitektur: Ausgewählte Projekte von 2000 bis heute = European landscape architecture: squares, parks and promenades - recent projects. Zöch P., Loschwitz G. (eds.). München, Callwey: 158 str.

Fieldwork: landscape architecture Europe. 2006. Basel, Boston, Berlin, Birkhäuser: 253 str.

Gehl J. 2006. Life between buildings: using public space. Skive, Arkitektens Forlag. The Danish Architectural Press: 200 str.

Gehl J. 2008. Če nenehno srečuješ druge ljudi, se znebiš strahu pred njimi. Dnevnik, (24.5.2008): 22-23

Goličnik B. 2006. Vedenjski zemljevidi Ljubljanskih trgov in parkov: novi izzivi in pogledi na načrtovanje in urejanje prostora. Zbirka Urbani izziv. Ljubljana, Urbanistični inštitut Republike Slovenije: 151 str.

- Gulič P. 1982. Socialna prostorska problematika notranjih dvorišč v Ljubljani in predlog za njihovo preureditev. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 63 str.
- Gussow A. 1971. A sense of place – San Francisco: Friends of the Earth, New York
Seabury press: 160 str.
- Kocuvan Polutnik A. 1986. Dvorišča in vrtovi starega mesnega jedra Celja: dediščina preteklosti in potrebe sedanjosti. Magistrsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 135 str.
- Kos D. 2007. Neurbana nacija. V: O urbanizmu: kaj se dogaja s sodobnim mestom? Čerpes I., Dešman M (ur.). Ljubljana, Krtina: 137-164
- Kučan A. 1998. Krajina kot nacionalni simbol. Zbirka Spekter. Ljubljana, Znanstveno in publicistično središče: 224 str.
- Karres en Brands LA, 2008
http://www.karresenbrands.nl/_projects.php?id=22, (14.10.2008)
- Lehrer U.A. 2007. Ali je za javni prostor še prostor? Mesta, ki se globalizirajo, in privatizacija javnega. V: O urbanizmu: kaj se dogaja s sodobnim mestom? Čerpes I., Dešman M (ur.). Ljubljana, Krtina: 211-220
- Ludwig K. 1987. Wohnhöfe - Hofräume : Gestaltung, Nutzung, Bepflanzung. München, Callway: 184 str.
- Madanipour A. 2003. Public and privat spaces of the city. London, Routledge: 264 str.
- Mušič V. B. 1997. Velika preizkušnja našega krajinskega varstva. Urbani izziv, 32,33: 74-78
- Norberg-Schulz Ch. 2007. The Phenomenon of place. V: The urban design reader. Larice M., Macdonald E. (eds.). London, New York: 125-137
- Pogačnik A. 1999. Urbanistično planiranje : univerzitetni učbenik. Ljubljana, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 252 str.
- Project for Public Spaces (PPS), 2005
<http://www.pps.org>

Prostorska zasnova. 2002. Cerar M. (ur.). Ljubljana, Mestna občina, Oddelek za urbanizem: 132 str.

Richter Spielgeräte GmbH. 2006
<http://www.richter-spielgeraete.de> (14.10.2008)

Rihtar F., Zupančič Strojani T. 1996. Prostor mesta. Ljubljana, Fakulteta za arhitekturo: 115 str.

Robbins E. 2008. Kaj je javno; kaj je zasebno: nov slovar za razumevanje in oblikovanje skupnega družbenega prostora. V: Mednarodna konferenca Odprt javni prostor: načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje. Zbornik predavanj in prispevkov ob mednarodni konferenci, 10. - 11. april 2008. Ljubljana, DKAS: 91

Rojals del Almo M. 2005. Design for fun: playgrounds. Barcelona, Links International: 299 str.

Simoneti M. 1997. Mestne zelene površine: med ljubiteljstvom in stroko. Ljubljana. Mestna občina, Oddelek za urbanizem: 205 str.

Slovar slovenskega knjižnega jezika – SSKJ. 1994. Bajec A. (ur.). SAZU – Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša. Ljubljana, DZS: 1714 str.

Strategija prostorskega razvoja Mestne občine Ljubljana, 2007
<http://ppmol.org/urbanizem> (2.11.2007)

Šepc-Mlakar B. 1994. Vloga zelenja v urejanju malih mest. Urbani izziv, 26,27: 56-61

TTN. Temeljni topografski načrt. 1:10000. 2007. Ljubljana, Geodetski zavod Slovenije

Uršič M., Hočevar M. 2007. Protiurbanost kot način življenja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede Ljubljana: 128 str.

Uršič M. 2008. "O javnem prostoru." V: Mednarodna konferenca Odprt javni prostor: načrtovanje, upravljanje, vzdrževanje. 10. - 11. april 2008. Ljubljana (ustna informacija)

Železnikar I., Mihevc P. 1975. Urbanistični terminološki slovar. Ljubljana, Urbanistični institut SR Slovenije: 402 str.

17.2 DRUGI VIRI

- Abel C. 1999. Lokalizacija proti globalizaciji. V: Mestomorfoze, žepna zbirka 2, Španjol I. (ur.). Ljubljana, *cf.: Sorosov center za sodobne umetnosti: 91.str
- Augé M. 1999. Novi svet. V: Mestomorfoze, žepna zbirka 2, Španjol I. (ur.). Ljubljana, *cf.: Sorosov center za sodobne umetnosti: 91 str.
- Bauman A. 2006. Programska in oblikovna prenova dvorišč v starem mestnem jedru Maribora. Diplomsko delo. Ljubljana, Biotehniška fakulteta: 79 str.
- Bunker. 2008.
<http://www.bunker.si/slo/stara-elektrarna>. (14.11.2008)
- Carmona M., Heath T., Oc T., Tiesdell, S. 2003. Public places - urban spaces: the dimensions of urban design. Oxford, Architectural Press: 312 str.
- Cox H. 1968. The restoration of a sense of place. Ekistics, 25: 422-424
- Gazvoda D. 1998. Krajina v mestu. Arhitektov bilten, 28; 139-140:6-9
- Koolhaas R. 1999. Generično mesto. V: Mestomorfoze, žepna zbirka 2, Španjol I. (ur.). Ljubljana, *cf.: Sorosov center za sodobne umetnosti: 91 str.
- Koželj J., Capuder, T. 1988-1990. Metodologija priprave prvin urbanističnega oblikovanja velikih prostorskih meril kot sestavnega dela urbanističnih oziroma krajinskih zasnov. Ljubljana, FAGG Arhitektura: 125 str.
- Koželj J. 2007. Opredelitev sodobnega mesta. V: O urbanizmu: kaj se dogaja s sodobnim mestom? Čerpes I., Dešman M. (ur.). Ljubljana, Krtina: 195-210
- Lynch K. 2007. The Image of the environment. V: The urban design reader. Larice M., Macdonald E. (eds.). London, New York: 153-166
- Ogrin D., Marušič J., Kučan A., Simoneti M., Kopač M., Doležal M. 1994. Zeleni sistem Ljubljane: zasnova. Ljubljana, Biotehniška fakulteta, Oddelek za agronomijo: 97 str.
- Relph E. 2007. Prospects for places. V: The urban design reader. Larice M., Macdonald E. (eds.). London, New York: 119-124

ZAHVALA

Zahvaljujem se mentorici prof. dr. Ani Kučan za strokovno vodenje in trud, ki mi ga je namenila pri nastajanju diplomske naloge. Zahvaljujem se ji tudi za koristne komentarje, ki so mi zastavljali vedno nova vprašanja. Le tako sem lahko nadgradila svoje prvotne ideje in poglede, ne da bi se pri tem prehitro zadovoljila z rezultatom.

Prav tako se zahvaljujem staršem in sestri za mnenja, nasvete in potrpežljivost, kot tudi za vse spodbudne besede, ki so mi vlivale nove moči za dokončanje diplomske naloge.

In ne nazadnje tudi Pimpam za prijetno druženje, skupno ustvarjanje in izmenjevanje idej.